

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXIX

ROSA MARIA ASENSI ESTRUCH

**Inventari dels materials etruscs
procedents de col·leccions
dels museus catalans**

BARCELONA
2011

**Inventari dels materials etruscs
procedents de col·leccions
dels museus catalans**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXIX

ROSA MARIA ASENSI ESTRUCH

**Inventari dels materials etruscs
procedents de col·leccions
dels museus catalans**

BARCELONA
2011

Asensi Estruch, Rosa Ma.

Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans. —
(Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 89)

Bibliografia. Índex

ISBN 9788499650708

I. Mayer, Marc, 1947- ed. II. Institut d'Estudis Catalans III. Títol

IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 89

1. Museu d'Arqueologia de Catalunya — Catàlegs 2. Ceràmica etrusca — Catalunya — Catàlegs

3. Art etrusc — Catalunya — Catàlegs 4. Museus — Catalunya — Catàlegs

069.5(467.1):7.032.7(083.82)

L'edició d'aquesta obra

ha estat a cura de Marc Mayer i Olivé,

membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Rosa Maria Asensi Estruch

© de les fotografies: Rosa Maria Asensi Estruch, excepte les figures 14, 47, 48, 49, 50, 52, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 88, 89, 98, 110, 169, 216 i 219, del Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona), la figura 240 del Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona) i la figura 252, del Museu de Montserrat.

© 2011, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2011

Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Anglofort, SA

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-070-8

Dipòsit Legal: B-36318-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

PRÒLEG	7
ABREVIACIONS	9
PRESENTACIÓ	11
MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA (BARCELONA)	13
Metall	14
<i>Impasto</i>	40
<i>Bucchero</i>	51
Ceràmica etruscocríntia	116
Ceràmica etrusca pintada	144
Ceràmica etrusca amb vernís negre	172
Elements arquitectònics/terracotes	175
Sarcòfags/urnes	177
ALTRES MUSEUS	185
Museu Episcopal de Vic	185
Ceràmica etrusca de figures negres	186
<i>Impasto</i>	189
<i>Bucchero</i>	191
Ceràmica etruscocríntia	195
Metall	198
Museu de l'Empordà (Figueres)	200
Ceràmica etruscocríntia	200
Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona)	205
Metall	207
<i>Bucchero</i>	209
Ceràmica etruscocríntia	210
Museu Diocesà de Girona	213
Ceràmica etruscocríntia	213
Museu Cau Ferrat (Sitges)	214

6 INVENTARI DELS MATERIALS ETRUSCS PROCEDENTS DE COL·LECCIONS DELS MUSEUS CATALANS

Museu del Perfum (Barcelona)	216
<i>Bucchero</i>	217
Ceràmica etruscocríntia	217
Museu de Montserrat	221
<i>Bucchero</i>	222
Museu de Gavà	225
 BIBLIOGRAFIA	 231
 ÍNDEX DE NOMS RELLEVANTS	 239
 INVENTARI DE PECES	 241

Pròleg

El treball que fem ara a mans del lector representa el resultat d'una recerca pacient desenvolupada al llarg de molts anys per Rosa Maria Asensi Estruch. Val a dir que aquesta recerca fou molt facilitada en la seva etapa final per la concessió l'any 2005 d'un ajut de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, derivat del Premi Puig i Cadafalch, per tal de concloure-la.

L'autora, després de rebre una formació a la Universitat de Barcelona, passà a continuar els seus estudis a Itàlia, amb diverses beques i ajuts, on tingué l'oportunitat de participar en nombroses excavacions i seguí els ensenyaments, de bell primer, de Ludovico Magrini, a Pianconserva, Tolfa, i més tard, dels professors G. Camporeale i L. Donati, a la Universitat de Florència. Aquesta col·laboració continuà durant molts anys i el catàleg que presentem n'és deutor en bona part, ja que no hi han mancat revisions i suggeriments per part dels més destacats col·legues italians. La creació a Barcelona de la Secció Històrica de l'Institut Italià de Cultura, de tan bon record, representà per a Rosa Maria Asensi Estruch un punt ferm de suport de la seva recerca; la presència constant i engrescadora del professor Olimpio Musso, director d'aquell actiu centre, tingué com a conseqüència un intercanvi d'estudiosos que portà a les nostres universitats nombrosos etruscòlegs que, naturalment, contribuïren de forma molt important al fet que el projecte de Rosa Maria Asensi Estruch es consolidés i anés endavant. La realització a Barcelona d'un primer col·loqui sobre el tema de la presència i la influència dels etruscs, que fou fruit de la col·laboració entre els professors O. Musso i J. Remesal l'any 1991, posà de manifest la necessitat i ensems la possibilitat real de fer el recull que ara es publica.

Cal precisar que el material que ens presenta aquest inventari és una part gairebé desconeguda del patrimoni mòble arqueològic de Catalunya, que pràcticament no comprèn el material provinent de les excavacions arqueològiques realitzades a casa nostra, com, per exemple, els notables materials d'Empúries i d'Ullastret, sinó que

reuneix només les peces de les col·leccions dels museus públics, procedents d'adquisicions al mercat antiquari o bé de donacions, i les d'algunes col·leccions privades. Cal esmentar ací la cura de trobar materials itàlics en el mercat antiquari que tingueren els conservadors del que fou l'embrió del Museu d'Arqueologia de Catalunya, això és, la col·lecció reunida per iniciativa de la Reial Acadèmia de Bones Lletres a la capella de Santa Àgata. Aquest interès és una bona mostra de la consciència de la importància d'adquirir una mostra selectiva i significativa del llegat de l'antiguitat, en la qual no podien mancar com a precedent immediat de la romanització i com a complement de les cultures que avui denominem paleohispàniques. La idea de Bosch Gimpera de constituir després el Museu Arqueològic de Barcelona amb un concepte expositiu i pedagògic semblant, mutatis mutandis, al de la col·lecció de l'Ashmolean Museum d'Oxford fou molt facilitada per l'existència precedent d'aquest tipus de col·leccions, que ens fan palesa una visió àmplia i oberta vers la cultura antiga. Repassar les procedències de les peces en col·leccions públiques o privades ens farà fer també, en certa manera, un recorregut històric per les vicissituds del comerç antiquari i pel món del col·leccionisme, tan viu des de sempre a casa nostra i que moltes vegades ha hagut de substituir la iniciativa pública, i que és la clau de volta en molts casos de les nostres col·leccions avui nacionals o institucionals. Cal assenyalar, però, que de les més de dues-centes cinquanta peces que recull el catàleg, un vuitanta-cinc per cent es conserva al Museu d'Arqueologia de Catalunya.

Com es podrà comprovar resseguint el catàleg, els llocs de conservació de les peces són molts i s'alternen en aquesta dispersió les institucions públiques, les col·leccions privades i els museus sorgits per iniciativa eclesiàstica. Tot plegat constitueix una bona radiografia del panorama museístic del país i també de la complexitat de la recerca endegada i finalment culminada per Rosa Maria Asensi Estruch dins d'aquest context.

La presentació del treball és acurada i suficient, des d'un punt de vista científic, i presenta fitxes adequades i riques en paral·lels i referències, en la línia de les publicacions internacionals sobre la matèria. El públic culte i els estudiosos disposaran a partir d'ara d'un referent i d'un instrument útil i actualitzat sobre una part important del nostre patrimoni museístic, que el treball pacient, minuciós i competent portat a terme per l'autora posa ara a disposició de tots.

MARC MAYER I OLIVÉ
Institut d'Estudis Catalans

Abreviacions

col.	columna	p.	pàgina
cur.	curador	pl.	planxa
ed.	edició o editor	s.	següent
fasc.	fascicle	S. A.	Museu de Santa Àgata
fig.	figura	s. n.	sense numerar
lãm.	làmina	s. p.	sense paginar
MAC	Museu d'Arqueologia de Catalunya	tav.	<i>tavola</i>
MEV	Museu Episcopal de Vic	v.	volum
núm.	número	vol.	volum
núm. d'inv.	número d'inventari		

Presentació

Aquest treball pretén ser un inventari dels materials etruscs, majoritàriament procedents de col·leccions, que formen part dels fons dels museus catalans. Segurament no serà un inventari complet, però no és una tasca fàcil accedir i abastar tots els materials que molt sovint no han estat mai exposats i que, des de la seva data d'ingrés, dormen als magatzems. És per aquest motiu que em sento privilegiada en haver pogut tenir accés no només a vitrines, sinó també a magatzems, i des d'aquí agraeixo tant a totes les institucions i a les direccions dels museus amb materials inclosos en aquest estudi com als seus conservadors i col·laboradors les facilitats donades, que també permetran al lector i als curiosos i estudiosos interessats en aquest tema accedir a aquests fons.

Museo de Arte y Arqueología. Foto: Brangulí (Fons de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, núm. d'inv. 27140).

Els materials estudiats abasten tota la història de la civilització etrusca, des del segle VIII aC, o sigui, des del període vil·lanovià, fins al segle II aC, ja de domini romà, i són un reflex de l'evolució d'un poble amb una personalitat cultural molt marcada i persistent i, al mateix temps, amb una gran capacitat d'adaptar i assimilar a les seves necessitats i també a la seva sensibilitat l'esperit d'altres civilitzacions.

Des d'aquí vull agrair a totes les persones que han confiat en aquest projecte i també a totes les persones que, amb el seu afany col·leccionista, ens van fer a mans aquest important llegat.

Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona)

L'origen de les col·leccions del Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona té com a procedència l'antic fons que, des del segle XVIII, havia anat recollint la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, exposat al pati d'aquesta institució, al qual s'afegiren, durant el segle XIX, els elements salvats dels edificis religiosos desamortitzats i dels enderrocs fruit de les reformes urbanístiques i les entregues que feia la Comisión Provincial de Monumentos, que foren la base per a un futur Museo Arqueológico Provincial, amb seu a la reial capella de Santa Àgata (1878).

D'altra banda, cal destacar les iniciatives, sobretot aprofitant l'impuls de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888, de l'Ajuntament i la Diputació Provincial de Barcelona per fundar un Museo de Historia que, instal·lat en diversos llocs, finalment tindria la seva seu al parc de la Ciutadella, l'any 1891, i que portaria el nom de Museo de Artes Decorativas y Arqueología. La creació de la Junta de Museus el 1907 va suposar la reestructuració del museu i les excavacions arqueològiques oficials d'Empúries del 1908, estimulades per l'Institut d'Estudis Catalans, una font important d'ingrés de nous materials que s'exposarien en aquesta seu sota l'impuls de Josep Puig i Cadafalch.

El 1932, el Govern la Generalitat de Catalunya va crear el Museu Arqueològic de Catalunya, que integrà els fons del Museo Epigráfico, creat el 1931, el Museo Provincial de Antigüedades i la secció arqueològica del Museo de Artes Decorativas y Arqueología del parc de la Ciutadella. L'Ajuntament de Barcelona va cedir el Palau d'Arts Gràfiques de l'Exposició Internacional del 1929 com a seu del museu, que seria inaugurat el 3 de desembre de 1935.¹

A més d'exposar materials trobats a Catalunya, el museu tenia objectes procedents de diversos llocs de l'Estat espanyol, com materials de la cultura argàrica en-

1. C. SANZ-PASTOR (1986), *Museos y colecciones de España*, Madrid, Ministerio de Cultura.

viats des d'Almeria per Lluís Siret, materials ibèrics de Castellar de Santisteban, Cerro de los Santos i Azaila, materials de les Balears de la cultura talaiòtica o, fins i tot, objectes eivissencs, comprats al col·leccionista Costa, de Puig des Molins, es Cuieram i Illa Plana, entre d'altres.

La idea de completar les col·leccions del museu queda ben clara, tenint en compte la política d'adquisicions duta a terme per la Junta de Museus, quan, el 1903, després d'un viatge de Puig i Cadafalch a Florència, va comprar un lot d'objectes etruscs a l'antiquari florentí Giuseppe Pacini, provant d'omplir el buit dels nostres museus, tot i intentant facilitar al visitant un recorregut ben didàctic per la història de la humanitat.

Una altra idea va ser la de recuperar el nostre patrimoni. Un clar exemple el tenim en les adquisicions que es van fer de col·leccions i materials que se sabia que s'havien format a partir de l'espoli dels nostres jaciments arqueològics, com per exemple Empúries, adquirint part de la col·lecció de Manuel Cazorro o el ja citat Puig des Molins, entre d'altres.

Però va ser abans, al segle XIX, concretament el 1866, quan es va fer una de les adquisicions de col·leccions més important, que seria la base del Museo Provincial de Antigüedades,² al cònsol Eusebio de Fortuny, formada sobretot durant els seus viatges a l'estranger, tenint en compte la seva condició de diplomàtic.

Finalment, només cal citar altres noms que sovint han aparegut ja escrits, directament o enganxats en etiquetes, als materials que formen part d'aquest estudi: Manuel Vidal Quadras, Frederic Rahola, Andreu Massot, Caballero Infante, Francesc Permanyer, Frederic Bordes, Josep Gudiol i Ricart, Ròmul Bosch i Catarineu i Damià Mateu.

METALL

1. *Mirall*

Núm. d'inv.: 5154/S. A. 2576

Longitud total: 20 cm

(mànec: 6,3 cm)

Diàmetre: 14 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

2. A. ELIAS DE MOLINS (1888), *Catálogo del Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona*, publicado por la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos, redactado por Don Antonio Elias de Molins, Barcelona, Imprenta Barcelonesa.

Mirall de bronze. El disc està trencat i molt rovellat.

Disc circular. Del mànec resta sols la metxa triangular de metall, a sobre de la qual s'assentava el mànec postís d'os o d'ivori i els tres claus d'enganxament.

Al revers, s'hi ha representat una figura femenina alada. Porta un collar i sabates de punta (*endromis*). Incisions a la banda esquerra que fan suposar les ales obertes. Porta una petita gerra o *alabastron* per contenir perfums. A l'anvers té, al naixement del mànec, una palmeta.

Tal com indica la signatura S. A. i com s'ha pogut comprovar, va estar exposat al Museu de Santa Àgata, on tenia el número 2576, procedent del donatiu de l'antiquari Massot.

Aquesta figura femenina es pot interpretar com la d'una *lasa*, esperit femení similar a les nimfes o altres éssers sobrenaturals que viuen en un món paral·lel al nostre.

Alguns estudiosos, però, no estan d'acord a anomenar *lasa* a tota figura femenina aïllada, nua, alada i girada vers l'esquerra: tant Rallo com Wiman defensen la teoria segons la qual només podem anomenar *lasa* a les que porten una inscripció que les identifica com a tals. Per a les altres figures, Wiman prefereix parlar de «pseudo-lasa motif». ³ Altres, com De Puma, accepten que una figura femenina nua portant *alabastron* i aplicador de perfum sigui una *lasa*. ⁴

Ens afegim al parer d'Ambrosini, que parla de «Gruppo delle Lase» referint-se a una producció en sèrie en què la *lasa* assumeix un caràcter ornamental ⁵ i en què, penso, és més adequat inscriure la representada en aquest mirall.

Molts són els miralls que les representen, com, per exemple, un dels reproduïts en l'obra de Gerhard. ⁶

Cronologia: segle III aC.

Extret d'E. Gerhard (1965),
vegeu nota 6.

3. A. RALLO (1974), «Lasa. Iconografia e esegi», a *Università di Roma, Istituto di Etruscologia e Antichità Italiane. Studi e materiali di Etruscologia e Antichità Italiane*, vol. 12, Florència, Sansoni; I. M. B. WIMAN (1990), «Malstria-Malena. Metals and motifs in Etruscan mirror craft», *Studies in Mediterranean Archaeology*, vol. XCI, Göteborg, P. Åmströms Förlag.

4. R. D. de PUMA (1985), «An Etruscan Lasa Mirror», *Muse*, núm. 19, p. 44-55.

5. L. AMBROSINI (1998), «Una copia di specchi del "Gruppo delle Lase" con un nuovo tipo di raffigurazione», *Studi Etruschi*, vol. LXII, p. 63-94, *tav.* VI-VIII.

6. E. GERHARD (1965), *Etruskische Spiegel*, vol. I, Roma, Ardita, *tav.* xxxiv-xxxv, diverses variants; G. SASSATELLI (1981), *C. S. E. (Corpus Speculorum Etruscorum). Italia, 1: Bologna Museo Civico*, vol. II, núm. 5, Roma, L'Erme di Bretschneider, p. 42, *fig.* 5a-5d, de Bolònia, *sepolcetto* Benacci, tomba 623, a fosa i amb aixovar de finals del segle IV aC-primer meitat del III aC.

2. *Mirall*

Núm. d'inv.: 11550

Diàmetre: 16 cm

Gruix: 2 mm

Inèdit. Fons MAC
(Barcelona).

Bronze molt malmès. Disc trencat i oxidat. Gran incrustació a la part on aniria la nansa.

Encara es pot veure part de la decoració, que consistia en una figura femenina seminua dirigint-se vers l'esquerra i portant *aryballos* amb la mà esquerra. Ales desplegadas representades amb dues rengleres de plomes. Porta collaret llis i una diadema de la qual sobresurt el serrell.

Sembla que, de cintura en avall, porta un faldó amb plecs. Es veuen l'ull i la cella incisos.

Representada frontalment, amb el cap i un dels pits de perfil. La meitat inferior, on s'inicia el faldó, ja s'ha perdut.

Tal com s'ha comentat en l'exemplar anterior, aquestes figures tenen la consideració de *lases* i se'n coneixen molts paral·lels.⁷

Cronologia: segle III aC.

3. *Mirall*

Núm. d'inv.: 1247

Diàmetre: 17 cm

Llargada total: 25,5 cm

Gruix: 0,5 cm

Fons MAC (Barcelona).

7. E. GERHARD (1965), *Etruskische Spiegel*, vol. 1, Roma, Ardita, *tav.* xxxiv-xxxv, diverses variants; G. SASSATELLI (1981), *C. S. E. (Corpus Speculorum Etruscorum). Italia, 1: Bologna Museo Civico*, vol. II, núm. 5, Roma, L'Erme di Bretschneider, p. 42, fig. 5a-5d, de Bolònia, *sepolcetto* Benacci, tomba 623, a fossa i amb aixovar de finals del segle IV aC-primerà meitat del III aC.

Va ser publicat primer per Pericot i també per García y Bellido,⁸ que hi veu la representació mitològica d'Hel·lena, nua, entre Castor i Pòl·lux, davant d'Atenea.

Altres estudiosos hi veuen la representació del Judici de Paris: a l'esquerra, Paris acompanyat per les tres deesses, Afrodita, Atenea i Hera.⁹

La part oposada del mànec està decorada amb palmetes i volutes incises.

Trobat a Empúries, va pertànyer a la col·lecció del senyor Gudiol i Ricart, de Barcelona. Vers el 1935, va passar a ser propietat del Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona.¹⁰

Cronologia: finals del segle IV aC - primera meitat del segle III aC.

Extret d'A. García y Bellido (1936), vegeu nota 10.

8. L. PERICOT (1934), *Historia de España*, vol. 1, Barcelona, Gallach, p. 275; A. GARCÍA Y BELLIDO (1936), «Espejo etrusco de Ampurias», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), núm. 12, p. 191-193; M. ALMAGRO (1949), «Los hallazgos de *bucchero nero* etrusco hacia Occidente y su significación», *Boletín Arqueológico de Tarragona* (Tarragona), vol. XLIX, fasc. 26-28, p. 97-102, concretament p. 101, fig. 4; per als miralls etruscs del Museo Arqueológico Nacional, vegeu J. M. BLÁZQUEZ (1960a), «Espejos etruscos figurados del Museo Arqueológico Nacional de Madrid», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. XXXIII, p. 145-155.

9. *Gli Etruschi e l'Europa* (1992), Milà, Fabbri, p. 177 i 259, fig. 300.

10. A. GARCÍA Y BELLIDO (1936), «Espejo etrusco de Ampurias», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), núm. 12, p. 191.

4. *Mirall*

Núm. d'inv.: 11549/G 522

Diàmetre: 14 cm

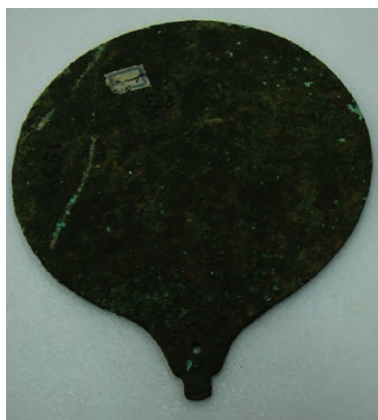
Llargada total: 17,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Inèdit. Bronze. Es conserva sencer, sense mànec, però la corrosió és present per tota la superfície. No presenta decoració.

Mirall circular del tipus amb *codolo inserito* acabat en punta. El mànec era treballat a part.

Els paral·lels coneguts es daten vers finals del segle VI aC - inicis del V aC.¹¹

5. *Mirall*

Núm. d'inv.: 11551/G 523/

etiqueta blava

on diu «Permanyer»

Llargada total: 21 cm

Diàmetre: 17,3 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

11. Paral·lel al núm. d'inv. 16301 del Bologna Museo Civico, tomba 100, a fossa amb inhumat, de la Certosa (Bolònia). Vegeu G. SASSATELLI (1981), C. S. E. (*Corpus Speculorum Etruscorum*). Italia, 1: Bologna Museo Civico, Roma, L'Erme di Bretschneider, fasc. II, p. 19, 56 i 57.

Inèdit. Bronze totalment afectat per la corrosió.

Cos o disc de forma piriforme. Foradet a l'inici de la nansa que fa una petita protuberància on anava el mànec.

No es veu cap tipus de decoració.

Es coneixen paral·lels al Bologna Museo Civico datats vers el segle v aC.¹²

6. *Mànec de mirall*

Núm. d'inv.: 5148

Llargada: 10,9 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Formava part del donatiu Massot al Museu de Santa Àgata, on tenia el número 1880.

Bronze fos.

Mànec representant al costat d'enllaç amb el disc del mirall una triple fulla, una triangular i dos laterals en sentit oposat, formant palmeta estilitzada amb grans pètals indicant nervis que recolza sobre una mena d'equí de capitell joni. Al final, acaba en forma de cap de cérvol molt estilitzat, amb les orelles i els ulls en relleu.

Entre les orelles, representades estirades a banda i banda, seguint el sentit horitzontal del mànec, hi ha motius romboïdals incisos, indicant el pèl de l'animal. Al mig del mànec, una motllura entre dues anelles.

És un tipus de mànec molt freqüent del qual hi ha diversos paral·lels al Bologna Museo Civico¹³ i diversos mànecs amb aquest cap i enllaços diversos amb el cos a Gerhard (1965).¹⁴

12. G. SASSATELLI (1981), C. S. E. (*Corpus Speculorum Etruscorum*). Italia, 1: Bologna Museo Civico, Roma, L'Erme di Bretschneider, fasc. II, p. 14 i 15.

13. G. SASSATELLI (1981), C. S. E. (*Corpus Speculorum Etruscorum*). Italia, 1: Bologna Museo Civico, Roma, L'Erme di Bretschneider, fasc. I, p. 44, 45 i 135, fig. 22a i 22b, núm. 1813 de la col·lecció Palagi, però no se'n coneix la procedència.

14. E. GERHARD (1965), *Etruskische Spiegel*, vol. I, Roma, Ardita, tav. xxxiv-xxxv.

Les representacions de caps d'animals, concretament de llops i gossos, són característiques d'altres produccions, com les sivelles de cinturons de l'armament samnitosabèlic. En els miralls, però, es tracta majoritàriament de caps de cérvol: morro fi i llargada i esveltesa de les orelles. El moltó es representa amb la cornamenta.

El cérvol, que apareix també en alguns miralls amb les *lases*, és l'animal que acompanya a Diana o Artemisa. És probable que la seva representació, com en aquest cas, en objectes lligats al món femení, gaudís de molta popularitat a causa del fet que aquesta deessa, entre altres atributs, tenia el de protegir la castedat. Així, el caçador Acteó, que la va sorprendre banyant-se acompanyada de les nimfes, va ser transformat en cérvol.¹⁵

Rebuffat atribueix els cinturons al món samnitosabèlic, però els miralls d'aquest tipus, no coneguts en aquest ambient, els atribueix al món etruscolacial, en què, en canvi, no es coneixen els cinturons. Els dos mons estarien influenciats per l'univers de la magna Grècia.

Datació de cinturons i miralls: segles IV aC-III aC. Un exemplar complet, sencer, trobat a Preneste (Palestrina), en una tomba de la segona meitat del segle III aC.¹⁶

7. *Mànec de mirall*

Núm. d'inv.: 5145

Llargada: 16,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

15. H. STEUDING (1948), *Mitología griega y romana*, Barcelona, Labor, p. 80 i 81.

16. D. REBUFFAT-EMMANUEL (1973), *Le miroir étrusque d'après la collection du cabinet des médailles*, Roma, École Française de Rome, p. 363 i 364; «Palestrina. Tomba scoperta in occasione dell'allargamento della Via Vecchia presso la Stazione tramviaria» (1933), *Notizie degli Scavi*, p. 184, fig. 4.

Ja havia estat exposat al Museu de la Ciutadella.

Bronze fos. Com el precedent, però de dimensions més grans.

Forma una triple fulla o palmeta precedida per un capitell joni del qual es veuen les volutes. Acaba en forma de cap de cérvol, que presenta entre les orelles un reticulat. Motllura central gairebé al mig del mànec formant una anella.

Vegeu el que s'ha dit de l'exemplar anterior.

8. *Mànec de mirall*

Núm. d'inv.: 5153

Llargada: 10,9 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Ja havia estat exposat al Museu de la Ciutadella.

Bronze fos.

Triple fulla que es recolza sobre un motiu de capitell joni bastant esquematitzat: no s'hi veuen volutes. Cap de cérvol molt aplanat i allargat. Reticulat entre les orelles. A la part central del mànec, motllura anellada.

Vegeu el que s'ha dit als exemplars anteriors.

9. *Mànec de mirall*

Núm. d'inv.: 5325/S. A. 1878 (en tinta blanca)

Alçada: 10,7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Ja havia estat exposat al Museu de Santa Àgata procedent del donatiu Massot. Bronze.

En arribar a la part del disc, s'obre en tres apèndixs. El mànec té dues motlures formant una anella: una al mig i l'altra al peu, on hi ha un petit botonet en substitució del que, en altres exemplars, era un cap d'animal.

Cronologia: segles IV aC - III aC.

10. *Mànec de mirall*

Núm. d'inv.: 5151

Llargada: 7,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Ja havia estat exposat al Museu de la Ciutadella.

Bronze fos. Trencat a la part superior, on s'unia amb el disc.

Motllura al mig del mànec i on s'iniciava l'aplic final. A la part d'enllaç amb el disc, uns eixamplament que conserven clauets i alguna incisió no identificable.

Cronologia: segles IV aC - III aC.

11. *Fíbula*

Núm. d'inv.: 11544/G 488/
etiqueta de paper vulgar amb
un 896 en llapis
Mides: 13,1 × 5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bronze.

Fusió i incisió. Manquen parts de la làmina del cos, la molla i l'agulla. Interior buit. Forma de nau invertida.

Fíbula *a navicella*. Presenta la decoració del cos dividida en cinc registres; el central, molt més ample, formant un requadre amb subdivisions internes.

Quadre central format per línies en diagonal incises, envoltat pels quatre costats de quatre cercles a cada banda formant un quadrat més gran. A banda i banda, tres sanefes decorades: dos registres de línies en diagonal incises en un i altre sentit cada registre, emmarcant una sanefa central formada per quatre cercles inscrits.

Seguint els extrems dels costats llargs del cos, tretze cercles disposats horitzontalment.

Als extrems del cos, dues sanefes disposades verticalment, contenint línies obliqües en una sanefa en un sentit i, a l'altra, en sentit contrari.

Fons del museu de procedència desconegut.

F I β de Sundwall.¹⁷

Cronologia: segles VIII aC - VII aC.

12. Fíbula

Núm. d'inv.: 11545/G 499/2534 (?)

Mides: 6,4 × 2,8 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

17. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlin, W. de Gruyter & Co., p. 186 i 187, fig. 295, núm. 7, F I β ; paral·lel procedent de Vetralla, tomba 26 de Poggio Montano, i a la tomba 3 de la necròpolis Lago dell'Accessa, a Massa Marittima.

Bronze.

Fíbula *a navicella* lleugerament romboïdal. Només conserva el cos buit a l'interior. En un dels extrems, hi conserva un orifici.

Decoració: mètopa central amb rectangle farcit de línies en diagonal que es creuen en un i altre sentit, formant petits rectangles irregulars. Està emmarcada per cercles o *borquiete* de quatre incisions i foradet central: quatre al costat llarg i tres als costats curts. Vers els extrems, bandes horitzontals a cada costat de l'acabament de la peça.

F I β de Sundwall.¹⁸

Cronologia: finals del segle VIII aC - VII aC.

13. Fíbula

Núm. d'inv.: 11524/G 491

Mides: 9,2 × 5,5 cm (protuberàncies incloses)

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bronze.

Manquen l'agulla i la molla, només conserva el cos amb dos petits sectors mancants.

Fosa i amb incisions. Es veu un foradet ben fet, que és on devia anar la molla.

Forma *a navicella* amb dues protuberàncies o botons simples sobresortint a la part més ampla del cos.

Està decorada per línies que ressegueixen la forma de la fíbula: una línia incisa, de forma ametllada, contenint un registre de línies horitzontals emmarcades, a banda i banda, per una incisió vertical formant un triangle.

L'ametlla està resseguida externament per altres línies incises que la segueixen en la forma i que van a morir en una sèrie de línies verticals a cada banda.

G II β d de Sundwall.

Cronologia: segle VII aC.

18. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co., p. 186 i 187, fig. 295, núm. 7, F I β ; paral·lel procedent de Vetralla, tomba 26 de Poggio Montano, Massa Marittima, necròpolis Lago dell'Accesa, tomba 3.

14. Fíbula

Núm. d'inv.: 11531/G 501

o 506 (?)

Mides: 4,1 × 3,1 cm

(protuberàncies incloses)

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bronze.

Només conserva el cos.

Fíbula *a navicella* romboïdal amb botons simples i un orifici en un dels extrems del cos, on hi anava la molla. La decoració consisteix en línies horitzontals que segueixen la llargada del cos i moren en unes línies verticals situades als extrems.

Semblant a la G II β d de Sundwall, amb forma de petxina romboïdal buida, del Sepolcreto Servici, tomba a fossa número 5 de la necròpolis de Novilara.¹⁹

Cronologia: segle VII aC.

15. Fíbula

Núm. d'inv.: 11526/G 493

Mides: 7,6 × 1,9 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

19. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co., p. 223, núm. 4, Abb. 358, Mont. Ant. 5, 258, *tav. xi*: «A conchiglia romboidale vuota».

Bronze.

Fíbula *a navicella*. Li manquen part de l'agulla i part del peu, però conserva la molla unilateral a dues voltes. Buida al seu interior. Decorada amb una línia horitzontal que segueix tota la llargada del cos i altres d'obliqües, a banda i banda, formant una mena de fulla o espiga. A l'acabament del cos, línies verticals formant una motllura anellada.

Tipus G I β a de Sundwall.²⁰

Paral·lel a la tomba III de Poggio Bucco, tomba a fossa amb lòcul amb materials de la primera meitat del segle VII aC.²¹

16. Fíbula

Núm. d'inv.: 11530/G 498

Mides: 6,8 × 1,9 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bronze.

Fíbula *a navicella*. Interior buit. Només conserva el cos amb decoració: doble línia horitzontal central seguint la llargada del cos, a partir de la qual neixen, a banda i banda, semitriangles formant una mena de fulla o espiga.

Molt semblant a l'anterior.

Tipus G I β a de Sundwall, que cita un paral·lel a la tomba III de Poggio Bucco, tomba a fossa amb lòcul amb materials de la primera meitat del segle VII aC.²²

20. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co. Abb. 328, p. 203, núm. 59, de Caracupa (Latium), a *Notizie degli Scavi* (1903), 307, fig. 20: «A navicella vuota; ornato di linee trasversali e da tre coppie di linee convergenti».

21. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co., p. 44, fig. 26 i 27, p. 45: decoració *a ramicello* de Sundwall G I β a.

22. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co., p. 44, fig. 26 i 27, p. 45: decoració *a ramicello*.

17. *Figura de Mart*

Núm. d'inv.: 1273

Alçada: 8,5 cm

Fons MAC (Barcelona).

En una cara, hi té el número d'inventari. A l'altra, sembla que hi diu «Bordes», indicant de quina col·lecció prové. Segons García y Bellido, va ser trobada a Empúries i, precisament, comenta que abans d'ingressar al Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona va estar a la col·lecció Bordes.²³

S'ha inserit en un pedestal que li fa de base.

És una làmina retallada de bronze on, lleugerament i esquemàtica, s'ha representat un home nu amb casc de gran cimera que es dirigeix vers la dreta. S'ha marcat l'òrgan sexual amb una simple protuberància. Els pits i el melic, així com els dos puntets dels ulls, estan incisos. El perfil de la cara està retallat, insinuant el nas i el mentó. Els peus acaben en dues protuberàncies per anar inserits a una base.

El braç esquerre està trencat, mentre que la mà del dret té un foradet que, segurament, servia per inserir-hi una llança, un pal o una argolla.

El seu ús era votiu i, segons Colonna, representa un «Marte in assalto» dins de la sèrie esquemàtica umbromeridional, Gruppo Nocera Umbra.²⁴

23. A. GARCÍA Y BELLIDO (1934), «Una aportación más al estudio de las relaciones entre etruscos e íberos. Un bronce etrusco de Ampurias», *Anuario del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: homenaje a Don José Ramón Mélida y Alinari* (Madrid), vol. 2, p. 303-320; M. ALMAGRO (1949), «Los hallazgos de *bucchero nero* etrusco hacia Occidente y su significación», *Boletín Arqueológico de Tarragona* (Tarragona), vol. XLIX, fasc. 26-28, p. 101.

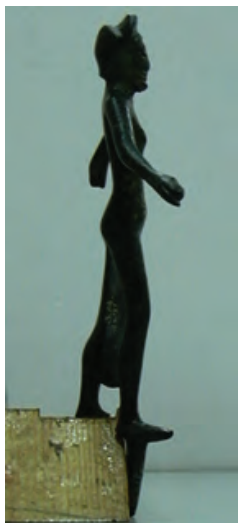
24. G. COLONNA (1970a), *Bronzi votivi umbro-sabellici a figura umana. I. Periodo Arcaico*, Florència, Istituto di Etruscologia e Antichità Italiche i Sansón, p. 100, *tav. LXXII*, fig. 285, paral·lel a Roma, al Museu Nacional de Villa Giulia, núm. d'inv. 24577, del Kircheriano.

Classifica aquestes produccions en diverses sèries en què el déu, representat nu, amb casc i dirigint-se vers l'esquerra amb els braços abaixats, porta en una mà una llança, pal o argolla, mentre que, a l'altra, sol portar-hi un escut.²⁵ L'atribueix a la sèrie C, que es distingeix de la sèrie B per ser les figures més esquemàtiques i no presentar cua al final del casc, sinó una forma semicircular amb el marge inferior rectilini.

Richardson²⁶ ens dóna una llista més completa en què aquest tipus apareix dins de la sèrie C, grup 6b: soldats umbres geomètrics d'època arcaica tardana, amb una cronologia que va de l'últim vintenni del segle VI aC al primer trentenni del segle V aC, la mateixa datació suggerida per García y Bellido.²⁷

Producció de l'Etrúria septentrional.

Dispersió: Itàlia central, del nord, Umbria, la Toscana i Sicília, Sardenya, els Alps i Empúries.

18. Oferent

Núm. d'inv.: 5651/S. A.

2651 (en tinta blanca)

Alçada: 12 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

25. D. MONACCHI (1986), «Nota sulla stipe votiva di Grotta Bella (Terni)», *Studi Etruschi*, vol. LIV, p. 75-99, concretament, p. 77-79, *tav. xxxvc*, paral·lel idèntic però amb escut.

26. E. RICHARDSON (1983), *Etruscan votive bronzes. Geometric, orientalizing, archaic*, Mainz am Rhein, Verlag von Zabern.

27. A. GARCÍA Y BELLIDO (1934), «Una aportación más al estudio de las relaciones entre etruscos e íberos. Un bronce etrusco de Ampurias», *Anuario del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: homenaje a Don José Ramón Mélida y Alinari* (Madrid), p. 13, fig. 3 (cita un paral·lel molt semblant al Museo Arqueológico Nacional de Madrid procedent de la col·lecció del Marqués de Salamanca), p. 14, fig. 5 (un altre paral·lel procedent de Solunto, Sicília, al Museu de Ginebra).

Bronze fos.

Li manca la punta del peu esquerre i la peanya, així com gairebé la meitat del braç esquerre.

Figura femenina en actitud de caminar vers la dreta. Va vestida amb una túnica llarga enganxada al cos, marcant el pit, les cames i el cul sortit. Ulls arrodonits, nas i llavis marcats. Porta una mena de còfia i té els cabells curts. La mà sembla un cap de serp.

A la base d'un dels peus, encara conserva una peanya per inserir-la a una base.

Richardson²⁸ estudia figures d'aquest tipus representant *korès* (*walking korai*) o figuretes femenines caminant, que ell classifica dins de la sèrie C, grup 3b, d'aquestes produccions umbres. Solen ser figures femenines representades de tres quarts, molt primes, amb el coll curt contrastant amb les cames i els braços, d'una llargada exagerada. El cos és estret, els pits, poc marcats, i el cabell, curt o recollit. A la mà dreta, poden portar-hi una fruita o una au.

És evident la semblança amb el Mart estudiat abans. La cronologia seria la mateixa, o sigui, de l'últim quart del segle VI aC al primer trentenni del V aC, així com el centre de producció i la seva dispersió.

19. Oferent

No ha estat localitzada

Imatge extreta d'A. García y Bellido (1941), vegeu nota 29.

Segons García y Bellido i Almagro,²⁹ ve d'Empúries.

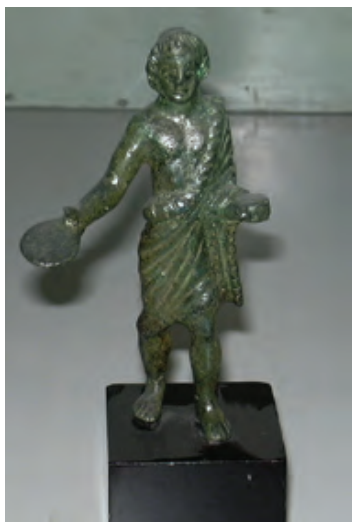
En bronze, fragmentada, només conserva la part inferior del cos a partir de sota del pit. Com la figura anterior, es dirigeix vers l'esquerra i, per dessota dels peus, destaquen dues protuberàncies destinades a encaixar-la a una base o peanya.

28. E. RICHARDSON (1983), *Etruscan votive bronzes. Geometric, orientalizing, archaic*, Mainz am Rhein, Verlag von Zabern, p. 308.

29. A. GARCÍA Y BELLIDO (1941), «Nuevos hallazgos griegos de España», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. 45, p. 233, fig. 25; M. ALMAGRO (1949), «Los hallazgos de *bucchero nero* etrusco hacia Occidente y su significación», *Boletín Arqueológico de Tarragona* (Tarragona), vol. XLIX, fasc. 26-28, p. 101, lám. 1, fig. 2.

Podria representar una figura femenina, tal com sembla indicar-nos el faldó, de característiques molt semblants a l'estudiada anteriorment.

Vegeu la figura precedent.

20. Oferent

Núm. d'inv.: 5619

Alçada: 10,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

En bronze.

Home jove oferent dempeus, a punt de realitzar una libació, vestit només amb la *toga exigua*, que li passa per l'espatlla esquerra, es plega sobre l'avantbraç i li tapa un dels genolls, deixant al descobert el pit i el braç dret, estirat portant un plat; a l'esquerra, un petit potet que podria ser un *pyxis*. Els peus, nus amb peanyes.

Cara amb els ulls mirant fixament, incisos, com la resta dels detalls de la cara, i pupila marcada mitjançant un puntet.

Sembla pentinat amb diadema, a partir de la qual sobresurten una sèrie de rínxols envoltant el rostre.

Incisions per indicar el pentinat, els dits del peu i de la mà i els plecs de la túnica amb alguns sectors puntejant l'orla tot indicant un brodat. Els pits s'indiquen amb un puntet. La part de l'esquena està poc treballada, gairebé plana.

El tractament de la cara i altres detalls anatòmics l'apropen a una figureta representant el déu Turms, conservat a Oxford, a l'Asmolean Museum, atribuït a un taller etrusc septentrional i datat vers el 480 aC.³⁰ Altres tipus semblants es daten vers el

30. M. CRISTOFANI (1986), *I bronzi degli etruschi*, Novara, Istituto Geografico de Agostini, p. 164-169 i 208.

segle iv aC, fins a arribar al segle III aC, com l'ofert que prové de la província d'Arrezzo i que porta a la mà esquerra el que s'ha identificat com un cor o unes vísceres,³¹ tipològicament molt semblant a l'exemplar mallorquí de sa Roca Rotja (Sóller), que va aparèixer associat a unes altres dues figures que semblen representacions de Mart i un cullerot que, per la descripció, sembla etrusc, amb el mànec acabat amb un cap de cigne,³² un objecte sovint d'ús litúrgic i que, per tant, no és estrany de trobar en llocs de culte, possiblement dedicats al déu de la guerra, i que es coneixen en altres indrets de la península Ibèrica relacionats amb la presència de contingents romans.³³

21. *Cap de lleó. Aplic*

Núm. d'inv.: 247

Alçada: 9 cm

Llargada: 10 cm

Fons MAC (Barcelona).

Prové de les excavacions anteriors al 1908 fetes a Empúries. Fins i tot posseïm un dibuix, fet per Cazurro, amb la disposició dels objectes de l'aixovar de la tomba a inhumació on va ser enterrada: «Tomba a inhumació que, vorejant el turó de la necròpolis grega del Portitxol, porta a Sant Martí d'Empúries».³⁴ La va trobar l'enginyer «Don Francisco Javier Ferrer, jefe local del Servicio Hidrológico Nacional del Estado» a la necròpolis del Portitxol, en una tomba d'inhumació i acompanyada de

31. G. COLONNA (cur.) (1985), *Santuari d'Etruria*, Milà, Electa, p. 31, fig. 1.9 (trobat a Paterno di Vallombrosa i conservat al Museu Arqueològic de Florència, núm. d'inv. 141, que porta dedicatòria inscrita del devot Arnth Atile Pumpus).

32. M. BLECH i D. MARZOLI (1991), «Bronzestuetten von Mallorca: Mars Balearicus», *Madriider Mitteilungen*, núm. 32, p. 109, *tav.* 39c i 39d (on s'estudien altres bronzes etruscs de les Balears associats a llocs de culte, com coves); B. ENSEÑAT (1966), «Unos bronce griegos hallados en Sóller (Mallorca)», *Pyrenae*, núm. 2, p. 79 i 80.

33. L. BERROCAL-RANGEL (1994), «La falcata de Capote y su contexto», *Madriider Mitteilungen*, núm. 35, p. 273 i 274, fig. 10.

34. R. CASELLAS (1909-1910), «Les troballes escultòriques a les excavacions d'Empúries», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), núm. 3, p. 283 i 285, fig. 7 i 8.

ceràmica grega del segle v aC,³⁵ concretament d'una tortugueta de ceràmica vidrada i un *askos* joni oriental. Va estar exposada, com a part dels objectes trobats a Empúries, en una sala que el Servei Hidrològic Nacional posseïa a Sant Martí d'Empúries.³⁶

Pàtina de color verd fosc.

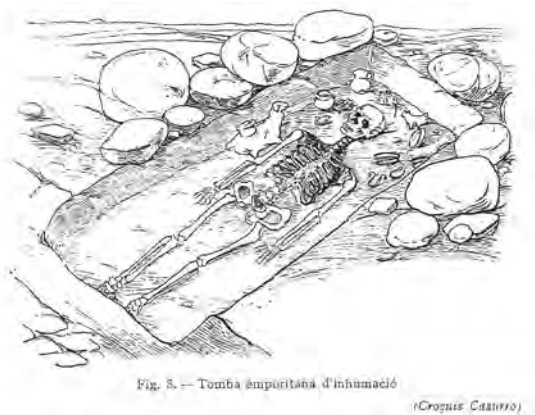
Cap de lleó o pantera amb la boca oberta. S'hi han representat quatre ullals, la llengua a fora, crinera ressaltant el que seria part de la melena del lleó i orelles. Bastant naturalista. S'hi han gravat les pupiles dels ulls i els bigotis s'han representat mitjançant unes línies incises remarcades per un puntejat.

És de bronze fos, buit al seu interior, i presenta quatre forats per agafar-lo a la fusta del carruatge. Sembla l'acabament d'una llança de carro.

Brown creu que és de tipus etrusc i que pertany a la sèrie de caps de bronze treballats amb la tècnica del martelleig (*hammered bronze heads*).³⁷

A la seva obra hi ha una peça bastant semblant, procedent d'Orvieto i conservada al Museum of Fine Arts, a Boston.³⁸

Cronologia: segles VI aC - V aC.

Extret de R. CASELLAS (1909-1910), vegeu nota 34.

35. P. BOSCH GIMPERA (1937), *L'art grec a Catalunya*, Barcelona, Imp. Thomas, p. 11, fig. 21.

36. A. GARCÍA Y BELLIDO (1940), «La colonización *phokaia* en España», *Ampurias* (Barcelona), vol. II, p. 55-83, concretament p. 76, lám. IV; A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, vol. II, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, lám. XXVII, p. 24; M. ALMAGRO i A. GARCÍA Y BELLIDO (1947), *Ars Hispaniae*, vol. I, Madrid, Plus Ultra, p. 185, fig. 191.

37. W. L. BROWN (1960), *The Etruscan lion: Monographs on classical archaeology*, Oxford, Clarendon Press, p. 100 i 101.

38. W. L. BROWN (1960), *The Etruscan lion: Monographs on classical archaeology*, Oxford, Clarendon Press p. 101, pl. XLC.

22. Cap de sàtir. Aplic

Núm. d'inv.: 28663/94

Mides: 4,5 × 3,8 cm

Fons MAC (Barcelona).

Va ser trobat a Mallorca, concretament a Pollença. Segons García y Bellido, l'any 1915 formava part de la col·lecció Planes, fins que va passar a la Mateu, que la va donar, l'any 1935, al Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona.³⁹

És de bronze, representa un cap d'home barbat, probablement un sàtir. Els ulls s'han representat mitjançant un forat incís i el front té arrugues marcades mitjançant fines incisions, presents també a la barba. El bigoti s'ha representat més en relleu. Orelles sobresortint, recordant banyes. Cabell incís. Peça a la part superior del cap, amb dos forats, que servia per insertar-la segurament a una nansa, i unes volutes damunt de tres llàgrimes a banda i banda de la cara.

Muffati⁴⁰ en dona un paral·lel gairebé idèntic i diu que el fet d'haver trobat les matrius a Marzabotto fa pensar no en una importació, sinó en un producte local, i mostra altres aplics com els de les sítules d'Ullastret, Covaleta i Galera.⁴¹ Altres autors li atribueixen un origen sud-itàlic i d'altres, etruscocampanià.⁴²

Cronologia: segles v aC - iv aC.

39. Col·lecció Planes, núm. 292, comprada pel senyor Mateu; B. FERRÀ (1901), «Bronces antiguos hallados en Mallorca», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. 5, p. 174-188; A. GARCÍA Y BELLIDO (1945), «De arqueología balear. Algunos bronce mallorquines», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), núm. 61, p. 284-304; A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, vol. II, p. 124, i vol. III, lām. XLIII, 35; M. ALMAGRO i A. GARCÍA Y BELLIDO (1947), *Ars Hispaniae*, vol. I, Madrid, Plus Ultra, p. 186, fig. 193 (reproduït al costat de la imatge d'una sirena, també etrusca i trobada a les Balears); M. ORFILA (1981), *Figuras de bronce protohistóricas, griegas y romanas halladas en Menorca*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.

40. G. MUFFATI (1969), «L'instrumentum in bronzo», *Studi Etuschi*, vol. xxxvii, p. 250 i 273, fig. 9.

41. A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, vol. III, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, lām. XLIII; M. E. SANAHUJA (1971), «Noticia sobre un aplique de *stamnos-sítula* procedente de Ullastret», *Pyrenae*, núm. 7, p. 162-164.

42. J. M. GUAL (1993), *Figures de bronze a la protohistòria de Mallorca*, Palma de Mallorca, Govern Balear, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, p. 121.

23. Nansa

Núm. d'inv.: 5631/M 261

Mides: 18 × 13,5 cm

Fons MAC (Barcelona).

Nansa d'*oinochoe* en bronze, tipus àncora de Jacobsthal.⁴³ A la part inferior del mànec té una palmeta de nou fulles, estreta i allargada, amb banyes a banda i banda, que conserva el cap del clau d'unió. El mànec és llis, fent una mena de botó a la part immediatament superior a la palmeta, i es va eixamplant fins a obrir-se en dos braços horitzontals que conserven els dos claus d'unió amb el cos, acabats amb una forma que recorda el cap d'una serp.

El centre de producció d'aquest tipus se situa a Vulci, destacant els exemplars de la necròpolis de l'Osteria, concretament de la Tomba del Guerriero i de l'Olmo Bello, a Tarquínia. La seva dispersió és bastant àmplia, tenint en compte que se n'han trobat a França i Cartago, entre d'altres, en contextos que van de l'últim quart del segle vi aC a inicis del segle v aC.⁴⁴

Va pertànyer a la col·lecció Mateu.

24. Nansa

Núm. d'inv.: 5638

Mides: 18 × 13,4 cm

Fons MAC (Barcelona).

43. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. ix, p. 77-79, lám. i, 1; B. BOULOMIE (1973), *Les onochoes en bronze du type schnabelkanne en Italie*, Roma, École Française de Rome, p. 194 i 231; P. JACOBSTHAL i A. LANGDORF (1929), *Die Bronzeschnabelkannen*, Berlín, s. n.

44. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. ix, p. 91-94 (cal remarcar la seva presència en necròpolis tumulars com Vix i Mercy-sur-Saône, entre d'altres, sovint associats amb la presència de carros i a la cerimònia del ritual funerari de libació).

Nansa d'*oinochoe* en bronze, tipus àncora,⁴⁵ amb una palmeta de set fulles i dues banyes acabades en botons i un botó més al final de la fulla central conservant el clauet d'unió. Motllura ampla formant una anella entre la palmeta i la nansa. El que al final dels braços eren caps de serp, s'han convertit en dos apèndixs botonats.

Cronologia i dispersió com en l'exemplar anterior.

Es coneix una palmeta idèntica trobada a Mallorca, concretament a la necròpolis d'Illa dels Porros.⁴⁶ No seria estrany que algunes d'aquestes nanses objecte d'aquest estudi tinguessin aquesta procedència, vist que el col·leccionista Mateu va comprar, com s'ha dit en comentar l'aplic de Pollença, alguns dels bronzes de la seva col·lecció a Planes abans de dipositar-los al Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona.

25. Nansa

Núm. d'inv.: 5724/M 263

Mides: 16,2 × 9,2 cm

Fons MAC (Barcelona).

Nansa d'*oinochoe* de bronze en forma d'àncora.⁴⁷ Té una palmeta de nou fulles amb banyes, acabades en botó, de les quals li'n manca una. La fulla central de la palmeta també és acabada per un apèndix botonat. Conserva el cap del clauet d'unió. Entre aquesta i l'inici de la nansa, una motllura formant anella. Al final dels

45. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. ix, p. 79, lám. 1, 2; B. BOULOMIE (1973), *Les onochoes en bronze du type schnabelkanne en Italie*, Roma, École Française de Rome, p. 194 i 231.

46. M. TARRADELL (1964), «La necrópolis de Son Real y la Illa dels Porros», *Excavaciones Arqueológicas en España* (Madrid), núm. 24, p. 26, fig. 168.

47. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. ix, p. 79, lám. 1, 3.

braços, que conserven els dos clauets d'unió, caps de simi, un dels quals presenta la línia de la boca incisa.

Va pertànyer a la col·lecció Mateu.

Cronologia i dispersió com en l'exemplar anterior.

26. Nansa

Núm. d'inv.: 11374/G 125

Mides: 14,5 × 11,5 cm

Fons MAC (Barcelona).

Nansa d'*oinochoe* en bronze. Va ser donada al museu pel senyor Schaeffer, que la va comprar a Sevilla, regió on va ser trobada.⁴⁸

És del tipus de serp, segons la classificació de Jacobsthal.⁴⁹

Al final de la nansa té una palmeta de deu fulles en forma de disc, amb volutes, rematada a banda i banda per dues tiges que, en realitat, corresponen a l'esquematització de dues serps. Conserva els dos clauets d'unió de la palmeta, que

48. A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, vol. I, p. 103, i vol. II, lám. XXXIII, 18 (a la lám. LIII publica un altra nansa trobada a Galera que es troba al Museo Arqueológico Nacional); M. ALMAGRO (1943), «Un nuevo bronce griego hallado en España», *Ampurias* (Barcelona), núm. 5, p. 251-252, lám. I.

49. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. IX, p. 79 i 80, lám. II, 1.

són visibles externament. Al punt d'unió amb la nansa hi ha una motllura amb oves disposades horitzontalment. Al llarg de la nansa, entre dues línies en sentit vertical, hi ha un nervi central formant rectangles o una mena d'oves. Enmig dels braços, acabats en forma de caps de simi, s'ha representat un cap de lleó que sobresortia al mig de la boca, de la qual encara queda una part de la làmina sobresortint en un dels costats, enganxada mitjançant els dos clauets que amaguen els aplics.

Paral·lels a la necròpolis de l'Olmo Bello, a Tàrquínia.⁵⁰ Un exemplar amb el mateix tipus de palmeta i nansa, excepte els caps de simi, que en aquest són dos lleons estirats, es conserva al Musée du Louvre i, pel tipus de palmeta, es relaciona estretament amb el que es coneix amb el nom d'*estil de Vulci*.⁵¹

Cronologia: finals del segle VI aC - inicis del V aC.

27. Nansa

Núm. d'inv.: 11670/
M 267
Mides: 14,2 × 11,2 cm

Fons MAC (Barcelona).

Bronze.

Nansa d'*oinochoe* de tipus «de varilla»,⁵² al final de la qual hi ha una palmeta molt desgastada amb un eixamplament semblant a unes banyes poc marcades, de la qual es veuen molt poc els detalls incisos. Els braços, conservant els clauets, estan acabats en caps de simi i, a la part central, sobresortint per damunt de la boca, hi ha un cap de lleó o de pantera amb elements incisos amb burí, indicant els ulls, el nas i el pelatge de l'animal.

50. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. IX, p. 94, tombes LXXX i LXXXIV.

51. W. L. BROWN (1960), *The Etruscan lion: Monographs on classical archaeology*, Oxford, Clarendon Press, p. 129, núm. 2, pl. XLVIA; A. M. ADAM (1984), *Bronzes étrusques et italiqes*, París, Bibliothèque Nationale de Paris, p. 8.

52. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. IX, p. 81, lám. II, 2.

Va formar part de la col·lecció de Damià Mateu.

Un paral·lel idèntic, conservat al Museo di Villa Giulia, prové d'Ischia di Castro i es data a finals del segle VI aC.⁵³

28. *Nansa*

Núm. d'inv.: 5624/
M 260

Mides: 13 × 10 cm

Fons MAC (Barcelona).

Nansa d'*oinochoe* de bronze, de tipus «de varilla». ⁵⁴ L'únic dels braços conservat sencer està acabat per un caparró de simi, mentre que, a la part central, d'enllaç amb la boca, s'hi representa un cap de lleó o de pantera, molt esquemàtic, amb línies incises amb burí entre les orelles indicant el pelatge i els elements de la cara de l'animal. Al final de la nansa, una palmeta amb fulles de similars dimensions i unes banyes a banda i banda. Per la forma, recorda alguns aplics en forma de cap de silè.

Va formar part de la col·lecció de Damià Mateu, dipòsit on tenia el número 260. Cronologia: finals del segle VI aC - inicis del V aC.

29. *Nansa*

Núm. d'inv.: 5774/M 266

Mides: 18 × 10,3 cm

Fons MAC (Barcelona).

53. M. T. FALCONI AMORELLI (1968), «Materiali di Ischia di Castro conservati nel Museo di Villa Giulia», *Studi Etruschi*, vol. XXXVI, p. 175, fig. 1a i 1b.

54. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. IX, p. 81, lám. III, 1.

Nansa estreta, de bastó, en bronze, però recordant una cinta, amb els braços molt planers i decorats amb incisions formant una mena de fullatges i acabant amb el que podrien ser com uns caps de serp, però que, segons Vegas, són les urpes d'un animal. També veu una figura de lleó o pantera⁵⁵ al cos de l'animal, que se sobrealçaria per damunt de la boca de l'*oinochoe* i que més aviat sembla la figureta d'una llúdriga. Palmeta poc treballada, de perfil ondulat, amb dues incisions a la part central.

La mateixa autora reconeix no haver-ne trobat paral·lels.

Va pertànyer a la col·lecció Mateu.

Cronologia: finals del segle VI aC - inicis del V aC (?).

30. Nansa

Núm. d'inv.: 5639

Mides: 16,7 × 11 cm

Fons MAC (Barcelona).

Soldadura al mig de la nansa, corresponent a una reparació antiga. Manca una de les figures de lleó al final de la nansa.

Nansa d'*oinochoe* en bronze, amb els braços representant un cap de lleó a la part central, sobresortint per damunt de la boca i les esfinxs, representades molt acuradament a l'acabament de cada braç. Tenen cos de lleó, ales incises i una cara femenina que porta un barret cònic. Al final de la nansa, un cap femení amb la cara emmarcada per una cabellera llarga i serrell, en substitució del que habitualment seria el lloc ocupat per una palmeta, flanquejada, a la part superior del cap, per unes fulles i uns lleonets, l'un esquerdat i l'altre trencat per la meitat.

55. M. VEGAS (1957), «Asas de "oinokoes" de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. IX, p. 81 i 82, lám. IV, 1.

Estan representats estirats, com les esfinxs situades a la boca, i tenen la boca oberta.

La zona de transició entre aquesta cara i la nansa s'ha resolt representant una mena de collarí motllurat i coronat per una mena de volutes.⁵⁶

Cronologia: finals del segle VI aC - inicis del V aC.

IMPASTO

31. *Escudella mononansada*

Núm. d'inv.: G 460

Alçada: 2,2 cm

Diàmetre boca: 11 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Impasto marró negrós amb desgrassant micaci.

Escudella o bol d'una nansa sobrealçada, disposada horitzontalment, de secció circular. Llavi alt entrant vers l'interior. Fons pla.

Aquest tipus es troba en contextos vil·lanovians i és molt freqüent a Vulci. Es reutilitzà habitualment com a tapadora de les urnes d'època vil·lanoviana.

L'aixovar de la tomba 6134 de la necròpolis de Monterozzi, a Tarquínia, ens permet atribuir-li una cronologia de finals del segle VIII aC - inicis del VII aC.⁵⁷

56. M. VEGAS (1957), «Asas de «oinokoes» de bronce etruscos del Museo de Barcelona», *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* (Roma), vol. ix, p. 81, làm. III, 2.

57. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 215-218, fig. 197, núm. 606, fig. 201.

32. *Vas doble comunicant*

Núm. d'inv.: 11423/G 489/M 113

Alçada: 12 cm

Diàmetre boca: 7 cm

Diàmetre peu: 4 cm

Amplada màxima: 23 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Impasto negre. Són dos vasos bessons intercomunicats i guarnits amb decoració incisa.

Tenen el cos globular, el peu pla, el coll curt i la boca exvasada. Tenen una nansa a cinta a la part externa. Estan units per la part gairebé central del cos, però també per una mena de nansa central que se sobrealça de la vora de la boca, formant un calat a la part del mig i amb dues protuberàncies formant una mena de banyes.

Si bé no es coneix cap paral·lel d'aquest tipus d'obertures, aquesta mena d'apèndix és present a Tarquínia i també la forma del cos de cada ceràmica, on hi ha el mateix tipus de nansa lateral,⁵⁸ procedent del túmul del Re, necròpolis de Monterozzi (període vil·lanovà III).

Un possible paral·lel, però triple, amb el cos bastant semblant i sense nanses, procedeix de la necròpolis de Mandrione di Cavalupo, a Vulci, datat de finals del segle IX aC a inicis del VIII aC.⁵⁹

58. H. HENCKEN (1968b), *Tarquīnia and Etruscan origins*, Londres, Thames and Hudson, fig. 44 i 99-108.

59. M. A. FUGAZZOLA (1984), *La cultura villanoviana. Guida ai materiali della prima età del ferro nel Museo di Villa Giulia*, Roma, Edizioni dell'Ateneo, p. 111.

Pel que fa a la decoració, classificada per Henken de tipus «dues figures assegudes», és present a Vulci,⁶⁰ però també està documentada en ossaris vil·lanovians de Tarquínia, Selciatello Sopra,⁶¹ a la necròpolis de Ca' dell'Orbo (Bolònia)⁶² i en una gerra de l'hàbitat vil·lanovià del llac de Bolsena.⁶³

33. *Amforeta*

Núm. d'inv.: 11509/G 479

i núm. 1

Alçada: 13,5 cm

Diàmetre peu: 4,5 cm

Diàmetre boca: 6,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Impasto vermell grisós, polit.

El cos és globular, aplanat, i el coll, troncocònic. Les nanses, a cinta, es van fent més amples vers el punt d'unió amb el cos. Peu a disc, que es distingeix lleugerament del cos. Tota la decoració és incisa i anàloga a les anomenades *amforetes a espiral*. Aquí, però, les espirals han estat substituïdes per una roseta de quatre pètals, inscrita dins d'un cercle i coronada per un motiu *a espina de peix*. Hi ha grups de set línies formant triangles que surten de dues línies al final del coll, encerclant punts i que, al mig de cada cara, emmarquen el cercle on hi ha inscrita la roseta. Les nanses tenen tres línies incises.

60. M. CECCANTI i D. COCCHI (1980), «Materiali ceramici rinvenuti a Vulci», *Studi Etruschi*, vol. XLVIII, p. 22 i 23, fig. 4: «Ciotola emisferica frammentaria d'impasto nero [...] parte superiore motivo a pettine del tipo a due figure sedute [...]»; H. HENCKEN (1968a), *Tarquīnia, Villanovans and early Etruscans*, Cambridge, Peabody Museum, p. 29 i s., vol. II, p. 493; P. G. GIEROW (1966), *The Iron Age culture of Latium*, vol. I: *Classification and analysis*, Lund, C. W. K. Gleerup, p. 188 (exemples de vasos dobles i triples anomenats *salers*, o *saliere*).

61. H. HENCKEN (1968a), *Tarquīnia, Villanovans and early Etruscans*, Cambridge, Peabody Museum, p. 251-256.

62. S. TOVOLI i D. VITALI (cur.) (1979), *La necropoli villanoviana di Ca' dell'Orbo a Villanova di Castenaso. Problemi di popolamento dal IX al VI secolo aC. Catalogo della Mostra*, Museo Civico-Archeologico, Bolònia, Comune di Bologna, p. 40 i 42 (ossari de la tomba 15, 65); L. DONATI (2005), «La coppia di figure sedute incise sui cinerari biconici: gli esempi di Tarquīnia», a *Dinamiche di sviluppo delle Città nell'Etruria Meridionale: Caere, Tarquīnia, Vulci. Atti del XXIII Convegno di Studi Etruschi e Italici, 1-6 ottobre 2001, Pisa-Roma*, s. II., Ist., p. 371-381.

63. G. COLONNA (1967), «L'Etruria meridionale interna dal villanoviano alle tombe rupestri», *Studi Etruschi*, vol. XXXV, p. 3-30, *tav. II*.

Exemplar rar per la decoració a roseta, substituint la típica doble espiral més pròpia d'aquest tipus de producció. Hi ha, però, un paral·lel gairebé idèntic, fruit de les troballes esporàdiques a Tarquínia.⁶⁴ Un altre, però amb el cos més globular, decorat amb dues rosetes d'un tipus diferent, prové de la necròpolis de la Banditaccia, a Caere.⁶⁵

Producció etruscolacial.

Cronologia: del segon quart a mitjan segle VII aC.

34. *Tasseta carenada*

Núm. d'inv.: 11481/G 786 (?) /
etiqueta blava amb un 329

Alçada: 6 cm

Diàmetre boca: 6,5 cm

Diàmetre peu: 2,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Impasto vermellós en molts sectors, molt polit. Llavi exvasat, cos carenat i fons ombelicat.

Les dues nanses, a cordó, estan fetes amb dues tires de secció circular que formen una trena i sobrepassen la vora. La decoració, al final del coll, just on s'inicia el cos, és incisa i representa palets verticals acabats en un puntet a la part superior, conservant un color blanquinós, restes de l'aplicació de laminetes metàl·liques.

Al Museo di Villa Giulia hi ha un paral·lel de la zona de Narce, d'una tomba a fossa de la necròpolis de la Petrina, amb datació del segle VII aC, que, com a decoració, té dos ocells incisos.

Paral·lels bastant semblants a Tarquínia, a la necròpolis de Monterozzi, tomba 65.6, datada vers el 710 aC-700 aC.⁶⁶

Paral·lels idèntics a Poggio Bucco, a les tombes a fossa número 1 i 2, que es daten de finals del segle VIII aC-primera meitat del segle VII aC.⁶⁷

64. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 230 i 231; F. MESSERSHIMDT (1932), «Inedita Etruria», *Studi Etruschi*, vol. v, p. 581-584, *tav.* xxxii, fig. 9 (del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia).

65. P. MENGARELLI (1927), «Caere e le recenti scoperte», *Studi Etruschi*, vol. i, *tav.* xix, p. 157: «Sepocreto della Banditaccia, tomba II, tumuleto v» (túmulo arcaic on es troben les tombes més antigues a cambra de Caere; són semisubterrànies: la meitat excavades a la roca i tancades per una volta, realitzada mitjançant aproximació de filades més petites, però, que la tomba Regolini-Galassi).

66. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 228 i 229, fig. 227.

67. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 23, fig. 19 i 20, i pàg. 31, fig. 8 i 9 (però sense les nanses trenades).

35. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11493/G 478

Alçada: 19,5 cm

Diàmetre base: 5,5 cm

Diàmetre boca: 5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Boca refeta amb integració, però segurament era trilobulada, com sol ésser habitual en aquestes produccions.

Impasto polit de color vermellós. Cos ovoide, coll troncocònic, peu a disc, nansa a bastó sobrealçada sobre la boca. Tota la decoració és incisa: a la nansa, una línia incisa al mig, mentre que el cos està decorat per línies ondulades que s'entrecreuen i tres palets incisos. El punt d'intersecció on es creuen les línies ondulades s'ha farcit amb ratlletes incises formant el que poden ser representacions esquemàtiques d'aus. El coll presenta tres línies incises coronades per arquets incisos dobles.

Bartoloni⁶⁸ cita paral·lels, però de ceràmica pintada italogeomètrica, a Pontecagano, datats de la segona meitat del segle VII aC i decorats amb línies horitzontals i triangles plens, imitant models metàl·lics, en plata i bronze, d'origen fenicioxi-priota, dels quals s'han trobat exemplars a Etrúria. La forma correspon al tipus A I de la classificació de Grau-Zimmermann.⁶⁹

68. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 66, 67 i 74 (Poggio Bucco, tomba 6, núm. 2 i 3).

69. B. GRAU ZIMMERMANN (1978), «Phönikische Metalkannen in der orientalisierenden Horizon-ten des Mittelmeerraumes», *Madri der Mitteilungen*, núm. 19, p. 162 i s.; G. CAMPOREALE (1962), «Bro-chetta cipriota dalla tomba del Duce di Vetulonia», *Archeologia Classica*, vol. xiv, p. 61 i s.

Un de molt semblant, també d'*impasto*, trobat a Tarquínia, presenta al coll i a la base línies entrelaçades entre altres motius decoratius.⁷⁰

Precisament aquest model serà una de les primeres formes produïdes en *bucchero nero*; concretament, es correspon amb el tipus 2b de la classificació de Rasmussen.⁷¹

Distribució per l'àrea etrusca, falisca, lacial i campana des de finals del segle VIII aC i fins al segon quart del segle VII aC.⁷²

36. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11479/G 484

Alçada: 16 cm

Diàmetre peu: 5,5 cm

Diàmetre boca: 6,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Impasto vermell, polit. S'hi distingeixen partícules micàcies.

És el més globular i baix dels tres, encara que té les mateixes característiques de l'anterior, però més baix i ample. Aquí, però, la nansa no té incisió i l'inici del cos està indicat per una línia horitzontal incisa on neixen dents de llop dobles: en total, setze.

La decoració de dents de llop en ceràmica d'*impasto* es coneix en altres exemplars, com en una gerra del vil·lanovià recent o en una tapadora trobada a la tomba 25 de la necròpolis de la Banditaccia, a Caere.⁷³

70. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 227 i 228, fig. 225, núm. 656, i p. 231, fig. 233, núm. 673.

71. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 76 i 77, pl. 7, fig. 27, pl. 48, fig. 331 (*impasto* de Cerveteri, Grup 26 de Monte Abatone 171) i p. 43.

72. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 90.

73. G. CAMPOREALE (1983), «Considerazioni su una brocchetta fittile del villanoviano recente», *Studi Etruschi*, vol. LI, p. 7, fig. 2; G. COLONNA (1970b), «Una nuova iscrizione etrusca del VII secolo», *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 82, núm. 2, p. 637-672, fig. 12 de la p. 661.

A Poggio Buco es coneixen la mateixa forma i decoració en ceràmica italo-geomètrica.⁷⁴

La seva datació pot ser de finals del segle VIII aC a mitjan segle VII aC.

37. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11480/G 481

Alçada: 17,5 cm

Diàmetre boca: 5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Esquerdada i restaurada, el peu i la seva part més propera estan refets totalment.

És molt semblant a l'anterior, però més esvelta. Té la mateixa decoració de dents de llop, però aquí estan fetes de tres línies incises que arrenquen de línies horitzontals incises que neixen a l'acabament del coll.

Pel que fa als paral·lels i la decoració, vegeu la peça anterior.

La datació proposada és, com en l'exemplar anterior, de finals del segle VIII aC a mitjan segle VII aC.

74. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 66, 67 i 74 (Poggio Buco, tomba 6, núm. 2 i 3).

38. Olleta

Núm. d'inv.: 11592/G 592

Alçada: 39 cm

Diàmetre base: 19,9 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Olla d'*impasto* vermell.

Llavi curvilini, cos ovoide amb costelles verticals delimitades per dues motlures, l'una al coll i l'altra propera al peu i doble. A les nanses hi ha dues protuberàncies o botons, un a cada banda.

Un paral·lel gairebé idèntic, que, a més, conserva la tapadora, prové de la tomba a incineració 65-1 de Macchia della Turchina, a Tarquínia, que va aparèixer, entre altres objectes, amb elements d'un carro. La seva datació és d'inicis del segle VII aC.⁷⁵

39. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11421/G 550/2123

Alçada: 22 cm

Diàmetre màxim: 14 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

75. A. PALMIERI (2004), «Il tumulo Zanobi, o della Madonna del Pianto, a Tarquinia», *Studi Etruschi*, vol. LXX, p. 16 i 17, fig. b.

Impasto vermell polit.

Oinochoe de bec trilobulat, oblic, nansa tubular de secció circular, peu anular lleugerament exvasat. Part de la boca integrada.

Visibles línies del torn a l'interior del coll.

Forma que possiblement deriva de models siriofenicis o xipriotes. No sembla massa freqüent. Exemplars amb el peu pla i bec divers provenen de la tomba 89 de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri.⁷⁶

Cronologia: probablement de mitjan segle VII aC.

40. *Olleta*

Núm. d'inv.: 11593/G 549/
etiqueta blanca amb un 2157
Alçada: 19,7 cm
Diàmetre boca: 14,4 cm
Diàmetre màxim: 17,3 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Impasto vermell. Superfície espatulada.

Olla de boca exvasada i coll curt, peu alt acampanat, cos globular.

A la vora de la boca, ben marcades, línies del torn.

En una part del cos, restes d'haver estat en contacte amb ferro.

Cronologia: segle VII aC.⁷⁷

76. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 54 i 55.

77. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 18, núm. 6 (mateixa forma, tomba 1 de Poggio Bucco, però d'*impasto* gris i amb motius geomètrics pintats, del primer quart del segle VII aC), i p. 160 i 161, núm. 17 (materials esporàdics del primer quart del segle VII aC).

41. Urna/olleta

Núm. d'inv.: 11587/G 587

Alçada: 16,8 cm

Diàmetre boca: 11,9 cm

Diàmetre màxim: 19,6 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Impasto ataronjat. Superfície polida.

Olleta globular de base plana i boca exvasada mostrant al seu interior les línies del torn. Tot un costat negrós. A l'interior, restes d'un crani d'adult trencat i que conserva un queixal.

A la necròpolis de Poggio Bucco, aquesta forma és present en tombes datades vers la segona meitat del segle VII aC - mitjan segle VI aC, algunes de les quals presenten també restes de cranis,⁷⁸ per tant, possiblement usades com a urnes.

42. Olleta

Núm. d'inv.: 11591/G 548/

etiqueta blanca

amb un 350 en tinta

Alçada: 17,8 cm

Diàmetre boca: 10 cm

Diàmetre màxim: 18,8 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Impasto vermell. Superfície polida.

Cos globular, fons pla, boca lleugerament exvasada i coll curt i cilíndric.

Dins de la boca es poden apreciar les línies del torn. Diversos paral·lels a la necròpolis de Poggio Bucco.⁷⁹

Cronologia: segles VII aC - VI aC.

78. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 69 i 71, fig. 16 (de les tombes VI i VII), p. 102, fig. 91, i p. 145, fig. 21 (de la tomba XI, datada a mitjan segle VI aC). Restes humanes a les tombes a fosa I, II, III i V, entre d'altres.

79. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 71, fig. 16; p. 133, fig. 116; p. 161, fig. 18.

43. Calze

Núm. d'inv.: 11482/G 487/
etiqueta blava amb un 39
Alçada: 4 cm
Diàmetre boca: 12,5 cm
Diàmetre peu: 4,2 cm
Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Impasto buccherioide. En alguns sectors és vermellós; en d'altres, ha perdut gairebé tot el color (deu haver estat en una tomba inundada). Desgrassant micaci. Gallonats en relleu a la part propera al peu i, al cos, tres línies incises. Peu anular. Tipus 4 de Rasmussen,⁸⁰ però gallonat imitant models metàl·lics.⁸¹
Cronologia: tercer quart del segle VII aC.

44. Olpe

Núm. d'inv.: 11476/G 450
Alçada: 20,4 cm (sense nansa: 15 cm)
Diàmetre boca: 8 cm
Diàmetre màxim cos: 10 cm
Diàmetre peu: 6,7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Impasto buccherioide. Llavi exvasat, coll troncocònic, cos ovoide i peu un xic acampanat.

Presenta una motllura entre el cos i el coll i unes altres dues a la part central, coincidint amb el punt de contacte de la nansa, igual que l'altra motllura.

80. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 29.

81. A la necròpolis de Poggio Buco es coneixen exemplars, també d'*impasto* i metàl·lics, en forma de *kantharos*, entre d'altres. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 51, 62 i 63, tombes iv i v.

A la part alta de la nansa hi ha un apèndix en forma de botó o pinya i dos més, representant un petit caparró d'ànec, a la vora, a banda i banda de l'inici de la nansa.

L'apèndix en forma de botó se sol trobar a les nanses dels *kyathoi* i, de vegades, també a les vores, com en el nostre exemplar. La major part dels exemplars prové de l'àrea de Vulci.⁸²

És semblant al tipus 1c de Rasmussen.⁸³

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

BUCCHERO

45. *Safata*

Núm. d'inv.: 11598/G 484

Mides: 16,7 × 9 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante, ús ritual dins del *foculum*, que contenia dins seu diversos objectes, entre els quals hi havia safates.⁸⁴

Internament està remarcada tota la forma per una incisió. Té nanses o apèndixs laterals per agafar-la.

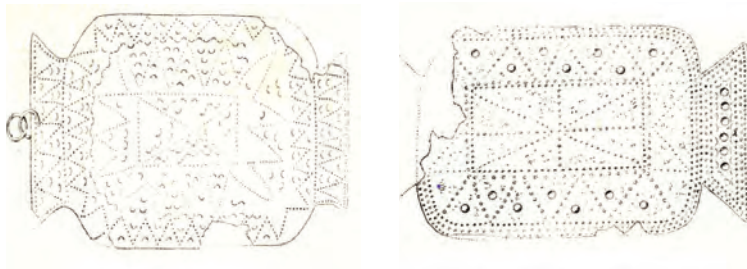
La forma s'inspira en els models metàl·lics dels quals tenim un arquetip en bronze procedent de la necròpolis del Poggio della Porcareccia, de la Populònia, concretament de la Tomba dei Flabelli di Bronzo, i que, segons Minto, servien de suport a vasos rituals per a les libacions en els rituals funeraris.⁸⁵

82. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 54 i 91, i un paral·lel molt semblant, sense apèndix però d'*impasto* i amb una forma gairebé idèntica, a la p. 166, fig. 403, que s'atribueix a una fàbrica orvietana, ja que presenta un fris amb una decoració motllurada representant una processó d'animals, i la seva cronologia és de mitjan segle VI aC.

83. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 23 i 24.

84. M. CRISTOFANI (cur.) (1985), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 293, fig. 11.8; L. DONATI (1968), «Vasi di bucchero decorato con teste plastiche umane. Zona di Chiusi», *Studi Etruschi*, vol. xxxvi, p. 319-355, tav. LXXV, fig. f.

85. A. MINTO (1943), *Populonia*, Florència, Istituto di Studi Etruschi i Rinascimento del Libro, p. 144 i 145, fig. 50.

Extret d'A. Minto (1943), vegeu nota 85.

Tant aquesta safata com la que ve a continuació, a més de les dues culleres i l'espàtula, són elements destinats a formar part d'un *foculum* que conté un servei de vasos, sempre de *bucchero*, que formen part d'un servei de dimensions reduïdes. Són d'ús exclusivament funerari i assumeixen d'una manera simbòlica les funcions domèstiques de contenir els aixovars o rituals lligats a cerimònies fúnebres.

Es tracta de produccions de *bucchero pesante* limitades al territori de Chiusi, datades a la segona meitat del segle VI aC.

Foculum de Chiusi, al Museo Archeologico di Firenze (foto: Soprintendenza Archeologica della Toscana).

Bucchero pesante i característiques idèntiques a l'anterior. Producció de Chiusi, de la segona meitat del segle VI aC.

46. *Safata*

Núm. d'inv.: 11599

Mides: 17 × 9 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

47. Cullera

Núm. d'inv.: 11601

Mides: 17,3 × 4 cm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Ha estat enganxada en dos sectors.

Bucchero pesante. Amb tota seguretat formava part d'un *foculum* ritual.Un paral·lel semblant és dins d'un *foculum* del Museo Etrusco di Siena⁸⁶ i al Museo Archeologico di Firenze.

Producció de Chiusi, de la segona meitat del segle VI aC.

48. Cullera

Núm. d'inv.: 11600

Mides: 16,3 × 3,8 cm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Enganxada en un sector.

Característiques similars a l'anterior, però més lleugera i més curta.

Bucchero pesante.

Producció de Chiusi, de la segona meitat del segle VI aC.

86. L. DONATI (1968), «Vasi di bucchero decorato con teste plastiche umane. Zona di Chiusi», *Studi Etruschi*, vol. xxxvi, p. 337, *tav. LXXVI, fig. e*, núm. 98 (de la col·lecció Bonci-Casuccini).

49. *Espàtula*

Núm. d'inv.: 11662

Mides: 14 × 3,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

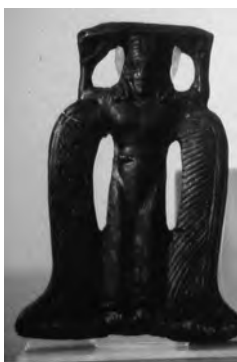
Enganxada en dos sectors.

Cos rectangular, arrodonit als angles, amb el mànec distingit i remarcat per una gruixuda incisió.

Paral·lel molt semblant dins d'un *focolare* del Museo Etrusco di Siena, procedent de la col·lecció Bonci-Casuccini.⁸⁷

Bucchero pesante.

Producció de Chiusi, de la segona meitat del segle VI aC.

50. *Pothnia*

Núm. d'inv.: 11602

Alçada: 10 cm

Inèdita.

Fons MAC (Barcelona).

Ha estat enganxada en molts sectors.

Bucchero nero transicional.

Es veu que ha estat arrencada segurament d'un calze. És alada i posa les mans dins d'unes brides per sostenir el pes del cos del vas que, amb altres figures del mateix tipus, aguantava. Sembla feta a motllo i té incisions a les ales i als cabells que, amb una ratlla al mig, li cauen a banda i banda. Va vestida amb túnica i cin-

87. L. DONATI (1968), «Vasi di bucchero decorato con teste plastiche umane. Zona di Chiusi», *Studi Etruschi*, vol. xxxvi, p. 337, *tav. LXXVI*, fig. e, núm. 98 (de la col·lecció Bonci-Casuccini).

turó; per dessota es veuen els dits dels peus. El vestit forma un triangle a la part inferior de la cintura, a partir de la qual es vol deixar entreveure la presència de les cames sota la roba i els pits lleugerament insinuats.

Es coneixen exemplars metàl·lics⁸⁸ i en ivori, de la tomba Barberini de Praeneste, d'aquest tipus de copes amb cariàtides d'inspiració oriental.

Segurament el calze del qual formava part corresponia a la forma Rasmussen 1a o a la 1b.⁸⁹

Es pot datar vers finals del segle VII aC-primer quart del segle VI aC.

51. *Pothnia*

Núm. d'inv.: 7398

Alçada: 10 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional.

Com l'anterior, però de més gruix i de *bucchero* més brillant i sense ales. Els cabells són més esquemàtics i, pel que fa a les espatlles, s'han volgut representar alguns plects de la màniga. Dues línies motllurades, no presents en l'anterior, al punt de contacte amb el calze.

Es pot datar vers finals del segle VII aC-primer quart del segle VI aC.

52. *Nansa*

Núm. d'inv.: 11663

Llargada: 9,5 cm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

88. M. CRISTOFANI (cur.) (1985), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 290 i 291, fig. 11.1 (en bronze, de Cerveteri, col·lecció Castellani: cariàtides, ploranes amb els braços damunt del pit que se solen trobar en ambients funeraris).

89. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 95 i 96, pl. 26.

Nansa de *bucchero nero* transicional acabada en forma de cap de moltó; sembla que era el mànec d'un colador.

Es pot datar vers la primera meitat del segle VI aC.

53. Àmfora

Núm. d'inv.: 11491

Alçada: 31,9 cm

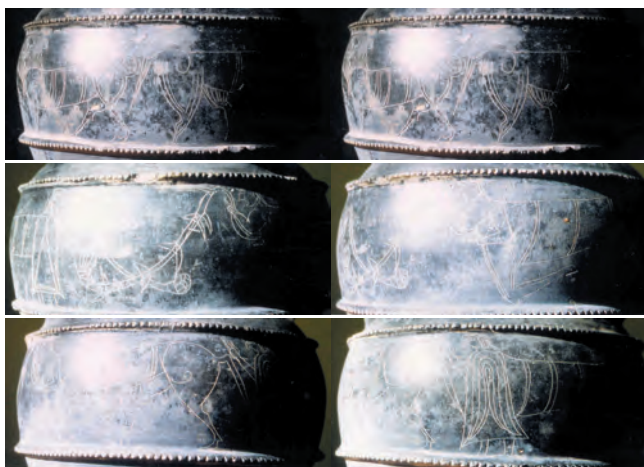
Diàmetre boca: 15,9 cm

Diàmetre peu: 11 cm
(totalment refet)

Gruix: 5 mm

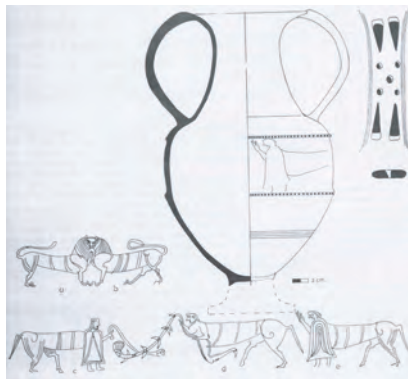
Fons MAC (Barcelona).

Fons MAC (Barcelona).

Anfora nicostenica de *bucchero* transicional amb decoració incisa i calada.

Peu acampanat totalment restaurat d'una manera que li dóna un excés de pes. Part de la boca també ha estat integrada.

Segons Gran Aymerich (1973).⁹⁰

Les nanses, a cinta, presenten una decoració de la qual no s'han localitzat paral·lels,⁹¹ consistent en un calat amb cinc forats rodons emmarcats per dos triangles calats a la part superior i inferior. Sota les nanses hi ha dues línies motllurades sobresortint, amb decoració de petites puntes de diamant emmarcant una escena que representa una processó animals i centaures incisos.

En una cara hi ha dos lleons enfrontats amb cap comú i un personatge amb el cos probablement de cavall, però que, a la part davantera, s'ha representat com a home amb cabells i vestit llarg (tipus de centaure més evolucionat), agafant amb la mà potser un fuet o una tija que s'entrecreu amb una tija portada per un centaure que, a la part del davant, és un home nu agenollat. Aquest ve seguit d'una figura vestida de similars característiques a la descrita primer, però amb la diferència que

J. G. Szilágyi (1998), tav. XIV, vegeu nota 92.

90. J. M. GRAN AYMERICH (1973), «Un conjunto de vasos de *bucchero* inciso. Ensayo de formalización», *Trabajos de Prehistoria*, núm. 30, p. 220 i 291.

91. M. BONAMICI (1974), *I bucheri con figurazioni graffite*, Florència, L. S. Olschki, p. 63 i 64, tav. XLII (estudia una àmfora del mateix tipus que té la nansa calada amb dos triangles oposats pel vèrtex i que, per tant, s'acosta a aquesta de Barcelona; formava part de la col·lecció Castellani, ara al Museo di Villa Giulia, núm. d'inv. 50364).

no se li han representat els peus i que el vestit (de tipus de flor de lotus invertida) s'ha representat amb línies interiors incises. Forma la part davantera d'un cos animal i, amb la mà aixecada, fa un gest o potser porta algun objecte.

Al sector proper al peu hi ha quatre línies incises.

Són les tres figures representacions de centaures o només ho és la figura central? És difícil de dir, sobretot tenint en compte que moltes d'aquestes iconografies provinents de la mitologia grega s'han transformat de tal manera que, de vegades, no podem atribuir-los un context mitològic concret o reconeixedor, de la mateixa manera que no sabem si les persones que veien aquestes imatges les associaven o no a un mite o fet concret.⁹²

La decoració presenta una estreta relació amb la present en la ceràmica etrusco-coríntia, concretament en les obres del Gruppo degli Anforoni Squamati, Gruppo Stile Miniaturistico, producció que se situa a Caere (Cerveteri). Precisament un personatge molt semblant als que porten el vestit el trobem en una àmfora d'aquest grup, actualment a la ciutat de Kansas, que prové de Caere.⁹³

Dins del mateix grup destaquen també les representacions del centaure caminant o corrent, agenollat i portant una tija, difós a Etrúria imitant el famós tipus grec del centaure portant una branca sobre l'esquena.⁹⁴

Extret de M. Bonamici (1974), tav. XLII.

92. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. I, Florència, L. S. Olschki, p. 156.

93. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. I, Florència, L. S. Olschki, *tav. XLVb-XLVd*, Kansas City, 47-43 (73), p. 136, núm. 73, p. 142, nota 113.

94. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. I, Florència, L. S. Olschki, *tav. I i LIC*, Bloomington, 73, 59, 2 (120), p. 157: «Corsa in ginocchio, diffuso a quel tempo anche in Etruria, reca, imitando il già noto tipo greco, un ramo sulla spalla».

La seva cronologia seria de finals del segle VII aC i, per la seva forma, seguint la classificació de Rasmussen,⁹⁵ és la 1g: contorn lleuger, peu acampanat, coll ample, etc. El seu tret més característic són les dues motllures, sovint decorades amb puntes de diamant. Els exemples amb frisos d'animals no són massa freqüents.

Tot indica com a centre de producció la ciutat de Caere (Cerveteri), lloc on també es coneixen les *anfora nicostenica* àtiques, motiu d'inspiració de les etrusques i lloc, com hem vist, on se situa el taller del Gruppo degli Anforoni Squamati.

54. Àmfora

Núm. d'inv.: 11436/G 388

Alçada: 35 cm

Diàmetre boca: 10,9 cm

Diàmetre peu: 10 cm

Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

És de *bucchero grigio* i decorada a motllo o «a cilindreto».⁹⁶ Molt desgastada, de manera que no es pot llegir en alguns sectors la imatge.

El peu i la boca estan refets.

Llavi exvasat, coll alt i troncocònic, cos ovoide, peu lleugerament acampanat. Nansa de doble bastó. Motllures anulars al coll i al final d'aquest.

Entre les nanses, es desenvolupa un fris amb decoració que es va repetint a les dues cares i que està fet amb cilindre o motllo: un home barbat que, gesticulant amb la mà, apareix assegut en un tamboret plegable; altres vegades, en un tron d'espallta corbada. Sovint amaga sota el seient un ànec; al davant té una dona dreta amb un ceptre que, de vegades, li ofereix dos ànecs agafats pel coll i que, segons com, fan l'efecte de ser una garlanda (de vegades hi ha una altra dona al darrere d'aquesta, amb cua de cavall, que sembla que porti un animal en ofrena). Segons Valentini, la representació dels ocells que la *deessa* porta evolucionen vers una esti-

95. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 74, pl. 7.

96. Per a les diferents tipologies de decoracions amb cilindre, vegeu F. SCALIA (1968), «I cilindretti di tipo chiusino con figure umane», *Studi Etruschi*, vol. xxxvi, p. 357-401.

lització que deriva la representació, al seu lloc, de la deessa oferint garlandes, record de la «Pothnia Orníthos».⁹⁷

Apareixen també altres personatges dempeus: dos homes molt estilitzats, portant llança, que es dirigeixen vers la dreta.

L'alternança de grups de figures humanes assegudes i dempeus, en tron o *diphros*, formen un esquema que ja trobem en una sèrie de lastres arquitectòniques de terracota de Poggio Civitate, a Murlo, que semblen provenir d'arquetips egipcitzants, concretament la que representa una *assemblea*. Es daten d'inicis del segle VI aC i s'hi representen banquets, curses de cavalls o processons, inspirades en l'art grecororinti i joni. Aquestes són de fàbrica local, ja que l'argila és de Murlo.⁹⁸

Un paral·lel gairebé bessó, tant en la forma com en la representació, i que també és de *bucchero* gris, es conserva al Museo Archeologico di Firenze i es data a mitjan segle VI aC.⁹⁹

Distribució local, producció de Chiusi, de la primera meitat del segle VI aC.

Poggio Civitate (Murlo), extret de S. Stopponi (cur.) (1985), vegeu nota 98.

97. G. VALENTÍN (1969), «Il motivo della Potnia Theron sui vasi di bucchero», *Studi Etruschi*, vol. xxxvii, p. 413-442, nota 49.

98. S. STOPPONI (cur.) (1985), *Casa e palazzi d'Etruria*, Milà, Electa, p. 125 i 126, fig. 3, 421, núm. d'inv. 112734.

99. M. TORELLI (cur.) (2000), *Gli Etruschi*, Milà, Bompiani, p. 417 i 614, fig. 240.

55. Olpe

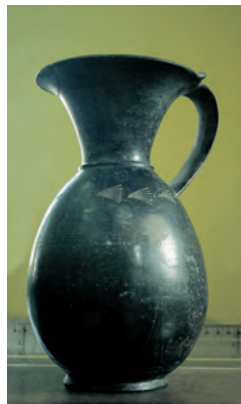
Núm. d'inv.: 11516/G 579 (?)

Alçada: 25 cm

Diàmetre boca: 14 cm

Diàmetre base: 8,2 cm

Gruix: 3-4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Vora refeta.

Bucchero nero sottile.

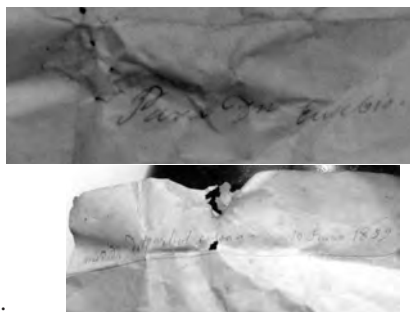
Boca exvasada, nansa a cinta i motllura anellada al final del coll. El que a les produccions corínties eren dos rodets que sobresortien per damunt de la boca, aquí han passat a ser dues protuberàncies triangulars. Cos decorat amb semiven-talls impresos, amb un vèrtex comú de sis a vuit línies de punts, distribuïdes a una distància irregular i, tal com és habitual, que s'obren vers la dreta. En un nivell inferior del cos, un grup de línies horitzontals incises. A la part inferior del cos més propera al peu hi ha vuit triangles dobles incisos.

A l'interior es va trobar un paper que diu: «Para Don Eusebio, 10 de junio de 1859».

Segurament va pertànyer a la col·lecció del cònsol Eusebio de Fortuny.

Tipus 1 de Rasmussen. Un paral·lel gairebé idèntic prové d'una tomba a cam-bra de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri.¹⁰⁰

Cronologia: tercer quart - finals del segle VII aC.

Fons MAC (Barcelona).

100. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 184, pl. 22, núm. 91.

56. Olpe

Núm. d'inv.: 11394/G 578

Alçada: 16,3 cm (sense nansa: 13,2 cm)

Diàmetre boca: 7,4 cm

Diàmetre base: 4,2 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

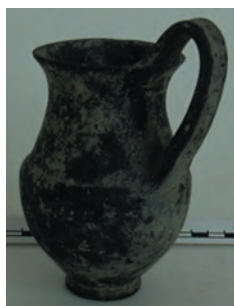
Bucchero transicional de color gris fosc. Part de la vora està enganxada. Moltes incrustacions terroses.

Panxa arrodonida. Nansa que sobresurt per damunt de la vora i de secció plana. Peu anular còncau.

Forma 1b de Rasmussen (Ramage 8c).¹⁰¹

Molt difós sobretot a Caere, Tarquínia, Veio, tota Etrúria, el Laci i la Campània.

Malgrat que la tipologia es troba de l'últim quart del segle VII aC al tercer quart del VI aC,¹⁰² es podria concretar vers la primera meitat del segle VI aC.

57. Olpe

Núm. d'inv.: 11435/G 395/N 11 (?)

Alçada: 14,8 cm (sense nansa: 12,3 cm)

Diàmetre base: 3,8 cm

Diàmetre boca: 7,2 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero transicional.

La superfície està saltant. Té incrustacions terroses, no és tan lluent com l'anterior i és més pesat.

Forma 1b de Rasmussen (Ramage 8c).¹⁰³

Cronologia: mitjan segle VI aC.

101. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 90 i 91, pl. 23 i 24, p. 145 (distribució).

102. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 101.

103. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 90 i 91, pl. 23 i 24, p. 145 (distribució).

58. Olpe

Núm. d'inv.: 11514/G 399
 Alçada: 15 cm (sense nansa: 13 cm)
 Diàmetre boca: 7 cm
 Diàmetre base: 3,6 cm
 Diàmetre cos: 7,5 cm
 Gruix: 3-4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero transicional.

Fa la impressió d'estar envernissat, molt brillant.

Forma 1b de Rasmussen (Ramage 8c).¹⁰⁴

Cronologia: mitjan segle VI aC.

59. Olpe

Núm. d'inv.: 11515/G 416/M 102
 Alçada: 16 cm (sense nansa: 13,5 cm)
 Diàmetre boca: 7 cm
 Diàmetre cos: 8 cm
 Diàmetre base: 4 cm
 Gruix: 3-4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero transicional.

Nansa a cinta que destaca per damunt del cos. Peu petit.

Desgrassant amb mica molt fina, que s'està esquerdant.

Forma 1b de Rasmussen (Ramage 8c).¹⁰⁵

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

104. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 90 i 91, pl. 23 i 24, p. 145 (distribució).

105. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 90 i 91, pl. 23 i 24, p. 145 (distribució).

60. *Olpe*

Núm. d'inv.: 11439/G 400/etiqueta amb un 263

Alçada: 8,5 cm (sense nansa: 7,2 cm)

Diàmetre boca: 4,4 cm

Diàmetre base: 3,1 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio miniaturístic.

Pasta molt porosa amb desgrassant micaci a la vista, un xic grollera; alguna zona sembla sense polir.

De cos globular, lleugera motllura a la zona d'inici del coll. Nansa circular amb un punt d'unió (amb secció molt fina) amb el coll del recipient. Peu anular còncau.

Forma 1c de Rasmussen.¹⁰⁶

Cronologia: durant tot el segle VI aC.

61. *Olpe*

Núm. d'inv.: 11485/M (?)

Alçada: 10,3 cm (sense nansa: 8,5 cm)

Diàmetre boca: 5,4 cm

Diàmetre peu: 3,2 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Restaurada una petita part de la boca, enganxada.

Bucchero grisós, incrustacions terroses. Nansa de secció arrodonida que se sobrealça per damunt de la boca i que presenta un punt d'unió amb el coll. Peu anular gairebé pla.

Forma 1c de Rasmussen.¹⁰⁷

Cronologia: durant tot el segle VI aC.

106. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 91, pl. 24, fig. 110.

107. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 91, pl. 24, fig. 110.

62. Olpe

Núm. d'inv.: 11395/G 580 o 380 (?)
 Alçada: 12,9 cm (sense nansa: 11,2 cm)
 Diàmetre boca: 6,8 cm
 Diàmetre peu: 5 cm
 Diàmetre màxim: 8,7 cm
 Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio de color gris clar i pasta bastant porosa.
 Està restaurada, ja que té enganxada i integrada una part de la boca.
 Cos globular, nansa que sobresurt per damunt de la vora, de secció plana. Base anular bastant plana.

Forma 2 de Rasmussen.¹⁰⁸

Cronologia: de l'últim quart del segle VI aC fins al segle V aC.

63. Olpe

Núm. d'inv.: 11437/G 397/M 144
 Alçada: 13,5 cm (sense nansa: 11,5 cm)
 Diàmetre boca: 7,8 cm.
 Diàmetre peu: 4 cm
 Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio pesante, de coloració grisa molt fosca, gairebé negra.
 Cos globular, nansa a cinta de secció allargada. Peu lleugerament tort i de base anular, amb subtils cercles concèntrics.

Forma 2 de Rasmussen.¹⁰⁹

Cronologia: de l'últim quart del segle VI aC a inicis del V aC.

108. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 92, pl. 25.

109. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 92, pl. 25.

64. *Olpe*

Núm. d'inv.: 11474/703
 Alçada: 12,8 cm (sense nansa: 10,2 cm)
 Diàmetre boca: 7,5 cm
 Diàmetre base: 4,5 cm
 Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio, de pasta molt porosa i de mala qualitat. Cos globular, nansa de secció plana que se sobrealça per damunt de la boca. Base anular una mica còncaua.

Forma 2 de Rasmussen.¹¹⁰

Cronologia: últim quart del segle VI aC - inicis del V aC.

65. *Olpe*

Núm. d'inv.: 11486
 Alçada: 12,7 cm
 Diàmetre boca: 7,1 cm
 Diàmetre peu: 5,5 cm
 Gruix: 5-6 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio de molt mala qualitat, farinós.

Nansa a cinta sobrealçada per damunt de la boca. Cos globular, llavi exvasat, peu anular.

Tipus 2 de Rasmussen.¹¹¹

Cronologia: últim quart del segle VI aC - inicis del V aC.

110. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 92, pl. 25.

111. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 92, pl. 25.

66. Kyathos

Núm. d'inv.: 11461

Alçada: 7 cm

Diàmetre boca: 11 cm

Diàmetre peu: 5,6 cm

Inèdita.

Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional. Li manquen alguns trossets de la vora.

Cos hemisfèric i peu acampanat. Nansa a cinta sobrealçada i coronada per un cap de boví i un apèndix que uneix la part inferior de la nansa amb la boca.

Tipus 4b de Rasmussen (6e de Ramage).¹¹²

A Catalunya s'ha trobat un fragment corresponen a la vora i part del cos d'un *kyathos* del mateix tipus 4b al poblat ibèric de la Moleta del Remei.¹¹³

De la necròpolis de Poggio Buco en prové un que també presenta el mateix acabament a la nansa.¹¹⁴

Cronologia: segon quart del segle VI aC.

67. Kyathos

Núm. d'inv.: 11464/G 435/M 149

Alçada: 5,5 cm (sense nansa: 2,2 cm)

Diàmetre boca: 5,8 cm

Diàmetre peu: 2,7 cm

Gruix: 3 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

112. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 115, 116, 147, 148 i 198, pl. 36.

113. F. GRACIA (1991), «Materiales etruscos en el poblado ibérico de La Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona)», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 185, fig. 2.

114. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 124, fig. 67 (de la tomba VIII, «kyathos con vertice a protome taurina»).

Bucchero grigio de bona qualitat que, en alguns sectors, està perdent la superfície i té incrustacions terroses.

Kyathos miniaturístic de cos carenat, nansa sobrealçada, crestada i peu a disc lleugerament còncau.

Sembla una barreja entre el tipus 1c, pel tipus de nansa, i l'1e de Rasmussen.¹¹⁵ Paral·lels a les tombes Poggio Bucco (t-III, t-v), San Giovenale (Valle Vesca, T-1) i Cerveteri (Monte Abatone, t-298).

Cronologia: és una de les primeres formes atestades en *bucchero*, ja que es documenta des del tercer quart del segle VII aC, i les primeres produccions se situen a Cerveteri. Aquest exemplar es podria datar vers finals del segle VII aC.

68. *Kyathos*

Núm. d'inv.: 11465/G 436/etiqueta blava amb M 163

Alçada: 2,4 cm (sense nansa)

Diàmetre boca: 5,5 cm

Diàmetre peu: 2 cm

Gruix: 3 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero. Incrustacions terroses.

Kyathos miniaturístic de cos carenat, nansa crestada, sobrealçada i peu a disc lleugerament còncau.

Entre els tipus Rasmussen 1c i 1d, com l'anterior.

Cronologia: finals del segle VII aC.

115. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 111 i 112, pl. 34 i 35.

69. Kyathos

Núm. d'inv.: 11466/G 437/
 etiqueta blava amb M 198
 Alçada: 2,5 cm
 Diàmetre boca: 6 cm
 Diàmetre peu: 2,5 cm
 Gruix: 3 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Kyathos miniaturístic de *bucchero nero* semblant a l'anterior, però de més amplada i amb incrustacions terroses pertot arreu.

Cos carenat, nansa crestada, sobrealçada, i peu lleugerament còncau.

Entre els tipus Rasmussen 1c i 1d, com l'anterior.

Cronologia: finals del segle VII aC.

70. Kyathos

Núm. d'inv.: 11487
 Alçada: 5,2 cm (sense nansa: 2,4 cm)
 Diàmetre boca: 5,9 cm
 Diàmetre peu: 2,2 cm
 Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio. Desgrassant micaci.

Kyathos miniaturístic de cos carenat, nansa crestada i peu petit.

Sembla una forma variant entre la 1c i la 1d de Rasmussen.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

71. Kyathos

Núm. d'inv.: 11467/G 438
 Alçada: 5,2 cm (sense nansa: 2,1 cm)
 Diàmetre boca: 5,4 cm
 Diàmetre peu: 2,8 cm
 Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio. El color és homogeni i té component micaci.

Kyathos miniaturístic de cos carenat, parets tronco còniques i nansa *bastoncello* sobrealçada i unida al cos per un petit apèndix. Peu a disc lleugerament còncau.

Es classifiquen com a ceràmiques votives a causa de les seves dimensions reduïdes i pel fet que són molt abundants en dipòsits votius com a reproduccions de peces d'ús real i de majors dimensions, però copiades a escala molt petita pel seu valor simbòlic com a propietat del déu al qual han estat ofertes.¹¹⁶

Forma 1e de Rasmussen.¹¹⁷

Cronologia: mitjan segle VI aC-segle V aC.

72. *Kyathos*

Núm. d'inv.: 11488

Alçada: 4,6 cm (sense nansa: 1,7 cm)

Diàmetre boca: 5 cm

Diàmetre peu: 2,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio.

Incrustacions terroses i apèndix a la part inferior de la nansa per la part interior, que la uneix al cos. Desgrassant.

Tal com s'ha vist en les anteriors, són d'ús ritual, ofertes a un déu i reproduïnt a escala petita les formes d'ús real de majors dimensions.¹¹⁸

Forma 1e de Rasmussen.¹¹⁹

Cronologia: mitjan segle VI aC-segle V aC.

116. G. COLONNA (cur.) (1985), *Santuari d'Etruria*, Milà, Electa, p. 109, fig. 5.1 H 2.3.

117. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 111 i 112, pl. 35.

118. G. COLONNA (cur.) (1985), *Santuari d'Etruria*, Milà, Electa, p. 109, fig. 5.1 H 2.3.

119. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 111 i 112, pl. 35.

73. *Kotyle*

Núm. d'inv.: 11517/177/
 etiqueta blava amb un 105/
 etiqueta interior amb un 2331
 Alçada: 7 cm
 Diàmetre boca: 7,5 cm
 Diàmetre peu: 3,4 cm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero sottile.

Vora arrodonida, cos profund i lleugerament arrodonit vers el fons. Peu a disc i nanses de secció circular, disposades horitzontalment, que s'inicien sota les dues línies incises que hi ha sota la vora.

Decorat per onze triangles a banda i banda que contenen puntets també incisos, formant un fris fins a les nanses que queda emmarcat per dues línies incises a la part superior i una a la part inferior.

A l'interior, molt marcades, les línies del torn.

Hi ha un paral·lel gairebé idèntic, d'*impasto* i amb el mateix tipus de decoració, trobat a la tomba del Carro di Bronzo, a Vulci, que es conserva al Museo di Villa Giulia, a Roma, datat vers el 680 aC-670 aC.¹²⁰

Les produccions en *bucchero* pertanyen a un grup de *kotylai* bastant homogeni, atribuït a la ciutat de Cerveteri i que s'inspiren en les *kotylai* protocorínties evolucionades. S'han trobat exemplars a les tombes 89 i 352 de III Monte Abatone, a Cerveteri.¹²¹

Es pot datar vers mitjan segle VII aC.

120. M. TORELLI (cur.) (2000), *Gli Etruschi*, Milà, Bompiani, p. 118 i 570, fig. 39 (en *impasto*).

121. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 226.

74. *Kotyle*

Núm. d'inv.: 11469/G 441

Alçada: 8 cm

Diàmetre boca: 8,8 cm

Diàmetre base: 3,6 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero nero sottile de tipus miniaturístic.

Peu molt petit. Nanses tubulars en sentit horitzontal. Llavi no diferenciat del cos. Decoració lineal consistent en dues línies incises properes al llavi i, una mica per sota de les nanses, una línia incisa de la qual neixen línies més fortes en sentit vertical i al llarg de la panxa de la peça.

La forma es pot adscriure al tipus B de Rasmussen, però, per la decoració, al C. Es creu que el seu centre de producció era Caere.¹²²

Cronologia: segon-tercer quart del segle VII aC.

75. *Kotyle*

Núm. d'inv.: 11468/G 440/M 100

Alçada: 8,1 cm

Diàmetre boca: 9,5 cm

Diàmetre base: 3,3 cm

Gruix: 3-4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional de tipus miniaturístic.

Presenta una entrada una mica més avall de les nanses a partir de la qual es desenvolupa una decoració de línies paral·leles verticals que finalitzen sobre dues fines línies incises, formant una sanefa al llarg del cos.

122. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 93, 94, 144 i 145, pl. 25 i 26.

Llavi no diferenciat del cos. Nanses tubulars en sentit horitzontal de secció circular. Base anular, lleugerament còncava a l'interior. L'interior de la peça segueix la inclinació de les parets, de manera que la motllura queda marcada també per la part interior.

A l'inici del llavi també hi ha decoració de tres fines línies incises seguint l'obertura de la boca.

Forma de tipus C de Rasmussen. Probablement, el seu centre de producció era Caere.¹²³

Cronologia: últim quart del segle VII aC.

76. *Kotyle*

Núm. d'inv.: 11470

Alçada: 7,7 cm

Diàmetre boca: 7,9 cm

Diàmetre base: 3,5 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional de tipus miniaturístic, amb la mateixa forma que l'exemplar anterior. Llavi no diferenciat. Peu exvasat. Entre les nanses, horitzontals, tubulars i de secció circular, i el llavi hi ha dues incisions que formen una petita motllura.

Forma de tipus C de Rasmussen.¹²⁴

Cronologia: finals del segle VII aC.

123. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 93, 94, 144 i 145, pl. 25, fig. 123.

124. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 94, 187 i 188, pl. 25 i 26.

77. *Kotyle*

Núm. d'inv.: 11471/G 446

Alçada: 12,5 cm

Diàmetre boca: 13,8 cm

Diàmetre peu: 7,5 cm

Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional.

Boca rodona, cos troncocònic profund, amb parets lleugerament convexes, baix peu troncocònic. Nanses tubulars, obliqües a la vora. Decorada amb línies incises i ventalls impresos.

A cada cara, al nivell de l'inici de les nanses, té tres semiventalls impresos, oberts vers la dreta. En un costat estan fets de quatre línies i, a l'altre, n'hi ha dos de cinc i un de quatre. Estan coronats per dues línies situades a la vora i, a la part del cos, per dues, coincidint amb dos entrants, i per cinc línies incises, les inferiors més fines.

Tipus 1*d* de Rasmussen i 2*d* de Ramage.¹²⁵

Probablement, originari de Caere i difós a Allumiere, Veyes i Roma durant l'últim quart del segle VII aC. Molts exemplars semblants a la Campània, concretament a la fase Càpua IVb (610 aC-590 aC),¹²⁶ i a la necròpolis de Nola.¹²⁷

125. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 94 i 146, pl. 26.

126. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 65, tav. 16, XLII; C. ALBORE-LIVADIE (1979), «Le bucchero nero en Campanie», a *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*, Brussel·les, Latomus, p. 103, fig. 2b.

127. Pàgina web del Comune di Nola, on hi ha la imatge d'un paral·lel procedent de la necròpolis preromana de Nola, tomba 90, núm. d'inv. 220674.

78. Kotyle

Núm. d'inv.: 11472/G 477/

103 / M 355

Alçada: 12,8 cm

Diàmetre boca: 12,7 cm

Diàmetre peu: 7,2 cm

Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional. Defectes de coccio.

Forma idèntica a l'anterior.

Decoració lineal: línies incises al llavi i a la part inferior del cos, dues d'elles entrant a partir de sota de les nanses. Semiventalls impresos oberts vers la dreta al nivell de les nanses, tres a cada cara i formats per quatre línies tots.

Forma: Rasmussen 1*d* o 2*d* de Ramage.¹²⁸

Probablement, originari de Caere i difós a Allumiere, Veyes i Roma durant l'últim quart del segle VII aC. Molts exemplars semblants a la Campània, concretament a la fase Càpua IV*b* (610 aC-590 aC).¹²⁹

79. Kylix

Núm. d'inv.: 11397/G 282 (?)

Alçada: 6,3 cm

Diàmetre boca: 10,5 cm

Diàmetre peu: 3,8 cm

Gruix: 3 mm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero nero sottile. En un dels costats, ha perdut gairebé tota la decoració impresa.

Cos hemisfèric, llavi exvasat, peu anular.

128. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 94 i 146, pl. 26.

129. C. ALBORE-LIVADIE (1979), «Le bucchero nero en Campanie», a *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*, Brussel·les, Latomus, p. 103, fig. 2b; A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 65, tav. 16, XLie.

Entre les nanses, a banda i banda, està decorat amb tres semiventalls oberts vers la dreta, impresos amb pintura. Al cos, tres grups de línies incises finíssimes.

Tipus 1c de Rasmussen.¹³⁰

Cronologia: neix al tercer quart del segle VII aC, inspirant-se en models protocorintis, i es popularitza sobretot a l'Etrúria meridional durant l'últim quart d'aquell segle, arribant-se a exportar a Sardenya. La presència de ventalls en la decoració ens indica que és dels més antics.

També se'n coneixen a la Campània com una de les formes característiques de la fase IVA (640 aC-620 aC), situant el seu centre de producció a Caere.¹³¹

80. *Kylix*

Núm. d'inv.: 11511/G 439/

etiqueta amb un 333

Alçada: 5,2 cm

Diàmetre màxim: 12,2 cm

Diàmetre peu: 3,9 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero transicional.

Llavi exvasat, nanses tubulars en sentit horitzontal, peu petit, anular i lleugerament còncav. Com a única decoració, té dues faixes de fines línies horitzontals incises al cos a prop del peu.

Forma 1c de Rasmussen (Ramage 7b).¹³² Forma ben representada a Cerveteri i difosa a la major part dels centres de l'Etrúria meridional i del Laci¹³³ i a Càpia.¹³⁴ Es coneixen exemplars a Sardenya i Cartago.

Cronologia: de finals del segle VII aC-primer quart del segle VI aC, si bé és representativa de la fase IVb de Càpia, que data del 620 aC al 590 aC.

130. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 118, pl. 37, fig. 208.

131. C. ALBORE-LIVADIE (1979), «Le bucchero nero en Campanie», a *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*, Brussel·les, Latomus, p. 93 i 101, fig. 18, 6a; B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 46, fig. 8, i p. 68 i 69, fig. 35 (procedents de les tombes 79 i 90, respectivament, de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri).

132. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 117 i 118, pl. 37.

133. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 68 i 69, fig. 25, p. 100 (tomba 90 de la necròpolis de Monte Abatone; també a Vulci, San Giovenale, San Giuliano, Roma—Palatino, Esquilino—, Trevignano Romano i Terni, entre d'altres).

134. C. ALBORE-LIVADIE (1979), «Le bucchero nero en Campanie», a *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*, Brussel·les, Latomus, p. 104, 21, fig. 6a.

81. Kylix

Núm. d'inv.: 11512/G 454/9 bis

Alçada: 5,3 cm

Diàmetre boca: 10,6 cm

Diàmetre peu: 3,4 cm

Gruix: 3-4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional, però amb moltes incrustacions terroses.

Una de les nanses, trencada i enganxada.

Llavi exvasat, nanses de secció tubular molt fines vers la punta i peu anular. Com a única decoració, té tres faixes incises de quatre línies fines horitzontals, distribuïdes a distància regular a partir de la meitat inferior del cos i fins al peu.

Forma 1c de Rasmussen (Ramage 7b).¹³⁵ Forma ben representada a Cerveteri i difosa a la major part dels centres de l'Etrúria meridional i del Laci¹³⁶ i la Campània. Es coneixen exemplars a Sardenya i Cartago.

Molt semblant a l'anterior, només variant la distribució de les línies incises, i del mateix tipus que el núm. d'inv. 11397, però sense ventalls, cosa que ens indica que hem de baixar una mica més la cronologia d'aquesta peça.

Aquesta forma neix a Etrúria durant el tercer quart del segle VII aC, inspirant-se en models protocorintis, però es popularitza posteriorment.

Cronologia: de finals del segle VII aC-primer quart del segle VI aC.

82. Amforeta

Núm. d'inv.: 11513/G 408/M 19

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 5,9 cm

Diàmetre màxim: 7,5 cm

Diàmetre peu: 3,2 cm

Gruix: 3-4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero sottile.

Coll alt exvasat, dues nanses a cinta i peu anular.

135. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 117 i 118, pl. 37.

136. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 68 i 69, fig. 29, p. 100 (tomba 90 de la necròpolis de Monte Abatone; vegeu la nota 112 per a la seva distribució).

Decorada amb incisions: dues línies horitzontals entre el final del coll i l'inici del cos; el cos, decorat amb línies verticals, distribuïdes irregularment i d'1 o 2 mm, que surten des de sota de les nanses i van fins al peu.

Tipus 1b de Rasmussen.¹³⁷

Difosa especialment a Cerveteri i a Veio; també és present al Laci (Roma, Decima, Pratica di Mare, Satricum) i a la Campània (Càpua).¹³⁸

Cronologia: mitjan-últim quart del segle VII aC.

83. *Amforeta*

Núm. d'inv.: 11430

Alçada: 10,6 cm

Diàmetre boca: 5,7 cm

Diàmetre peu: 3 cm

Gruix: 4 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero.

Dues nanses a cinta, peu anular i coll alt exvasat. Decorada amb dues línies incises al cos.

Forma 1b de Rasmussen.¹³⁹

Cronologia: finals del segle VII aC - inicis del segle VI aC.

137. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 70, 71 i 164, pl. 2, fig. 8.

138. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 50, fig. 1 (tomba 81 de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri), i p. 99.

139. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 70 i 71, pl. 2.

84. *Kantharos*

Núm. d'inv.: 11456/G 423/etiqueta
trencada acabada en 270
Alçada: 10,5 cm
(sense nanses: 7,3 cm)
Diàmetre boca: 12,6 cm
Diàmetre peu: 5,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Part d'una de les nanses està trencada i integrada.

Bucchero nero transicional.

Peu baix acampanat, cos carenat i, a l'alçada de la carena, dues línies incises que contenen osques en forma de puntes de diamant. Nanses a cinta.

Forma 3e de Rasmussen.¹⁴⁰

És una de les formes més exportades fora de la península Itàlica: Sardeña, la Gàl·lia i la península Ibèrica: Empúries, Illa d'en Reixac, la Fonollet, la Moleta del Remei, Puig des Molins, Màlaga, Toscanos i Huelva, entre d'altres.¹⁴¹

Cronologia: finals del segle VII aC-primer quart del segle VI aC.

140. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 32.

141. M. ALMAGRO (1955), «Las necrópolis de Ampurias», a *Monografías Ampuritanas III*, vol. II, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas; E. SANTMARTÍ i A. MARTÍ (1974), «Algunas observaciones sobre el comercio etrusco en Ampurias», a *Simposio Internacional de Colonizaciones, Barcelona-Ampurias, 1971-1974*, Barcelona, Diputació Provincial de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, p. 53-60; A. ARRIBAS i G. TRIAS (1961), «Un interesante hallazgo cerrado en el yacimiento de Ullastret», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. XXXIV, p. 18-40; C. GÓMEZ BELLARD (1991), «Kantharos, aryballos y esfinge de hueso. Reflexiones a partir de los materiales etruscos de Ibiza», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 295-305, fig. 2, i p. 306; F. GRACIA (1991), «Materiales etruscos en el poblado ibérico de La Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona)», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 185, fig. 1; J. FERNÁNDEZ JURADO (1991), «Las cerámicas etruscas de Huelva», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 413-437.

85. Kantharos

Núm. d'inv.: 11455/G 426

Alçada: 8 cm

Diàmetre boca: 12,2 cm

Diàmetre peu: 6,1 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Nansa enganxada i peu en gran part refet.

Bucchero gris. Sembla, però, que el negre s'ha anat perdent o agrisant. Desgrassant micaci.

Peu alt i acampanat. Les nanses se sobrealcen uns 4 cm més i una d'elles està trencada i enganxada.

A la carena, incisions de línies paral·leles obliqües, que són un record esquemàtic de la decoració de puntes de diamant.¹⁴²

Forma 3e de Rasmussen. Tal com ja s'ha comentat en la peça anterior, és la forma més exportada fora de la península Itàlica: Sardenya, la Gàl·lia i la península Ibèrica.¹⁴³ Del mateix grup i amb el mateix tipus de decoració, amb línies paral·leles obliqües, és el *kantharos* que va ser descobert a la tomba d'incineració número 4 de la necròpolis de la muralla nord-est d'Empúries.¹⁴⁴

Paral·lels i distribució com en l'anterior peça.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

142. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 62, tav. 15, xlc: «A ricordo della punta de diamante».

143. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 32, p. 150 i 151 (fa una classificació dels tipus trobats a Empúries, la major part del 3e).

144. M. ALMAGRO (1955), «Las necrópolis de Ampurias», a *Monografías Ampuritanas III*, vol. II, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 383, fig. 11, i p. 384, lám. xvi, fig. 9.

86. *Kantharos*

Núm. d'inv.: 11473/G 448

Alçada: 9 cm

Diàmetre boca: 14,5 cm

Diàmetre peu: 7 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Cos carenat, peu alt i acampanat, presenta moltes incrustacions terroses. A l'interior té una creu inscrita. A la carena presenta una línia incisa damunt de la qual neixen unes osques formant arquets.

Forma 3e de Rasmussen.¹⁴⁵ Per a la distribució, vegeu les peces anteriors.

Paral·lels i distribució com la precedent.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

87. *Kantharos*

Núm. d'inv.: 11453/G 424/223

Alçada: 11,3 cm (sense nanses: 6,2 cm)

Diàmetre boca: 11,6 cm

Diàmetre peu: 6,2 cm

Gruix: 5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Color negre brillant.

Cos carenat, nanses a cinta, peu baix. No té cap decoració.

Forma 3h de Rasmussen, una de les formes més exportades juntament amb la 3e. Així, la trobem a Sardenya, la Gàl·lia i Empúries.¹⁴⁶

Cronologia: 575 aC - 550 aC.

145. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 32.

146. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 33, fig. 175, p. 150 i 151 (fa una classificació dels tipus trobats a Empúries, la major part del 3e, però també del 3h); M. ALMAGRO (1955), «Las necrópolis de Ampurias», a *Monografías Ampuritanas III*, vol. II, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 392 i 393, fig. 7, lám. XVI, fig. 8 (de la tomba a incineració núm. 13 de la necrópolis de la muralla nord-est d'Empúries).

88. *Kantharos*

Núm. d'inv.: 11454
Alçada: 6 cm
Diàmetre boca: 11 cm
Diàmetre peu: 5,5 cm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Color negre brillant.

Cos carenat, peu baix i lleugerament acampanat i nanses a cinta.

Forma 3*h* de Rasmussen.

Vegeu tot el que ja s'ha dit de la peça anterior.

Cronologia: 575 aC-550 aC.

89. *Calze*

Núm. d'inv.: 11463/G 434/
etiqueta blanca amb un 3/
etiqueta blava amb un 40
Alçada: 14,5 cm
Diàmetre boca: 16,5 cm
Diàmetre peu: 13 cm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional.

Polit i amb part de la boca enganxada.

El peu és molt acampanat, amb una motllura anellada que destaca a la part superior del peu. El cos està decorat amb deu semiventalls impresos, oberts vers la dreta, de cinc i sis línies puntejades, fetes amb pinta, amb la punta final sempre més gran; al dessota, tres línies incises i, a sota, decoració d'osques formant arcs.

Forma 2*d* de Rasmussen (4*c* de Ramage).¹⁴⁷

Cronologia: últim quart del segle VII aC - inicis del segle VI aC, a Etrúria i el Laci.

147. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 98 i 149, pl. 27, fig. 137.

90. Calze

Núm. d'inv.: 11462/G 433

Alçada: 15,5 cm

Diàmetre boca: 16,4 cm

Diàmetre peu: 12,9 cm (a la part més estreta: 3,4 cm)

Gruix: 5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Calze de peu alt i molt acampanat. El cos està decorat amb tres línies incises i, al nivell de la carena, per una osca amb petits rombes. A la part més alta del peu hi ha una motllura formant una anella.

Bucchero nero transicional, del tipus 2d de Rasmussen (4c de Ramage).¹⁴⁸ És una de les formes més comunes entre l'últim quart del segle VII aC i la primera meitat del segle VI aC a Etrúria i el Laci.¹⁴⁹

Cronologia: primera meitat del segle VI aC, ja que no té decoració a ventalls, cosa que sí que té el núm. d'inv. 11463, descrit anteriorment.

91. Calze

Núm. d'inv.: 11396/G 581/M 155

Alçada: 10,5 cm

Diàmetre boca: 15,3 cm

Diàmetre peu: 7,2 cm

Gruix: 3 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional.

Estat de conservació regular. Enganxat.

A la carena, molt en relleu i formant gallonades en algun sector, presenta puntes de diamant i arcs irregulars. Tres incisions marcant dues motllures i semiventalls impresos, orientats vers la dreta, de cinc puntejats, l'últim punt dels quals s'allarga a la punta.

148. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, fig. 136 i 137, pl. 27 (paral·lels).

149. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 23, fig. 22 i 23, i p. 24, 101 i 102.

El peu, no gaire baix i acampanat, presenta una *x* incisa (vegeu làm. III, fig. 1, p. 228). Un exemplar de Tarquínia presenta una *a* inscrita també al peu¹⁵⁰ i un paral·lel molt semblant a la mateixa tomba. D'altres exemplars a Poggio Bucco.¹⁵¹ Podrien ser numerals o una simple marca identificativa.

Forma 3*a* de Rasmussen.¹⁵²

La seva cronologia és de l'últim quart del segle VII aC -inicis del segle VI aC.

92. Calze

Núm. d'inv.: 11451/G 241/M 273

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 16 cm

Diàmetre base: 6 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Restaurat, boterut, presenta moltes incrustacions calcàries.

Cos carenat i peu acampanat.

Com a decoració, presenta tres línies incises i onze semiventalls oberts vers la dreta, realitzats mitjançant puntejats impresos de quatre a sis puntets, i, a la carena, una osca amb arquets.

Forma 3*a* de Rasmussen.¹⁵³ Hi ha paral·lels a la necròpolis de Monterozzi, a Tarquínia,¹⁵⁴ tot i ser rara la decoració a ventalls en els exemplars de peu baix que trobem també a Vulci.¹⁵⁵

La seva cronologia seria de finals del segle VII aC -inicis del segle VI aC.

150. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 289 i 290, núm. 736 i 737 (per la A inscrita al peu), núm. 734 (pel paral·lel amb la mateixa alçada del peu, tots exemplars de la tomba 6118 de la necròpolis de Monterozzi), p. 291, fig. 299*b*, núm. 734 i 736.

151. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 177: «Materiale sporadico».

152. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 100, tav. 28, 147.

153. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, tav. 28, 146.

154. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 289, núm. 736, i p. 291, fig. 299*b*, núm. 736 (tomba 6118 de la necròpolis de Monterozzi).

155. M. T. FALCONI AMORELLI (1971), «Materiali archeologici da Vulci. Monte Auto, tomba a cassone», *Studi Etruschi*, vol. xxxix, p. 209, tav. xlviii, fig. 84.

93. Calze

Núm. d'inv.: 11457/G 427/N 39

Alçada: 8,8 cm

Diàmetre boca: 15,1 cm

Diàmetre peu: 7,6 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Restaurat.

Bucchero nero transicional.

Carena decorada amb puntes de diamant i tres canals incises formant dues motllures a la part superior exterior de la carena. Peu acampanat.

Forma 3a de Rasmussen, que considera que la variant amb peu acampanat apareix, com els de peu alt, al tercer quart del segle VII aC i continua fins a mitjan segle VI aC. Exemplars a Tarquínia, Veio, San Giuliano, Vulci i el Laci.¹⁵⁶

Aquest, probablement, és de finals del segle VII aC - inicis del VI aC.

94. Calze

Núm. d'inv.: 11448/G 418/M 142

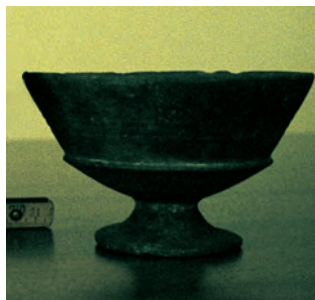
Alçada: 8,1 cm

Diàmetre boca: 13,3 cm

Diàmetre base: 6,7 cm

Gruix: 4-5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional.

Molt desgrassant micaci i pasta molt porosa.

Carena molt marcada, amb dues motllures emmarcades per tres incisions. Ha perdut i està perdent el lluïment, de manera que, més endavant, pot semblar *bucchero* gris.

Peu acampanat i cercle incís a l'interior del peu (vegeu làm. III, fig. 2, p. 228 i el que s'ha dit al núm. 91).

Com l'anterior, pertany a la forma Rasmussen 3a.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

156. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 289 i 290, núm. 737; p. 291, fig. 299b, 737, i p. 307, nota 140.

95. Calze

Núm. d'inv.: 11449/G 420

Alçada: 8,1-8,5 cm

Diàmetre boca: 14 cm

Diàmetre peu: 7,6 cm

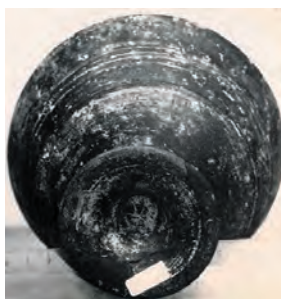
Gruix: 4-5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional de molt bona qualitat, molt brillant.

Peu acampanat, carena ben marcada amb dues motllures emmarcades per tres incisions.

Com l'anterior, té la forma Rasmussen 3a, amb cronologia de la primera meitat del segle VI aC.

96. Calze

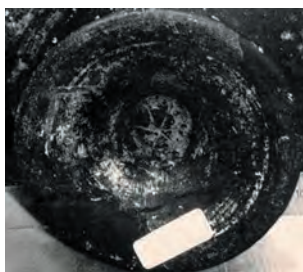
Núm. d'inv.: 11450/G 419

Alçada: 7,9 cm

Diàmetre boca: 14,3 cm

Diàmetre peu: 7,4 cm

Gruix: 4-5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional.

Per damunt de la carena, molt marcada, té dues motllures. El peu, baix, és acampanat i còncau i presenta un asterisc incís a l'interior (vegeu làm. III, fig. 3, p. 228 i vegeu el que s'ha dit al núm. 91).

Com l'anterior, té la forma 3a de Rasmussen, amb una cronologia de la primera meitat del segle VI aC.

97. Calze

Núm. d'inv.: 11452/G 422/M 118

Alçada: 8,9 cm

Diàmetre boca: 14,4 cm

Diàmetre peu: 7 cm

Gruix: 4-5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero transicional.

Gris fosc, sembla que ha perdut la brillantor, amb incrustacions terroses.

Carena marcada amb dues motlures entre tres incisions.

Peu acampanat, externament ombelicat.

Com l'anterior, té la forma de Rasmussen 3a.

Es pot datar vers la primera meitat del segle VI aC.

98. Calze

Núm. d'inv.: 11458/G 428

Alçada: 8,3 cm

Diàmetre boca: 13 cm

Diàmetre peu: 7 cm

Gruix: 4-5 mm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Part de la boca i peu enganxats. Incrustacions terroses.

Peu acampanat, cos carenat i decorat per tres línies incises.

Bucchero nero transicional; com l'anterior, la forma correspon a la de Rasmussen 3a.

Es pot datar vers la primera meitat del segle VI aC.

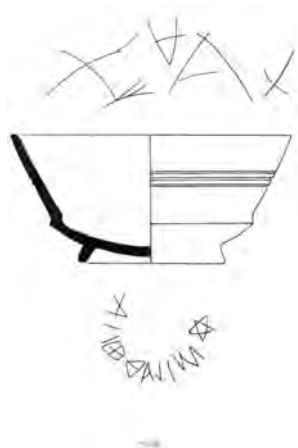
99. Calze

Núm. d'inv.: 11459/G 429/etiqueta

Alçada: 6,6 cm

Diàmetre boca: 14,2 cm

Diàmetre peu: 7,6-7,7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero de pasta bastant grisosa, amb components micacis i blancs depurats.

El cos presenta dues motllures delimitades per dues incisions. A l'interior, diversos signes inscrits que podrien ser numerals.

Al peu, inscripció que es desenvolupa d'esquerra a dreta, en cercle, adaptant-se a la part interior del peu: «MI LARTHIIA», que es pot interpretar com «jo (sóc) de Larth».¹⁵⁷

El «MI» és el pronom de primera persona i té la funció de subjecte, mentre que «LARTHIIA» és el nom masculí Larth en forma de possessiu arcaic. La repetició de les dues is és, pel que sembla, un tret arcaic.

157. M. CRISTOFANI (1973), *Introduzione allo studio dell'etrusco*, Florència, L. S. Olschki, p. 131; M. PALLOTTINO (1968), *Testimonia Linguae Etruscae*, 2a ed., Florència, La Nuova Italia (en tenim una de molt semblant a la tomba Regolini Galassi: TLE, núm. 54).

Quant al pentagrama que acompanya aquesta inscripció, es veu que va ser un signe apotropaic bastant difós en l'antiguitat i que no és rar en la ceràmica etrusca del segle VI aC.¹⁵⁸ De fet, el coneixem en exemplars de *bucchero*, ceràmica etrusco-coríntia i vernís negre.

Tipus 4b de Rasmussen.¹⁵⁹

El paral·lel d'inscripció més semblant, alhora que més antic, es documenta en una copa d'argent trobada a la tomba Regolini Galassi de Cerveteri (Caere), conservada al Museo Gregoriano Etrusco. Es data vers mitjan segle VII aC i està escrita en alfabet ceretà.¹⁶⁰

La nostra, pel tipus ceràmic, posterior al paral·lel citat, es podria datar vers mitjan segle VI aC.

100. Calze

Núm. d'inv.: 11460/G 430/44/13 (?)

Alçada: 6 cm

Diàmetre boca: 13,4 cm

Diàmetre peu: 6,6 cm

Gruix: 6 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante. Pasta fosca. Presenta moltes incrustacions.

Carena llisa, peu baix i anular, parets llises.

Forma de Rasmussen 4b. Aquest mateix autor en dona un paral·lel idèntic que prové de la tomba 2 de la Grotte Tufarina de San Giovenale, amb una cronologia de finals del segle VI aC.¹⁶¹

158. L. AMBROSINI (2005), «Frammento di...», *Studi Etruschi*, vol. LXII, p. 313-314; J. L. JEHASSE (1973), *La nécropole préromaine d'Aléria*, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique, p. 555 i 556; S. STOPPONI (CUE.) (1985), *Casa e palazzi d'Etruria*, Milà, Electa, p. 78 i 79, fig. 3/59 (plat etruscorinti formant part de materials trobats en un edifici situat en un nivell inferior als arcaics de Murlo que en té una, incisa a la part exterior del peu, datada a finals del segle VII aC -inícis del segle VI aC), p. 80.

159. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 29.

160. M. CRISTOFANI (1973), *Introduzione allo studio dell'etrusco*, Florència, L. S. Olschki, p. 131.

161. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 153, pl. 29.

101. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11494/G 391/M 263/N 68 (?)

Alçada: 20 cm

Diàmetre base: 4,5 cm

Diàmetre boca: 11,5 cm

Diàmetre cos: 12 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Va pertànyer a la col·lecció Vidal Quadras.

Incrustacions terroses. Restaurat parcialment.

Bucchero sottile d'excel·lent qualitat, negre brillant.

Boca trilobulada, coll cilíndric i acabat per una motllura anular. Peu petit, a disc, nansa a cinta lleugerament sobrealçada i, a la boca, dos petits apèndixs que recorden els antics rodets. Cos decorat amb línies verticals incises, molt fines, formant una sanefa, emmarcades entre registre de línies horitzontals (les de la part superior, motllurades). Un altre registre de cinc línies horitzontals a la part inferior del cos, a prop del peu.

Tipus 3a de Rasmussen.¹⁶²

Producció de l'Etrúria meridional. Molts exemplars a Caere (Cerveteri): necròpolis de la Banditaccia, Camera Alari, necròpolis del Monte Abatone, tombes 32, 41, 85 i 90, entre d'altres.¹⁶³

Va ser exportada, entre altres llocs, a Sardenya, Sicília i la Campània.¹⁶⁴

Cronologia: tercer quart-finals del segle VII aC.

162. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 170, pl. 8, núm. 30 (paral·lel).

163. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini.

164. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 167.

102. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11475/G 477

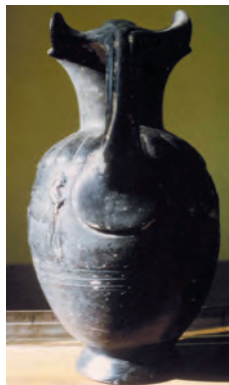
Alçada: 30 cm

Diàmetre boca: 13 cm

Diàmetre peu: 10 cm

Gruix: 5-6 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante.

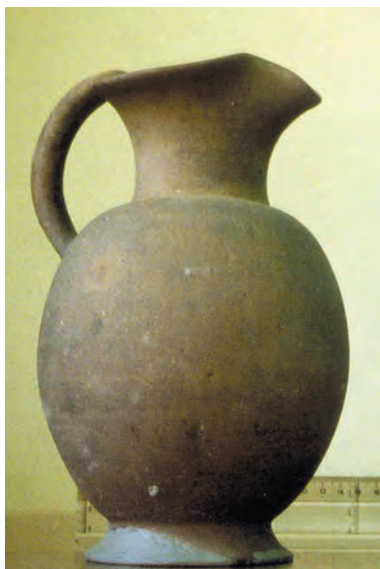
Part inferior i peu totalment refets. A l'interior són visibles papers de diari del març de 1936, utilitzats per fer-ne la integració en restaurar-la.

Oinochoe de boca trilobulada i cos ovoide. A banda i banda de la nansa, però separats d'aquesta, té rodets decorades amb una flor de botó central, fetes a motllo, com gairebé tota la resta de la decoració. A l'entrada de la boca, un caparró, motiu de la *pothnia*, encara que és un cap amb casc (?) i serrell. La nansa té dues motlures formant canals. Al final del coll, decoració de pètals gallonats. Al cos representa, però molt desgastat i difícil de llegir, un episodi on s'han representat dos centaures portant una branca i que es dirigeixen vers la dreta, on hi ha un personatge cobert amb una pell amb cap i cua d'animal; per això fa l'efecte que porta una màscara, que seria el cap de la pell d'animal, potser un lleó. La figura va seguida de dos animals més que van vers la dreta. Aquest personatge sembla que els està disparant, per la seva actitud de tensar una fona o un arc. Potser representa Hèrcles i el centaure Folos.

Tots ells tenen la part de davant del cos humana.

Sota aquesta escena hi ha quatre línies incises horitzontals.

Producte d'una mateixa fàbrica que es podria localitzar a la ciutat de Chiusi, formant part d'un grup d'*oinochoes* representant narracions¹⁶⁵ datats vers la segona meitat del segle VI aC.

103. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11432/G 390

Alçada: 23 cm

Diàmetre boca: 12,5 cm

Diàmetre peu: 10,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio pesante.

Té molt desgrassant i una part del peu acampanat està restaurada. Cos globular i nansa de secció circular.

Forma 6a de Rasmussen.¹⁶⁶

Es pot datar vers mitjan segle VI aC.

165. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 139 i s., núm. 1-7.

166. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 84, pl. 14 i 15.

104. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11391/G 576/
 etiqueta blava amb un 67
 Alçada: 22 cm
 Diàmetre boca: 12 cm
 Diàmetre peu: 9,5 cm

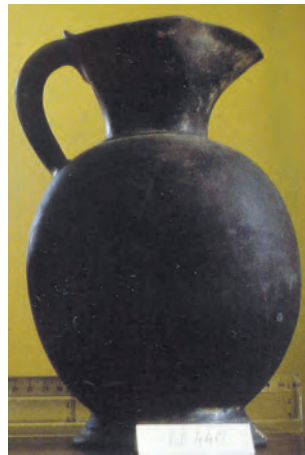
Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio pesante.

Restaurat, amb incrustacions terroses en algun sector de la boca i de la nansa. Peu acampanat i tort d'un costat, potser per un defecte de fabricació. Cos globular. Forma 6a de Rasmussen¹⁶⁷ (més panxut que el núm. d'inv. 11432). Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

105. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11440/G 409/M 309
 Alçada: 25,6 cm
 Diàmetre boca: 12,5 cm
 Diàmetre cos: 16 cm
 Diàmetre base: 11 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero pesante.

Oinochoe trilobulat de mala qualitat i amb polseguera micàcia, amb el cos molt globular, amb un gran peu acampanat i una motllura formant un collaret al final del coll.

167. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 84, pl. 14 i 15.

Apèndixs a banda i banda de la nansa, que sobresurt per damunt de la boca.
Tipus 7a de Rasmussen (Ramage 9d).¹⁶⁸ Paral·lels a Empúries, a la necròpolis de la muralla nord-est.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

106. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11431/G 389

Alçada: 24 cm (amb nansa)

Diàmetre boca: 13,4 cm

Diàmetre màxim: 18 cm

Diàmetre peu: 11 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio pesante. Incrustacions calcàries en tot un costat del cos.

Oinochoe de boca trilobulada que presenta, a banda i banda de la nansa, a la vora de la boca, dos apèndixs en record dels antics rodets.

Té una motllura anellada al final del coll i l'inici del cos, globular, que realça el contacte entre les dues parts. Línia incisa al cos. Senyals del torn a l'interior de la boca. Peu exvasat.

Tipus 7a de Rasmussen (Ramage 9d).¹⁶⁹ Paral·lels a Empúries, a la necròpolis de la muralla nord-est.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

168. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 84 i 85, pl. 15 i 16, fig. 64.

169. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 84 i 85, pl. 15 i 16.

107. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11443/G 412/M 268

Alçada: 16 cm

Diàmetre boca: 10,3 cm

Diàmetre cos: 12 cm

Diàmetre base: 7,9 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero transicional de bona qualitat. Una part de la boca està restaurada. Incrustacions terroses.

Oinochoe de boca trilobulada, panxa esfèrica, coll curt, peu acampanat i nansa tubular de secció rodona, que se sobrealça per damunt de la vora.

Sembla una variant del tipus 7a de Rasmussen.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

108. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11446/G 415/N 64

Alçada: 15,8 cm (sense nansa: 15,3 cm)

Diàmetre boca: 8,1 cm

Diàmetre màxim: 11,1 cm

Diàmetre base: 7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Boca totalment refeta.

Bucchero nero transicional.

Oinochoe probablement de boca trilobulada i cos globular. El peu, una mica acampanat. Nansa a cinta que sobresurt per damunt de la boca. Motllura

petita formant un collaret al final del coll i quatre línies incises, poc marcades, al cos.

Tipus 7a de Rasmussen (9d de Ramage).¹⁷⁰

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

109. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11433/G 392/M 213

Alçada: 16,9 cm

Diàmetre boca: 10,5 cm

Diàmetre màxim: 13,4 cm

Diàmetre base: 7,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Coloració grisa fosca. *Bucchero pesante*.

Oinochoe de boca trilobulada amb el cos bastant globular, nansa de secció rodona que sobresurt per damunt de la boca i peu acampanat. Com a decoració, presenta a la panxa dos registres de tres línies horitzontals incises i realitzades amb molta irregularitat.

Pasta amb polseguera micàcia.

Tipus 7a de Rasmussen (9d de Ramage).¹⁷¹

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

170. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 84 i 85, pl. 16, fig. 63.

171. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 84 i 85, pl. 16.

110. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11442/G 411/M 311

Alçada: 19 cm

Diàmetre boca: 10,5 cm

Diàmetre cos: 16 cm

Diàmetre base: 9,5 cm

Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Incrustacions terroses.

Bucchero pesante.

Oinochoe de boca trilobulada molt tancada, cos globular i nansa tubular de secció rodona que sobresurt lleugerament per damunt de la boca. Peu una mica acampanat, lleugerament còncau.

Sembla una variant dels tipus 7a i 8a de Rasmussen.

Es pot datar vers mitjan segle VI aC.

Restaurat, sobretot la part corresponent al cos.

111. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11490/M 411 (?)

Alçada: 15,5 cm

Diàmetre boca: 7,9 cm

Diàmetre màxim: 10,5 cm

Diàmetre peu: 7,9 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante.

Oinochoe de boca trilobulada amb una petita motllura formant un collaret que separa el coll del cos. A l'acabament de la nansa tubular, enllaça amb el cos mit-

jançant un desnivell motllurat gruixut que envolta tot el recipient. El cos presenta dues canals. Peu acampanat.

Forma 7*b* de Rasmussen.¹⁷²

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

112. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11444/G 413

Alçada: 16,9 cm

Diàmetre vora: 9,4 cm

Diàmetre base: 6,9 cm

Diàmetre coll: 4,6 cm

Diàmetre màxim: 10,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Panxa ovoide. Boca trilobulada oberta. Base acampanada, còncaua a l'interior. Nansa irregular amb una forta canal central que la divideix en dues nanses tubulars unides.

Bucchero pesante.

Tipus 7*f* de Rasmussen.¹⁷³

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

172. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 85, pl. 17, fig. 65.

173. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 86, pl. 18.

113. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11506

Alçada: 23,8 cm

Diàmetre boca: 13,5 cm

Diàmetre base: 9 cm

Diàmetre màxim: 14 cm

Diàmetre coll: 6,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Va ser restaurat, enganxat i integrat antigament (segle XIX), tal com indiquen els trossos del diari català que es poden veure en el seu interior.

Bucchero pesante.

Boca trilobulada, cos globular. Motllura entre el cos i el coll. Nansa tritubular.

Peu gran, anular i lleugerament còncau.

Forma 7f de Rasmussen.¹⁷⁴

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

114. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11445/G 414/M (?)

Alçada: 15,5 cm

Diàmetre boca: 9,4 cm

Diàmetre peu: 7,7 cm

Gruix: 5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante.

Oinochoe trilobulat petit, amb el cos molt globular, que presenta una motllura al final del coll formant un collaret.

Forma 7f de Rasmussen.¹⁷⁵

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

174. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 86, pl. 18.

175. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 86, pl. 18.

115. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11392/G 577/etiqueta amb un 104
 Alçada: 16 cm
 Diàmetre boca: 12 cm
 Diàmetre peu: 8,2 cm
 Gruix: 5 mm.

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero grigio pesante.

Oinochoe de boca trilobulada, cos ovoide, peu acampanat i una mica boterut i nansa de secció circular que se sobrealça lleugerament per damunt de la boca.

Forma 8a de Rasmussen.¹⁷⁶

Cronologia: del segon quart del segle VI aC - inicis del segle V aC.

116. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11495/
 G 395/M 157
 Alçada: 16,7 cm
 Diàmetre boca: 9,6 cm
 Diàmetre peu: 7 cm
 Diàmetre màxim: 10,2 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe de *bucchero pesante*, de color gris fosc mat.

Oinochoe de boca trilobulada, motllurada amb un bec horitzontal molt punxegut, coll gruixut i cos ovoide. Peu anular lleugerament acampanat. Nansa que, en

176. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 86 i 87, pl. 19.

l'enllaç amb el llavi, acaba obrint-se a banda i banda, formant dos braços acabats en dos apèndixs en mig i baix relleu, molt esquemàtics, que poden representar una cara d'animal.

Tipus de Rasmussen 9b, que publica un paral·lel idèntic fins i tot en els apèndixs i que prové de la tomba 155 de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri. És un tipus que sol representar cares humanes i animals molt petites en el llavi, realitzades de manera bastant grollera.¹⁷⁷

Cronologia: segona meitat del segle VI aC.

117. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11441/

G 410/M 262

Alçada: 26,5 cm

Diàmetre boca: 11 cm

Diàmetre cos: 17 cm

Diàmetre base: 12,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante. Boca restaurada.

Oinochoe trilobulat amb la nansa motllurada centralment, formant dues canals laterals longitudinals i, al final de la nansa, tocant amb el cos, una motllura en forma de fulla-cor i dues cares esquemàtiques a la boca.

Motllura anular a la part del peu.

Cronologia: segona meitat del segle VI aC.

177. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 67, 87, 140 i 141, pl. 20, núm. 83, i pl. 61, núm. 420 (exemplar idèntic al nostre).

118. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11478/G 443/M 345

Alçada: 32 cm

Diàmetre boca: 15,6 cm

Diàmetre cos: 22,8 cm

Diàmetre base: 13,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe trilobulat i nansa tubular de secció circular. Té el cos molt globular i el peu acampanat. Dues canals al cos situades més amunt de l'arrencament de la nansa. Entre quatre i cinc canals al peu.

Bucchero pesante, molt brillant. Podria ser una producció de la Campània.

Forma 10d, característica de la fase v de Càpua (570 aC-520 aC).¹⁷⁸

119. *Olleta*

Núm. d'inv.: 11589/G 401

Alçada: 20 cm

Diàmetre boca: 14 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Olleta de coll exvasat amb el llavi pronunciat. Base plana i dues nanses de secció rodona disposades verticalment.

Més que *bucchero*, podria ser *impasto bucceroide*.

Datat de finals del segle VII aC a mitjan segle VI aC.

178. C. ALBORE-LIVADIE (1979), «Le bucchero nero en Campanie», a *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*, Brussel·les, Latomus, p. 97 i 108, fig. 25.

120. Olleta

Núm. d'inv.: 11507/G 404

Alçada: 10,1 cm

Diàmetre boca: 8,2 cm

Diàmetre base: 4,9 cm

Gruix: 5 mm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante.

Vas de forma ovoide, llavi exvasat, sense peu però amb un melic a la part interior. Pasta negra. Panxa globular i llavi directament connectat a la panxa.

Es coneix la forma també en *impasto* i en ceràmica grollera de cuina.

Paral·lel idèntic a Rasmussen (1979),¹⁷⁹ que fa notar que «són produccions destinades a un ús domèstic i produccions grolleres, acompanyades de bols i plats, la qual producció s'estén des del segle VI aC fins al V aC». Aquests productes en *bucchero* són semblants a les contemporànies produccions de ceràmica comuna, però són de qualitat inferior i tant la superfície escamosa com la pasta sovint són d'un marró fosc. Molt d'aquest material de la primera meitat del segle VI aC, però, està més ben cuit amb la mateixa tècnica estàndard de l'altre *bucchero*. La producció anirà degenerant fins a aproximadament mitjan segle IV aC. El material que estudia prové de tombes de Cerveteri, San Giovenale i San Giuliano, i és interessant que la major part d'aquests productes, en comparació amb una petita quantitat de Cerveteri, vinguin de San Giovenale, on són presents en gran quantitat, formant part dels aixovars de les tombes. Rasmussen interpreta això com un reflex dels diferents graus d'opulència entre els habitants d'una important ciutat i una altra de menor importància. El *bucchero* domèstic s'ha trobat també en grans quantitats en habitacions i dipòsits votius. També s'han trobat en ceràmica comuna a Antibes.

Cronologia: entre el 600 aC-400 aC.¹⁸⁰

179. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 53, fig. 373.

180. M. PY (1993), «Dictionnaire des céramiques antiques (VIIe siècle a. n. e.-VIIe siècle de n. e.) en Méditerranée nord-occidentale», *Lattara* (Lattes), núm. 6, p. 343 (forma M2 Murlo de Boulomieu-Marique).

121. *Olleta*

Núm. d'inv.: 11508/G 402/M 291 (?)

Alçada: 11 cm

Diàmetre boca: 10,5 cm

Diàmetre base: 5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Sembla *impasto buccherioide*, no *bucchero*. La pasta és grollera, de color quasi negre i beix gris en alguns sectors.

Forma ovoide, base estreta formant un melic central a la base. Coll curt amb la vora exvasada, gairebé plana. Vora molt més marcada que a l'anterior i coll i cos més marcats (bicònica?). No té peu.

Es coneixen exemplars en ceràmica comuna d'Antibes.¹⁸¹

Es pot datar des del segle VI aC fins al IV aC.

122. *Copa*

Núm. d'inv.: 11477/G 452/M 139 o 129

Alçada: 9,4 cm

Diàmetre boca: 12 cm

Diàmetre base: 5,4 cm

Diàmetre màxim: 13,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Enganxada i integrat un tros de la vora.

Sembla *bucchero pesante*.

Copa de peu alt, exvasat, buit a l'interior. Carena que marca la diferència entre el llavi i el cos, produint un canvi d'orientació a les parets.

Podria ser una derivació d'una copa en *bucchero* gris de la primera meitat del segle VI aC a la col·lecció Ciacci.¹⁸²

181. M. PY (1993), «Dictionnaire des céramiques antiques (viie siècle a. n. e. - viie siècle de n. e.) en Méditerranée nord-occidentale», *Lattara* (Lattes), núm. 6, p. 343 (forma K/376 de Boulomié-Marique de Murlo).

182. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 50, núm. 80.

Copes G 230, G 455 i G 457

G 230

G 455

G 457

Fons MAC (Barcelona).

123. Copa

Núm. d'inv.: G 230 o 23 (?) / etiqueta blava amb un 138 (?)

Alçada: 4,8 cm

Diàmetre boca: 7 cm

Diàmetre peu: 5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero transicional, bastant lluent. Presenta incrustacions terroses.

Cos carenat i peu acampanat, una forma que sembla tenir els seus orígens en les produccions d'*impasto*.¹⁸³

Forma molt documentada a la vall del Fiora i de l'Albegna i diversos exemplars a la necròpolis de Poggio Bucco en *bucchero* i en ceràmica etrusco-coríntia¹⁸⁴ (vegeu la núm. 179).

Cronologia: Rasmussen la data de la primera meitat del segle VI aC, però potser podem concretar vers el segon quart del segle VI aC.

183. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 126, pl. 42, fig. 275: «Small stemmed bowl» (procedent de San Giuliano).

184. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 49, fig. 79, 9, i p. 50, fig. 80; G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 139, tomba IX.

124. *Copa*

Núm. d'inv.: G 455/etiqueta blava amb un 42/
etiqueta amb un 28

Alçada: 4,5 cm

Diàmetre boca: 7,2 cm

Diàmetre peu: 5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Copeta de *bucchero nero* com l'anterior, però de pitjor qualitat. Una petita part de la boca i del peu estan refetes.

Segon quart del segle VI aC.¹⁸⁵

125. *Copa*

Núm. d'inv.: G 457/etiqueta amb un 146

Alçada: 4,2 cm

Diàmetre boca: 8,2 cm

Diàmetre peu: 4,2 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Com les anteriors, però amb el peu més baix. Al fons del peu té un grafit amb una x incisa (vegeu lám. II, fig. 2, p. 227).

És de *bucchero grigio*.

Un paral·lel gairebé idèntic prové de les excavacions del dipòsit votiu del Comitium, a Roma.¹⁸⁶

Segon quart del segle VI aC.¹⁸⁷

185. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 126, pl. 42, fig. 275: «Small stemmed bowl»; L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 49, fig. 79, 9, i p. 50, fig. 80; G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 139, tomba IX.

186. E. GJERSTAD (1960), «Early Rome (III)», *ActaInstRomSue* (Lund), vol. XVII, núm. 3, p. 224 i 225, fig. 139, núm. 5-7.

187. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 126, pl. 42, fig. 275: «Small stemmed bowl»; G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 139, tomba IX.

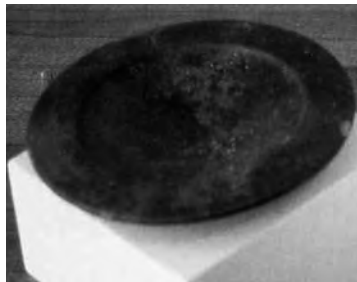
126. Plat

Núm. d'inv.: G 469

Alçada: 2,3 cm

Diàmetre extern boca: 13,8 cm

Diàmetre peu: 5,2 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero nero amb incrustacions terroses i calcàries.

Imita models de plats fenicis, però es correspon amb una forma variant del tipus 2 de Rasmussen, ja que presenta una boca plana de major amplada i el peu gairebé és pla. Es coneix la mateixa forma en ceràmica grollera.¹⁸⁸

Plats de *bucchero nero* de tipus 1 i 2 de Rasmussen, amb cronologies que van de l'últim quart del segle VI aC a inicis del V aC. Han estat documentats per primera vegada a Lattes.¹⁸⁹

127. Bol

Núm. d'inv.: 11202/262

Alçada: 6 cm

Diàmetre màxim: 17 cm

Diàmetre boca: 19 cm

Diàmetre base: 8,4 cm

Gruix: 5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante negre grisós, desgrassant micaci.

Inici de la vora amb les parets inclinades vers l'interior. Llavi recte amb canvi d'orientació (inclinat vers l'interior). Peu anular, lleugerament acampanat, còncau a l'interior.

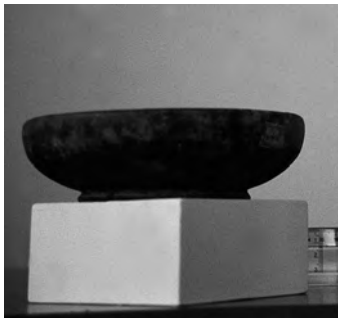
188. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 40, i també en ceràmica grollera de pasta ataronjada, pl. 53, fig. 372, p. 60 (*coarse ware* del Grup 37 de la necròpolis de Monte Abatone 110, Cerveteri, datada entre finals del segle VI aC-primer meitat del V aC), pl. 55, fig. 393, p. 63 (*coarse painted ware*, també de la mateixa necròpolis, Grup 39, Monte Abatone 250, amb la mateixa cronologia que l'anterior).

189. M. PY, A. M. ADROHER i C. SÁNCHEZ (2001), «Corpus des céramiques de l'Âge du Fer de Lattes», *Lattara* (Lattes), núm. 14, vol. 1, p. 427.

No presenta cap tipus de decoració.

Tipus 2 de Rasmussen, però amb una vora més entrant vers l'interior.¹⁹⁰

Correspon a la forma 15a de *bucchero nero* de la fase v (570 aC-520 aC) de la necròpolis de Càpua, a la Campània.¹⁹¹

128. Bol

Núm. d'inv.: G 584/etiqueta amb un 148

Alçada: 5,4 cm

Diàmetre boca: 17 cm

Diàmetre màxim cos: 16,6 cm

Diàmetre peu: 10,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Presenta incrustacions terroses. Peu restaurat.

Plat de *bucchero nero*. Té el perfil corbat i el peu anular.

Tipus 4 de Rasmussen, que el data de finals del segle vi aC -inícis del v aC.¹⁹²

129. Bol

Núm. d'inv.: G 472

Alçada: 4,7 cm

Diàmetre boca: 15,9 cm

Diàmetre màxim cos: 16 cm

Diàmetre peu: 10 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Com l'anterior, però *bucchero grigio* i de pitjor qualitat. Ha perdut patina, ja que sembla haver estat dins de l'aigua. Textura farinosa.

Tipus 4 de Rasmussen.

190. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press (com el *miniature bowl*, núm. 257, tipus 1, de la pl. 41).

191. C. ALBORE-LIVADIE (1979), «Le bucchero nero en Campanie», a *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*, Brussel·les, Latomus, p. 109, fig. 15a; M. PY, A. M. ADROHER i C. SÁNCHEZ (2001), «Corpus des céramiques de l'Âge du Fer de Lattes», *Lattara* (Lattes), núm. 14, vol. 1, p. 427 (de Lattes).

192. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 125, pl. 41, fig. 256.

Inèdits. Fons MAC (Barcelona).

130. *Plat*

Núm. d'inv.: G 473/224/etiqueta blava amb un 88

Alçada: 4,1 cm

Diàmetre boca: 16,4 cm

Diàmetre màxim cos: 16 cm

Diàmetre peu: 7,4 cm

Inèdit.

Bucchero grigio. Alguna incrustació terrosa i calcària.

Plat carenat amb un petit llavi vertical, cos troncocònic i peu anular, com la resta de la sèrie que ve a continuació.

Tipus 1 de Rasmussen, que observa que és un tipus bastant comú a San Giovenale i a Roma i el data dins de la primera meitat del segle VI aC.¹⁹³ També se'n coneixen exemplars de Roselle.¹⁹⁴

131. *Plat*

Núm. d'inv.: G 470/etiqueta amb un 2057

Alçada: 5 cm

Diàmetre boca: 16,6 cm

Diàmetre màxim cos: 15,8 cm

Diàmetre peu: 7,1 cm

Inèdit.

Bucchero grigio que, en alguns sectors, ha perdut la patina.

A l'interior del peu té un signe (vegeu lám. II, fig. 1, p. 227).

Tipus 1 de Rasmussen, com l'anterior.

Mitjan segle VI aC.

193. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 124, pl. 41.

194. L. DONATI (1988), «Roselle (Grosseto). Le ceramiche di due pozzetti in roccia sulla collina settentrionale», *Notizie degli Scavi di Antichità* (Roma), vol. XXXVIII-XXXIX, p. 86 i 87.

132. Plat

Núm. d'inv.: S. A. 2400

Alçada: 5,2 cm

Diàmetre boca: 16,4 cm

Diàmetre màxim cos: 16,8 cm

Diàmetre peu: 8,4 cm

Inèdit.

Bucchero nero transicional. La superfície s'està desfent.

Té quatre x al peu i quatre més al cos i, a l'interior de la boca, signes (vegeu làm. I, fig. 3, p. 226).

Tipus 1 de Rasmussen, com l'anterior.

Mitjan segle VI aC.

133. Plat

Núm. d'inv.: G 476/etiqueta 223/etiqueta blava

Alçada: 5,1 cm

Diàmetre boca: 16,6 cm

Diàmetre peu: 7,7 cm

Inèdit.

Bucchero grigio amb incrustacions terroses.

Carenat amb un petit llavi vertical, cos troncocònic i peu anular.

A l'interior de la boca té inscrit: (vegeu làm. I, fig. 1, p. 226).

Tipus 1 de Rasmussen, com l'anterior.

Cronologia: mitjan segle VI aC.

134. Plat

Núm. d'inv.: G 475/etiqueta blava 76

Alçada: 5,1 cm

Diàmetre boca: 16,4 cm

Diàmetre peu: 7,6 cm

Inèdit.

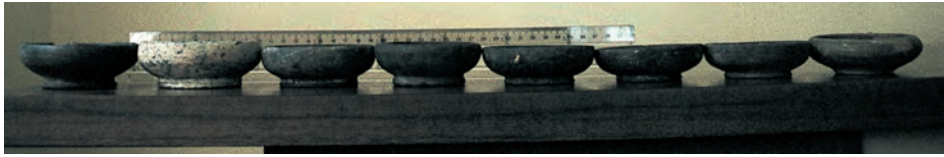
Bucchero grigio amb incrustacions terroses i calcàries.

Carenat amb un petit llavi vertical, cos troncocònic i peu anular.

A l'interior de la boca té inscrit el signe: (vegeu làm. I, fig. 2, p. 226).

Tipus 1 de Rasmussen, com l'anterior.

Cronologia: mitjan segle VI aC.

Bols S. A. 2288, G 458, G 459, G 467, G 462, G 463, G 461 i G 464

S. A. 2288 G 458 G 459 G 467 G 462 G 463 G 461 G 464

Inèdits. Fons MAC (Barcelona).

Bols de *bucchero nero* de vora arrodonida, cos continu i peu anular.

És una de les formes tardanes de *bucchero* de la qual s'han trobat exemplars en les darreres excavacions a Marsella i als primers nivells d'ocupació de la ciutat de Lattes, que, a més, presenten la particularitat de tenir al fons grafit en etrusc.¹⁹⁵ En alguns dels nostres exemplars hi ha algun signe inscrit.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

135. Bol

Núm. d'inv.: G 459/etiqueta blava amb un 84

Alçada: 2,8 cm

Diàmetre boca: 8,2 cm

Diàmetre peu: 5,8 cm

Inèdit.

Com l'anterior.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

195. M. PY, A. M. ADROHER i C. SÁNCHEZ (2001), «Corpus des céramiques de l'Âge du Fer de Lattes», *Lattara* (Lattes), núm. 14, vol. 1, p. 421-423 i 427.

136. Bol

Núm. d'inv.: G 467

Alçada: 3 cm

Diàmetre boca: 6,9 cm

Diàmetre peu: 4,6 cm

Inèdit.

En llapis té escrit «145».

Com l'anterior.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

137. Bol

Núm. d'inv.: G 462

Alçada: 2,7 cm

Diàmetre boca: 7,2 cm.

Diàmetre peu: 5,2 cm

Inèdit.

Com l'anterior.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

138. Bol

Núm. d'inv.: G 463

Alçada: 2,1 cm

Diàmetre boca: 7,4 cm

Diàmetre peu: 4,8 cm

Inèdit.

Com l'anterior.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

139. Bol

Núm. d'inv.: G 461/etiqueta blava amb un 85/etiqueta amb un 2273

Alçada: 2,4 cm

Diàmetre boca: 7,4 cm.

Diàmetre peu: 4,8 cm

Inèdit.

Com l'anterior, però a l'interior hi ha un grafit amb una x gran.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

140. Bol

Núm. d'inv.: G 464/etiqueta on diu «Setembre»

Alçada: 2,5 cm

Diàmetre boca: 7 cm

Diàmetre màxim cos: 8 cm

Diàmetre peu: 4,2 cm

Inèdit.

Com l'anterior.

Bucchero gris-beix. Peu irregular, poc desenvolupat. Al cos presenta alguna línia incisa. Boca entrant.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

141. Bol

Núm. d'inv.: G 458/2305/etiqueta blava amb un 81

Alçada: 3,4 cm

Diàmetre boca: 8,2 cm

Diàmetre peu: 6,4 cm

Inèdit.

Presenta moltes incrustacions terroses.

Com l'anterior.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

142. Bol

Núm. d'inv.: S. A. 2288/etiqueta amb un 84

Alçada: 3,2 cm

Diàmetre boca: 8 cm

Diàmetre peu: 5,5 cm

Inèdit.

Com l'anterior.

Cronologia: de finals del segle VI aC al 500 aC.

143. Bol

Núm. d'inv.: 11510/G 456

Alçada: 3,5 cm

Diàmetre màxim: 9,6 cm

Diàmetre base: 5 cm

Gruix: 5 mm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Bucchero pesante. Pasta de color gris, gairebé negre.

La vora, que s'obre vers l'exterior, té una canal central. El cos és angulós, amb una marcada carena i el peu exvasat.

Molt semblant a un que prové de les excavacions del Comitium de Roma.¹⁹⁶

Cronologia: segona meitat del segle VI aC.

144. Bol

Núm. d'inv.: —

Alçada: 2,8 cm

Diàmetre boca: 7,6 cm

Diàmetre base: 4,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Estat de conservació mitjà, amb incrustacions calcàries i factura grollera.

Vora acampanada, costats còncaus i carena a l'inici del peu anular.

196. E. GJERSTAD (1960), «Early Rome (III)», *ActaInstRomSue* (Lund), vol. xvii, núm. 3, p. 225, fig. 139:11, p. 226 (del dipòsit votiu del Comitium).

Té l'aspecte d'*impasto bucceroide*.

Segons la classificació de Rasmussen, és un *pigmy bowl*. Cita el paral·lel de la tomba 9 de Porzarago, a San Giovenale.¹⁹⁷

El data vers la segona meitat del segle VI aC-segle V aC.

145. *Tasseta a mà*

Núm. d'inv.: 11500

Mides: 3 × 5,2 cm

Diàmetre boca: 4,8 cm

Diàmetre peu: 3,2 cm (Inèdita).

Ceràmica grollera amb molt desgrassant.

Feta a mà, miniaturística. Sembla inspirar-se en els *kyathoi*. Nansa arrodonida que se sobrealça per damunt de la boca.

Diversos paral·lels provenen de Roma i es daten vers el segle VI aC.¹⁹⁸

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

146. *Fragment*

Núm. d'inv.: 11664

Boca d'*oinochoe de bucchero pesante*.

147. *Fragment*

Núm. d'inv.: 11665

Fragment de nansa de *bucchero*, potser de *kyathos* o de *kantharos*.

148. *Fragment*

Núm. d'inv.: 11166

Fragment de peu exvasat de *bucchero nero*.

197. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 127, pl. 42, núm. 281.

198. M. CRISTOFANI (cur.) (1990), *La grande Roma dei Tarquini*, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 213: «Tasse fitili miniaturistiche».

CERÀMICA ETRUSCOCORÍNTIA

149. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11004/G 5

Alçada: 37 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Argila groguenca. Esquerdat.

Oinochoe etruscocatorinti amb decoració lineal.

Cos globular aplanat, peu anular i nansa sobrealçada, pintada amb tres grups de dues línies que s'alternen. El coll està pintat de color marró, com la part superior de la panxa, i té un puntejat de color blanc que l'emmarca. A la part inferior del coll, i d'una línia vermellosa, neixen una sèrie de grups de pètals radials de color vinós, destacant sobre el beix de l'argila i separats per cercles puntejats de color marró. A la part superior de la panxa destaquen unes incisions fetes a compàs, formant dues sèries de semicercles o d'arquets dobles que s'entrecreuen. Segueixen, alternant-se sobre el fons beix de l'argila, tres sèries de línies pintades en tonalitats vermelloses i marrons fins a arribar al peu.

La decoració d'arquets incisos, d'inspiració grega oriental,¹⁹⁹ és característica d'un grup de vasos difosos a l'Etrúria meridional.

Pertany al Gruppo ad Archetti Intrecciati.

Diversos paral·lels d'entre els quals destaquen el del Museo Archeologico di Firenze, núm. d'inv. 125339, procedent de la necròpolis de Poggio della Porcarecchia, tomba de la Oreficerie, a la Populònia,²⁰⁰ i el de la necròpolis de Poggio Bucco, on Bartoloni cita exemplars d'*olpes*, *oinochoes* i àmfores amb aquesta decoració.²⁰¹

Cronologia: finals del segle VII aC - primer quart del segle VI aC.

199. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 106.

200. A. MINTO (1940), «Populonia. Nuova tomba a camera scoperta su poggio della Porcarecchia», *Notizie degli Scavi*, p. 385 i s., fig. 5, núm. 27.

201. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, tomba VII, p. 75-77 i 106, *tav. xlb-xld*; E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, *tav. 7*; L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 216, fig. 524 (estudia un exemplar bastant semblant).

150. Àmfora

Núm. d'inv.: 11003 / G 4

Alçada: 24,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

A la base s'hi ha escrit en llapis «Pacini», antiquari florentí que va vendre materials a la Junta de Museus de Barcelona l'any 1903.

Àmfora etruscocoríntia d'argila groguenca. Sembla que forma part del mateix joc de vasos que l'exemplar estudiat anteriorment, amb molts elements gairebé idèntics.

Presenta dues nanses de secció allargada i el cos globular aplanat a la part de més amplada i situada a prop del peu anular. Sobre l'argila beix, s'han pintat el coll i la part superior de la panxa de color marró, així com les línies que, formant una sèrie de tres, es disposen vers el peu. El sector reservat, situat entre el final del coll i l'inici del cos, està emmarcat per dues línies també de color marró i decorat per tres grups de pètals de la mateixa tonalitat.

Les nanses conserven restes del mateix color i a la boca, pintada fins a la part interior, hi ha dues incisions motllurades.

Sobre la pintura marró del cos es poden observar línies molt diluïdes de color marró. Destaquen, però, els dos registres de semicercles o arcs dobles incisos fets amb compàs.

Pertany al Gruppo ad Archetti Intrecciati. Distribució per l'Etrúria meridional.

Com l'exemplar anterior, es pot datar vers finals del segle VII aC - primer quart del segle VI aC.

151. *Olpe*

Núm. d'inv.: 11215/G 275

Alçada: 41 cm

Diàmetre boca: 17 cm

Fons MAC (Barcelona).

Argila beix i decoració pintada, bàsicament marró i incisa.

Olpe amb rodets, nansa a doble bastó, cos ovoide i peu discoïdal. Coll en forma d'embut, separat del cos per un collari.

Decorat per quatre registres de pintures representant una processó d'animals, de perfil, dirigint-se vers la dreta. Al primer registre trobem senglar-lleó-cérvol; al segon, cérvol-cigne-cérvol-senglar-lleó; al tercer, lleó amb cara frontal-senglar-lleó amb cara frontal-lleó-cérvol; al quart, lleó-lleó-lleó-cigne petit-lleó-lleó.

En dos casos, la cara del lleó s'ha representat frontalment, en lloc de fer-ho de perfil, com el cos i tal com s'ha fet en totes les altres figures representades.

Els rodets tenen un floró pintat inscrit. Al coll, s'hi han pintat tres x.

A banda de la tècnica pictòrica, s'ha utilitzat la incisió, present sobretot en les rosetes que omplen, a la manera d'*horror vacui*, els espais no ocupats pels animals i també els detalls de les figures dels animals, com els ulls i la musculatura.

Segons Szilágyi,²⁰² és obra del «Pittore della Hercle», del *ciclo degli olpei*, que pertany a la tercera generació de l'escola de Vulci, on es produeixen la major part dels *olpes*.

202. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II (590/580-550 aC), Florència, L. S. Olschki, p. 294, núm. 61, p. 306, *tav. cxviii*.

Aquest pintor es reconeix per l'estil dels lleons: la cua sobrealçada, les grans orelles i el morro triangular, que fa que semblin, segons com, gossos. També pel cérvol i el senglar amb el morro allargat i les potes altes i primes.²⁰³

Es pot datar vers el 590/580 aC-550 aC. Aquesta cronologia serveix per a les dues peces que vénen a continuació.

152. *Olpe*

Núm. d'inv.: 11216/G 276

Alçada: 32 cm

Diàmetre boca: 15,5 cm

Diàmetre peu: 8 cm

Fons MAC (Barcelona).

A la base s'hi ha escrit «Sr. Rahola» en llapis; per tant, prové de la col·lecció del polític i advocat Frederic Rahola.

Olpe amb rodets, nansa a doble bastó, boca discoïdal, coll d'embut amb motllura que el separa del cos ovoïde i peu discoïdal.

Bona part del cos ha perdut la pintura, de manera que podem distingir les figures, en algun sector, gràcies a les incisions. A l'interior de la boca, s'hi ha conservat la pintura marró amb una línia vermellova entre dues fines línies blanques.

Els rodets estan decorats amb una mena d'asterisc pintat de blanc. Sobre el fons marró del coll també s'hi han pintat, de color blanc, uns cercles de dotze punts amb un punt central representant un floró.

203. E. MANGANI (1986), C. V. A. *Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, tav. 1 (àmfora da Castro, col·lecció P. Loti), p. 7.

Les figures, en processó vers la dreta, estan distribuïdes en quatre registres i han estat pintades sobre el fons beix amb color marró i vinós. Els detalls dels florons, les ales i altres elements dels animals s'han omplert d'incisions. Cal remarcar que hi ha restes de pintura blanca als ulls de les panteres o lleones i al punt central del floró.

En aquest cas, els florons s'han utilitzat alternant-se amb els animals en processó. Els quatre registres se separen mitjançant dues línies marrons centrant-ne una de blanca. Els quatre registres són: el primer, floró-à nec-floró-à nec-floró; el segon, lleona-floró-à nec-floreta petita-lleona-floró-à nec-floró; el tercer, à nec-floró-lleona-floró-lleona-floreta-à nec-floró; el quart, dos florons-à nec-floró-dos à necs-floró-à nec.

Es pot parlar d'un cinquè registre al sector proper al peu, on hi ha tres grups de cinc pètals alternant-se i que neixen d'una línia marró pintada a l'inici del peu.

Segons Szilágyi,²⁰⁴ pertany a la tercera generació de l'escola de Vulci, concretament al «Pittore dei Rossoni», i opina que potser en aquesta obra hi ha la mà de dos pintors diferents, cosa que no seria d'estranyar, ja que s'ha notat en altres obres.

Es pot datar vers el 590/580 aC-550 aC.

153. *Pyxis*

Núm. d'inv.: G 286

Alçada: 5,3 cm

Diàmetre: 5,3 cm

Extret de Szilágyi (1998), tav. CLXVa, p. 686.

Segons Szilágyi, del qual es copia la descripció, s'han representat lleons vers la dreta.

Destaca l'ús de la incisió sobre els quadrúpedes i les línies que s'ondulen vers la cuixa. En els lleons, una línia incisa segueix el contorn interior de la boca oberta i la llengua desproporcionadament gran sobresurt i, de vegades, acaba en punta. Es pot remarcar en color vermell.²⁰⁵

La *pyxis* és la forma més freqüent d'aquest grup, motiu pel qual li dóna el nom. Aquest exemplar pertany al grup II i s'hi associa un alt peu anular i un coll arrodonit que destaca.

204. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II (590/580-550 aC), Florència, L. S. Olschki, p. 342 i 375, tav. CXLIIIb, 115; G. COLONNA (1961), «Il ciclo etrusco-corinzio dei Rosoni», *Studi Etruschi*, vol. XXIX, p. 47-88 (paral·lel a la tav. XII, fig. a i b, procedent de Poggio Bucco).

205. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II (590/580-550 aC), Florència, L. S. Olschki, p. 404.

Aquesta varietat, entre d'altres, testimonia que la forma d'una *pyxis*, en ella mateixa i per ella mateixa, no decideix la seva classificació estilística (per tant, posa en dubte la utilitat de la classificació de Stibbe, que les va dividir en diversos grups en què no trobaríem aquesta variant).

Pertany a la tercera generació de l'escola de Vulci, Gruppo delle Pyxidi.²⁰⁶

Es pot datar vers el 590/580 aC-550 aC.

154. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11222/G 282

Alçada: 14 cm

Diàmetre boca: 5 cm

Diàmetre màxim: 9,3 cm

Diàmetre peu: 3,2 cm

Fons MAC (Barcelona).

A la nansa, conserva restes d'haver estat en contacte amb algun objecte de bronze. De fet, s'ha comprovat que alguns eren *aryballoi* penjats a les parets de les tombes.²⁰⁷

Va pertànyer a la col·lecció Bosch, on tenia el número 953.

Nansa refeta, així com part de la boca discoïdal, que està decorada per pètals radials i una fina línia interior que ressegueix l'interior de la boca. Al final del coll hi ha una línia marró de la qual surten pètals radials. També trobem pètals al sector inferior més proper al peu, on s'alternen tres-quatre-tres-quatre pètals.

206. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II (590/580-550 aC), Florència, L. S. Olschki, p. 402, núm. 38, p. 403 i 404, *tav. CLXVa*, fig. 68b.

207. G. RICCI (1955), «La necropoli della Banditaccia. Zona A del "Recinto"», *Monumenti Antichi*, vol. LII, col. 342, 348 (per exemple, a la tomba de la Capanna e la Camera degli Alari, a Cerveteri).

La decoració més remarcable, però, consisteix en dos lleons i un griu àpter que es dirigeixen vers l'esquerra.

Obra que es pot situar dins del Gruppo Policromo, molt propera al Pintor de Newcastle a causa del tipus de griu àpter i al disseny i la coloració simple dels cosos dels animals. El sistema decoratiu és idèntic als *aryballoi* del Pittore Castellani: el lleó i el griu àpter vers l'esquerra, la coloració de les figures distribuïda en zones i l'alternança entre zones blanques i vermelles.²⁰⁸

Quant al centre de producció, hi ha dubtes entre Caere i Vulci, primers centres, i Veio i Tarquínia, centres secundaris.

El mateix autor data la producció policroma dins del primer període de la ceràmica figurada etruscocríntia, o sigui, entre el 630 aC i el 590 aC.²⁰⁹

155. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 8427

Alçada: 6 cm

Diàmetre màxim: 4,3 cm

Diàmetre base: 1,9 cm

Foto extreta de Costa i Gómez (1987).²¹⁰

Pasta rosada. Estat de conservació dolent: ha perdut bona part de la boca i de la decoració pintada.

Aryballos ovoide amb la nansa a cinta i, amb tota probabilitat, tal com sol ser en aquesta sèrie, la boca discoïdal. Peu anular lleugerament marcat.

És gairebé segur que pertany a una sèrie d'*aryballoi* ovoides etruscocríntis decorats a bandes i filets horitzontals, inspirats en models del protocorinti mitjà (700 aC-650 aC).

208. Publicat per J. G. SZILÁGYI (1967), «Etrusco-korintische polychrome vasen», *Wissz Rostock*, núm. 16, p. 543-553, núm. 49, *tav. xviii*f; citat a J. G. SZILÁGYI (1992), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, Florència, L. S. Olschki; J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. 1, Florència, L. S. Olschki, p. 72 i 73, núm. 4, *tav. xviii*f 4 (Gruppo Castellani Varia).

209. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. 1, Florència, L. S. Olschki, p. 92.

210. B. COSTA RIBAS i C. GÓMEZ BELLARD (1987), «Importaciones cerámicas griegas y etruscas en Ibiza», *Mélanges de la Casa de Velázquez* (París), vol. xxiii, p. 31-56, fig. 4.

Procedent d'Eivissa, va formar part de la col·lecció Costa, a qui li va adquirir la Diputació de Barcelona als anys vint, passant a formar part de les col·leccions del Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona.²¹¹

Encara que va ser publicat com a *aryballos* piriforme, pertany a la sèrie ovoide, cronològicament un xic anterior, de la qual tenim diversos exemplars, entre d'altres, a la tomba 90 de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri, en contextos de l'orientalitzant recent (640 aC-625 aC) i del corinti arcaic (625 aC-600 aC).²¹² Per tant, la datació vers el 600 aC que proposaven els primers investigadors que el van donar a conèixer i que, a més, el classificaven com a piriforme,²¹³ hauria de situar-se vers el tercer quart del segle VII aC.

156. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11019/G 20/11. el grec (?)
Alçada: 8 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta rosada. Decoració pintada mal conservada.

Aryballos de forma ovoide, boca discoïdal i nansa a cinta decorada amb quatre línies marrons i una més que agafa part de la boca i que té tres línies més concèntriques molt esborrades.

Al final del coll, una línia pintada a partir de la qual, i al llarg de tot el cos, desenvolupa la decoració característica d'aquesta sèrie: bandes i filets horitzontals de color marró. Una línia més pintant el peu.

Cronologia: tercer quart del segle VII aC.²¹⁴

211. B. COSTA RIBAS i C. GÓMEZ BELLARD (1987), «Importaciones cerámicas griegas y etruscas en Ibiza», *Mélanges de la Casa de Velázquez* (París), vol. xxiii, p. 43-45.

212. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 80, 81 i 111 (diversos paral·lels procedents de la tomba a camera núm. 90 de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri).

213. C. GÓMEZ BELLARD (1991), «Kantharos, aryballos y esfinge de hueso. Reflexiones a partir de los materiales etruscos de Ibiza», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 295-305.

214. B. BOSIO i A. PUGNETTI (cur.) (1980), *Gli Etruschi di Cerveteri*, Mòdena, Panini, p. 80 i 81 (diversos paral·lels, sobretot la fig. 94, procedents de la tomba a camera núm. 90 de la necròpolis de Monte Abatone, a Cerveteri).

157. Aryballos

Núm. d'inv.: G 325

Alçada: 7,9-8 cm

Diàmetre boca: 3,9 cm

Diàmetre màxim cos inferior: 5,4 cm

Diàmetre màxim cos superior: 4 cm

Fons MAC (Barcelona).

Procedent d'Empúries, necròpolis del Portitxol, antiga col·lecció Cazurro.²¹⁵

Pasta rosada.

Aryballos mixt, de boca discoïdal i nansa a cinta, format per dos cossos diferents enllaçats mitjançant una motllura: sembla l'encaix d'un *aryballos* piriforme a la part inferior d'un *alabastron*.

La boca presenta una decoració a estries radials i una banda que recobreix la seva vora i es fon amb la línia superior de les quatre, de color marró, que decoren la nansa. Al final del coll, una línia horitzontal a partir de la qual neixen vint-i-un pètals radials. Al cos, s'alternen bandes horitzontals de color marró i vinós.

S'ha considerat millor classificar-lo com a *aryballos* pel fet de presentar la característica boca discoïdal decorada amb estries que només coneixem en els *aryballois* piriformes.

La forma, tal com succeeix amb la resta dels tipus mixts d'ungüentaris, és una creació etrusca que no troba paral·lels en el repertori corinti. Formes noves que s'han fet juxtaposant, com a mínim, dues formes concretes prou conegudes unides mitjançant elements anulars més o menys evidenciats²¹⁶ i que també es produeixen en *bucchero sottile* i transicional.²¹⁷

La producció de tipus mixts en general es localitza a Vulci i les zones d'influència d'aquest centre.

215. A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterràneos, vol. II, p. 149, i vol. III, lám. LXV, 2.

216. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 225-238, concretament p. 228 i 238, fig. a; A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 126 i 127, nota 4, tav. LXXb.

217. J. POUPÉ (1963), «Les aryballes de bucchero imitant des modèles protocorinthiens», *Études Etrusco-Italiques. Recueil des Travaux d'Histoire et Philologie*, vol. 4, fasc. 31, p. 227-260.

Trobat a França, hi ha un *aryballos* mixt etruscocorinti, però amb una forma diferent, procedent de la Bâtie-Mont-Saléon i que es conserva al Musée Départemental de Gap.²¹⁸

Paral·lels gairebé idèntics al nostre són el trobat a la necròpolis de la Granate, a la Populònia, i dos més, l'un al museu de Frankfurt i l'altre al de Cumas, que presenta, però, una decoració diferent.²¹⁹

La seva cronologia va de finals del segle VII aC al primer quart del segle VI aC.

158. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11016/G 17/N 016

Alçada: 10,7 cm

Diàmetre boca: 4,3 cm

Diàmetre peu: 1,5 cm

Diàmetre màxim: 5,8 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta rosada. La pintura ha desaparegut en molts sectors. Boca trencada.

Aryballos piriforme de boca discoïdal. Decorat amb estries radials a la boca i vint-i-quatre pètals radials al final del coll.

Al cos, decoració a bandes amb una primera representant un motiu de mitja *espina de peix* en un sentit i en un altre, alternant-se, seguit d'unes sis bandes pintades i una altra representant quatre *running dogs*. Abans d'arribar al peu, hi ha quatre grups de tres pètals radials alternant-se.

A la nansa, quatre línies horitzontals de color marró. A l'interior de la boca, restes d'una línia pintada.

218. P. JACOBSTHAL i E. NEUFFER (1933), «Recherches sur l'hellénisation de la Provence», *Préhistoire* (París), vol. II, fasc. I, p. 43 i 44, fig. b.

219. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 126 i 127, nota 4.

La decoració dels *running dogs*, poc freqüent en els *aryballoi*, és de tradició protocoríntia i es documenta a Grècia des del protocorinti mitjà II (675 aC-650 aC) fins al corinti antic (625 aC-600 aC).

Coneixem, però, paral·lels amb el mateix tipus de decoració en un *aryballos* procedent de Pitigliano²²⁰ i un altre de Cerveteri, d'una tomba datada vers l'últim quart del segle VII aC.²²¹

159. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11237/G 297

Alçada: 10,5 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Diàmetre peu: 1,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta. Línia pintada que enllaça amb l'interior de la boca. Nansa amb quatre línies, una d'elles enllaçant-se amb la de la boca.

Pètals radials que surten de la línia del coll. Al cos, hi destaca la decoració lineal i pètals emmarcats en grups de set, així com línies emmarcant tres *running dogs* pintats a l'inrevés.

Peu pintat.

Tal com s'ha dit en l'exemplar anterior, aquesta decoració de *running dogs* és poc freqüent en els *aryballoi*; a més, es representa d'una manera anòmala, a l'inrevés, de manera que els gossos es veuen del dret en aplicar el perfum.

La seva cronologia és de finals del segle VII aC.

220. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 37 i 47, fig. 7.

221. A. COHEN (1991), *Complessi tombali di Cerveteri con urne cinerarie tardo-orientalizzanti*, Florència, Istituto di Studi Etruschi e Italici i L. S. Olschki, p. 21, *tav. xiiia* (de la cambra central de la tomba Bufolareccia, núm. 86).

160. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11017/G 18

Alçada: 9 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Diàmetre peu: 1,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Estat de conservació regular: una part de la boca s'ha refet i s'ha perdut gairebé tota la decoració pintada.

Cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta.

Conserva poques restes de pintura i pètals radials que surten del coll i de la línia del peu, més grans i llargs, de color vinós.

En aquesta sèrie, la presència de pètals a la base del peu indica que és més antic que els que porten línies pintades a la zona propera i/o al peu.²²²

La seva cronologia és de finals del segle VII aC -inicis del segle VI aC.²²³

161. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11027/G 28

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Diàmetre peu: 1,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

La decoració pictòrica està desapareixent.

Aryballos de cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta. Presenta una decoració lineal: estries radials a la boca i, de la línia marró del final del coll, surten pètals del mateix color. Al cos, emmarcades per línies marrons, n'hi ha dues de

222. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 124.

223. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, tav. 47, fig. 6.

color vinós i d'altres de més fines, molt diluïdes, a prop dels grans pètals que surten de la línia del peu.

Tal com s'ha comentat en l'exemplar anterior, en aquesta sèrie d'*aryballoi* la presència de pètals a la base del peu indica que és més antic que els que porten línies pintades a la zona propera i/o al peu.²²⁴

La seva cronologia és de finals del segle VII aC -inicis del segle VI aC.²²⁵

162. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11239/G 299

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Diàmetre peu: 1,4 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Estat de conservació regular: la pintura s'està perdent.

Pasta beix rosada. Cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta.

Molt mal conservat: es veuen restes dels pètals radials de la boca i dels que surten de la línia final del coll, marrons. Al cos, s'alternen línies fines marrons i vinyoses. A prop del peu, pètals radials de majors dimensions. Línies horitzontals pintades a la nansa.

Conserva restes, com tot ell molt malmeses, de la decoració d'estries radials a la boca.

Tal com s'ha comentat en l'exemplar anterior, en aquesta sèrie d'*aryballoi* la presència de pètals a la base del peu indica que és més antic que els que porten línies pintades a la zona propera i/o al peu.²²⁶

La seva cronologia és de finals del segle VII aC -inicis del segle VI aC.²²⁷

224. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 124.

225. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, *tav.* 47, fig. 6.

226. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 124.

227. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, *tav.* 47, fig. 6.

163. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11044/G 45/
etiqueta amb un 6

Alçada: 9 cm

Diàmetre boca: 3,7 cm

Diàmetre peu: 1,3 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

L'estat de conservació és bastant regular: ha perdut gairebé tota la decoració pintada.

Aryballos piriforme de boca discoïdal i nansa a cinta amb decoració lineal. Presenta pètals vermellors al final de la línia del coll i, emmarcada per dues línies marrons, una decoració *a espina de peix*. A prop del peu, unes altres línies marrons.

A la nansa a cinta s'hi veu una línia marró.

La decoració *a espina de peix* apareix en l'àmbit etrusc contemporàniament al tipus *amb escates* i el trobem en contextos de l'orientalitzant recent (640 aC-625 aC) a Populònia, Chiusi, Poggio Bucco, Vulci, Tarquínia, en zones de l'esfera comercial de Vulci i al Laci (Esquilino, Roma i Decima). Fora d'Etrúria, només se'n coneixen a Cartago, procedents de necròpolis arcaïques, i un exemplar d'Empúries, probablement de la necròpolis del Portitxol.²²⁸

Es pot datar vers el 630 aC-600 aC.

228. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 226, 227 i 237, fig. b.

164. Aryballos

Núm. d'inv.: 326

Alçada: 8,9 cm

Diàmetre boca: 5,5 cm

Diàmetre peu: 1,4 cm

Segons Trias de Arribas (1967-1968).²²⁹

Fons MAC (Barcelona).

Procedent d'Empúries, antiga col·lecció Cazurro.

Pasta groguenca.

Aryballos de cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta.

Decoració lineal destacant les estries radials de la boca i la línia final del coll, a partir de la qual neixen pètals radials irregulars.

Cos amb decoració lineal on, a distàncies irregulars, s'alternen una línia ampla, dues de més fines, una d'ampla i tres línies fines. El peu està pintat del mateix color.²³⁰

Paral·lel al del Museu d'Arqueologia de Catalunya a Girona, núm. 241, també procedent d'Empúries, que presenta, però, un motiu *a espina de peix*.²³¹

Aquest tipus, també distribuït a Cartago i Cumas,²³² es pot datar vers finals del segle VII aC -inícis segle VI aC.

229. G. TRIAS DE ARRIBAS (1967-1968), *Cerámicas griegas de la península Ibérica*, València, Bryant Foundation, lám. LXV; A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, vol. I, p. 149, i vol. II, lám. LXV, fig. 1.

230. R. M. ASEÑSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 226, 227 i 237, fig. c.

231. R. M. ASEÑSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 226 i 237, fig. b.

232. V. BELLELI (1998), «Alcuni vasi etrusco-corinzi da Cuma, Napoli e Pithecusa», *Studi Etruschi*, vol. LXIV, p. 9-42, fig. 1a (aquest autor fa notar que a Cumas, Nàpols i Pithecussa es documenten quasi exclusivament *aryballoi* i *alabastra* etruscorintis amb decoració lineal, com, de fet, també a Empúries).

165. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11018/G 19/949

(número de la col·lecció

Ròmul Bosch, segons fitxa)

Alçada: 10,5 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Diàmetre peu: 1,6 cm

Diàmetre màxim: 5,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Incrustacions terroses en tot un costat, a la boca i al coll.

Cos piriforme, nansa a cinta i boca discoïdal.

Decoració lineal: estries a la boca i pètals radials que neixen d'una línia a la base del coll. A la part més alta del cos, dues línies més gruixudes, pintades de color marró, que les línies fines que es desenvolupen vers el peu. A la nansa, línies pintades marronoses.

Cronologia: finals del segle VII aC - inicis del segle VI aC.

166. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11025/G 26

Alçada: 11,1 cm

Diàmetre màxim: 5 cm

Diàmetre peu: 1,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta.

Decoració lineal: a la boca hi ha estries radials i una línia marró que agafa part de l'interior de la boca.

Al final del coll, dues línies fines i pètals radials. Al cos, dues línies marrons en tanquen una de vinosa, que ve seguida d'una de més fina, vermellova, i una altra que repeteix l'anterior sèrie. Vers el peu hi ha dues línies més. El peu i la zona més propera estan pintats de color marró. A la nansa, tres línies marrons.

Cronologia: final del segle VII aC - inicis del segle VI aC.

167. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11020/G 21/984

de la col·lecció Bosch

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 3,2 cm

Diàmetre peu: 1,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Argila beix rosada. Cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta.

Decoració lineal: la boca té cercles concèntrics, un de marró i un altre de vermellós.

De la línia pintada al final del coll surten pètals radials, emmarcats per una altra línia fina marró a sota i a partir de la qual es desenvolupen línies de més gruix, concretament cinc, alternant-se el marró, el vinós, el marró, el vinós, el marró i una de més fina marró, a partir de la qual trobem el peu pintat d'aquest mateix color.

A la nansa, tres línies marrons i una més que agafa part de la boca.

Cronologia: inicis del segle VI aC.

168. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11015/G 16

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 3,4 cm

Diàmetre peu: 1,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Incrustacions terroses escampades sobretot a la part inferior.

Cos piriforme, boca discoïdal i nansa a cinta. Molt semblant a l'anterior, fins i tot en la decoració pintada de la boca. Presenta pètals radials marrons al final del coll i, al cos, s'alternen cinc línies marrons i vermelles, una línia més fina marró a prop del peu i el peu pintat. A la nansa, tres línies marrons, la superior de les quals enllaça amb la del voltant de la boca.

Cronologia: inicis del segle VI aC.

169. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11225/G 285/en llapis, 34/311

de la col·lecció Mateu

Alçada: 6,8 cm

Diàmetre boca: 4,3 cm

Diàmetre màxim: 6,1 cm

Inèdit. Fons i foto del MAC (Barcelona).

Pasta ataronjada.

Aryballos globular de boca discoïdal i nansa a cinta.

Decoració figurada, en marró i ocre, al cos, representant tres guerrers (hoplites) amb casc i escut circular que els tapa el cos, del qual només sobresurten el cap,

els peus i la llança. Entre ells es representen dues rosetes i, sota la nansa, dues més: una de molt gran i una altra de petita.

A la boca, setze pètals radials i quinze més al final del coll. A la nansa, línies pintades horitzontals. A la base, nou punts envoltant un cercle que n'encercla un altre de més petit.

Detalls incisos en els guerrers: ulls, casc i escut. En dos d'ells, una línia indicant la boca. Les rosetes tenen asteriscs incisos.

Va pertànyer a la col·lecció Mateu, però procedent d'Empúries, de la col·lecció Gudiol i Ricart de Barcelona,²³³ i, segons García y Bellido, de la col·lecció Cazurro, hi ha un altre exemplar representant cinc hoplites, de qualitat diferent al nostre, possiblement corinti, i que presenta, però, cercles concèntrics a la boca.²³⁴

La forma és una derivació de la B2 del període corinti antic (625 aC-600 aC)²³⁵ i se'n coneixen amb decoració lineal procedents d'Empúries i Eivissa.²³⁶

Els paral·lels més semblants pertanyen, segons Szilágyi, al «ciclo dei galli affrontati» (cicle dels galls afrontats).²³⁷

La cronologia proposada és del segon quart del segle VI aC.

233. L. PERICOT (1934), *Historia de España*, vol. I, Barcelona, Gallach, p. 277 (en reproduïx la fotografia i diu que es troba en aquesta col·lecció formant part dels «objets de la necrópolis de Emporion» i el classifica com «arríbalo italocorintio, con representación borrosa de guerreros con escudo y lanza»); G. TRIAS DE ARIBAS (1967-1968), *Cerámicas griegas de la península Ibérica*, vol. II, València, Bryant Foundation.

234. A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, vol. II, p. 150, i vol. III, lám. LXV, núm. 4; recullen la mateixa informació P. BOSCH GIMPERA i J. C. SERRA I RÀFOLS (1951-1957), C. V. A. *Espagne. Fasc. 3. Musée Archéologique de Barcelone. Fasc. 1*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 15, pl. 2, núm. 322.

235. H. PAYNE (1931), *Necrocorintia: a study of Corinthian art in the archaic period*, Oxford, Clarendon Press, p. 287, fig. 125.

236. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 230 i 237, fig. a; E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 111-113, fig. M.E-E 1/111, i p. 112, on també hi ha un *alabastron* etruscocorinti amb decoració lineal.

237. J. G. SZILÁGYI (1992), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II, Florència, L. S. Olschki, p. 626.

170. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11038/G 39

Alçada: 7,4 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Diàmetre màxim: 6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Ha perdut gairebé tota la decoració pintada.

Aryballos globular, de boca discoïdal i nansa a cinta.

De la pintura, només conserva uns pètals radials al peu del coll i alguna resta de línies a la boca i al cos.

Forma, com l'exemplar anterior figurat, derivada de la B2 del període corinti antic (625 aC-600 aC), molt difosa sobretot a Vulci i a la vall del riu Fiora (on hi hauria els centres de producció), l'Etrúria septentrional i interna, el Laci, la Campània i Calàbria; també s'han trobat exemplars a Sicília, Cartago, Sardenya, Còrsega i Empúries.²³⁸ A Empúries, coneixem dos exemplars d'*aryballos* globular, els del Museu Arqueològic de Catalunya a Girona, de decoració exclusivament lineal.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

171. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 11041/G 42

Alçada: 7,5 cm

Diàmetre boca: 4,4 cm

Diàmetre màxim: 7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta beix i decoració lineal pintada gairebé totalment perduda.

Aryballos globular de boca discoïdal i nansa a cinta.

238. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 230 i 237, fig. a.

Encara es poden distingir els pètals que neixen de la base del coll i línies marrons al cos i dues més a la nansa. A la boca, una línia marró interna i restes de cercles marrons a la superfície del disc.

Com l'exemplar anterior.

Forma derivada de la B2 del període corinti antic (620 aC - 600 aC).

Distribució: Etrúria, el Laci, la Campània, Calàbria, Sicília, Sardenya, Còrsega i Empúries.²³⁹

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

172. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11224/G 284

Alçada: 13,5 cm

Diàmetre boca: 3,8 cm

Diàmetre màxim: 7 cm

Fons MAC (Barcelona).

Alabastron de boca discoïdal i nansa poc desenvolupada.

Pasta beix rosada. Presenta una decoració figurada: pètals al final del coll seguits d'una línia horitzontal que emmarca l'escena de dues lleones afrontades, obrint la boca i separades per dues rosetes amb una creu o x incisa; dues rosetes més les separen per la part de la cua. La cua d'una d'elles s'enrotlla pel mig de les

239. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 230 i 237, fig. a.

rosetes. Damunt del llom, l'una té dues rosetes i l'altra tres. La línia inferior sobre la qual es desenvolupava el tema s'ha perdut.

Les lleones tenen un cercle molt mal fet inscrit a la part del davant i, a la cara, incisions que marquen tots els seus detalls. La nansa està decorada per dos puntets. La boca presenta tres línies concèntriques, dues de les quals agafen l'una la part exterior i l'altra la part interior de la boca.

Segons Szilágyi,²⁴⁰ pertany al Gruppo Porz, a cavall entre la tercera generació de Vulci i els cicles tardans, o sigui, 575 aC - 560 aC.

El mateix autor diu que la forma que domina aquest grup és l'*alabastron* i deriva del cicle dels *olpes*. Totes les produccions són vasets d'entre 12 i 14 cm d'alçada que representen una parella de lleons afrontats. Les potes anteriors solen ser més esveltes. Tots tenen incisions a la part superior de les boques obertes, el nas indicat amb dos petits semicercles. La doble línia incisa, segons el mateix autor, «és semblant a les que tenen els vasos del Gruppo Monaco 706, però girat cap a baix». No sol haver-hi grafitis en els cossos, a banda del cercle que ens indica la part de l'esquena. En el morret dels lleons, hi trobem grupets de palets.

173. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11052/G 53/
etiqueta blava amb un 136

Alçada: 16 cm

Diàmetre boca: 1,8 cm

Diàmetre màxim: 6,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

De pasta beix i molt mal conservat, ja que en molts sectors ha perdut la pintura, de color marró.

Alabastron de fons pla, boca discoïdal i nansa a cinta decorada amb tres línies marrons. De la motllura del coll surten pètals radials.

240. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II (590/580-550 aC), Florència, L. S. Olschki, p. 570, núm. 3, *tav. ccxxia*.

Al cos, cinc línies marrons; entre les dues superiors hi ha una línia de punts i, entre les dues inferiors, també, encara que sembla que es combinin els puntets i la mitja espina de peix. Entre aquesta i les dues línies més fines, properes al peu pla, hi ha tres *running dogs* corrent vers la dreta, pintats amb un traç molt diluït.

Aquesta decoració de *running dog* és de tradició protocoríntia tardana (650 aC-640 aC); la forma, però, és típica de la producció etruscocoríntia i el seu origen és, probablement, d'inspiració oriental.

Exemplars documentats a Vulci, Poggio Bucco, Sovana, Cerveteri, San Giovenale, Tarquínia, Roma, la Populònia i la Vetulònia.²⁴¹

Sembla que va ser produïda per diversos tallers: Szilágyi creu que els centres productors van ser Tarquínia i, probablement, Caere.²⁴²

Cronologia: finals del segle VII aC-mitjan segle VI aC.

174. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11039/G 40

Alçada: 12 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

La pasta és rosada. Molt mal conservat: ha perdut part de la pintura i té alguna incrustació, possiblement pel fet d'haver estat en contacte amb ferro.

Nansa a cinta, collarí i boca discoïdal, amb una línia interior pintada i damunt d'una sèrie de cercles concèntrics. Pètals radials al final del coll. Al cos, entre tres línies marrons, hi ha cinc fileres de puntejats. Tota la pintura és de color marró.

241. A. LAURENS (1974), *Catalogue des collections de la Société Archéologique de Montpellier*, vol. 1: *Céramique corinthienne et étrusco-corinthienne*, Montpellier, Société Archéologique de Montpellier, núm. 145 (no conec la procedència de la peça).

242. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 36, 1, *tav.* 47, 1.

D'aquesta imitació d'exemplars del corinti antic (625 aC-600 aC) hi ha un paral·lel, però sense la nansa a cinta, que es troba a la col·lecció P. Loti i que prové de Castro.²⁴³

Els tallers que van produir aquest tipus, que es caracteritza per faixes amples de puntejats, se situen a Caere, Tarquínia i Càpua.²⁴⁴

La seva cronologia va de finals del segle VII aC a la primera meitat del segle VI aC.

175. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11023/G 24

Alçada: 9 cm

Diàmetre boca: 2,6 cm

Diàmetre màxim: 4,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Molt mal conservat.

Pasta rosada.

Alabastron de boca discoïdal, nansa poc desenvolupada i peu lleugerament ombelicat. Restes de decoració lineal: es poden distingir restes de pètals al final del coll i cinc línies de punts emmarcades per dues bandes marrons. A l'interior de la boca, restes d'una línia marró.

Imita exemplars del corinti antic (625 aC-600 aC). Hi ha un paral·lel a la col·lecció P. Loti que prové de Castro.²⁴⁵

Tal com ja he esmentat en un altre exemplar d'aquest tipus, que es caracteritza per faixes amples de puntejats, els tallers se situen a Caere, Tarquínia i Càpua.²⁴⁶

243. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33 i *tav.* 45, fig. 1.

244. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33.

245. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33, *tav.* 45, fig. 1.

246. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33.

Coneixem un exemplar amb una ampla sanefa formada per set fileres de punts al cos procedent d'Eivissa.²⁴⁷

La seva cronologia va de finals del segle VII aC a la primera meitat del segle VI aC.

176. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11021/G 22/etiqueta blava trencada

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 3 cm

Diàmetre màxim: 6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta rosada.

Alabastron de boca discoïdal, nansa poc desenvolupada i fons lleugerament ombelicat. Restes de decoració lineal: pètals negres al final del coll i, al cos, dues sèries de quatre fileres de puntejats emmarcats per línies marrons i vermelloses. Al final de la nansa es veu un punt.

Tal com ja s'ha dit en altres exemplars anteriorment estudiats, aquesta sèrie imita exemplars del corinti antic (625 aC - 600 aC). Hi ha un paral·lel a la col·lecció P. Loti que prové de Castro.²⁴⁸

Els tallers d'aquesta sèrie, caracteritzada per faixes amples de puntejats, se situen a Caere, Tarquínia i Càpua²⁴⁹ i la seva cronologia va de finals del segle VII aC a la primera meitat del segle VI aC.

247. E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 112 i 113, fig. M.E-E 1/110, i p. 112.

248. E. MANGANI (1986), C. V. A. *Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33, *tav.* 45, fig. 1.

249. E. MANGANI (1986), C. V. A. *Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33.

177. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11046/G 47/
 etiqueta blava trencada
 Alçada: 8 cm
 Diàmetre boca: 2,4 cm
 Diàmetre màxim: 4,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta rosada, molt mal conservada la decoració pintada, gairebé perduda.

Alabastron de boca discoïdal, nansa poc desenvolupada i peu lleugerament ombelicat. De la decoració, es veuen puntejats (sembla que hi ha cinc fileres) emmarcats per dues bandes marronoses i, al final del coll, pètals radials i dos puntejats a la nansa. A l'interior de la boca es veu una línia marró.

Cronologia: de finals del segle VII aC a la primera meitat del segle VI aC.

178. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 11030/G 31
 Alçada: 7 cm
 Diàmetre boca: 3,5 cm
 Diàmetre màxim: 4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta rosada. Ha perdut bona part de la decoració lineal.

Miniaturístic, de boca discoïdal, collarí i nansa a cinta. Decoració pintada lineal que consisteix en línies marronoses. Se'n poden distingir unes quatre i, de la línia del final del coll, pètals radials. A la boca, cercles concèntrics, el del mig de color vermellós.

És una imitació d'exemplars corintis arcaics (625 aC-600 aC); el collarí, però, és un element típicament etrusc.

Els *alabastra* amb decoració lineal van ser molt difosos a la vall del Fiora, Caere i també en llocs de l'Etrúria septentrional com la Populònia i la Vetulònia, al territori de Chiusi i també al Laci i la Campània (Cumas i Càpua).²⁵⁰

La seva cronologia va de l'últim quart del segle VII aC fins a la primera meitat del VI aC.

179. *Copa*

Núm. d'inv.: G 50/etiqueta amb un 2279

Alçada: 4,8 cm

Diàmetre boca: 7,8 cm

Diàmetre peu: 5,7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta beix rosada.

Cos troncocònic, boca entrant i peu alt i acampanat que presenta una motllura, un nervi o una anella a la part més alta.

Ha perdut tota la decoració pintada, encara que conserva restes de color ataronjat i marró a l'interior. No s'observen restes de decoració incisa.

Aquesta producció, que sovint presenta decoració figurada amb pintura i detalls incisos, com, per exemple, ocells aquàtics, és coneguda, tal com es pot veu-

250. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 35, *tav.* 46, fig. 7.

re a la foto del grup, també en *bucchero*. Es va difondre a Etrúria durant l'orientalitzant recent (640 aC-625 aC) i la trobem en llocs com Vulci, Poggio Bucco, San Giovenale, Veio i Roma.²⁵¹ La mateixa forma es documenta contemporàniament en *bucchero*.²⁵²

La seva producció, tant per a les produccions acromàtiques com per a les fi-

180. *Bol*

Núm. d'inv.: G 573/
Santa Àgata
Alçada: 3,8 cm
Diàmetre boca: 6 cm
Diàmetre peu: 4,4 cm

Inèdit.

Fons MAC (Barcelona).

gurades, se situa a Vulci i es pot datar vers el segon quart del segle vi aC.²⁵³

Restaurat. Ha perdut tota la decoració, però es poden apreciar restes de pintura marró a l'interior.

Pasta groguenca rosada. Cos carenat, vora entrant i peu anular ombelicat.

Una forma molt semblant prové de la necròpolis de la Banditaccia.²⁵⁴

Es pot datar vers mitjan segle vi aC.

251. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 30, *tav.* 38, fig. 4 (de Pitigliano).

252. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki (tombe de Poggio Bucco: tomba VII, p. 83 i 85, fig. 33, etruscocoríntia; tomba VIII, p. 128 i s., *tav.* LXXX, núm. 95, i tomba IX, p. 139, en *bucchero*); T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 54, fig. 374 (paral·lel).

253. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 65.

254. G. RICCI (1955), «La necropoli della Banditaccia. Zona A del "Recinto"», *Monumenti Antichi*, vol. LII, fig. 195.

CERÀMICA ETRUSCA PINTADA

181. *Stamnos*

Núm. d'inv.: 11241/3016

Alçada: 35 cm

Diàmetre boca: 17 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Stamnos de coll cilíndric i peu acampanat.

El coll està pintat de negre. A prop del peu hi ha puntes radials emmarcant dos personatges, a banda i banda i nus, vers l'esquerra, l'un bellugant els braços i les mans, l'altre portant com una cantimplora rodona o la funda del disc i el que sembla ser, més que una garlanda, un mantó. Les figures, negres, estan molt mal fetes. A la part superior, a banda i banda, dos rectangles que potser representen garlandes.

A l'altre costat, els mateixos rectangles i personatges: l'un agafa un disc i l'altre porta la funda ja buida penjant de la mà. Entre ells dos hi ha un cercle negre.

De les dues nanses, l'una està refeta, mentre que l'altra està trencada. Al sector de la nansa hi ha cinc palmetes. Sota les nanses, quatre palmetes contraposades i lligades per dobles espirals.

El peu, acampanat, està pintat de color negre, així com el coll, els triangles radials que decoren la part que li és més propera i la banda negra que els precedeix.

Malgrat que Beazley la va atribuir al Group of New York GR 517, un dels grups tardans de la ceràmica etrusca de figures negres,²⁵⁵ els paral·lels més propers pertanyen al Gruppo Monaco 883, probablement produccions de Vulci, que fabrica àmfores i *stamnoi* amb una gran part de la superfície decorada amb palmetes i espirals. Les parts figurades sovint presenten dues o tres figures de proporcions allargades, fetes gairebé sempre a silueta, amb els detalls interns simplificats o, de vegades, sense. Temes repetitius: atletes, joves, aurigues, combats, simposis o, tot sovint, el món dionisiac (sàtirs, mènades, etc.) i, de vegades, divinitats (Dionís, Atenea, etc.) o herois (Hèrcules). La font d'inspiració és la ceràmica àtica de figures negres de l'últim quart del segle VI aC.²⁵⁶

El Gruppo Monaco 883 està molt lligat al Gruppo Monaco 892, grup que recull uns trenta vasos decorats per almenys cinc pintors que col·laboren en el mateix taller.

Els que es mostren són del pintor 1, al qual se li atribueixen uns altres vuit exemplars que es caracteritzen perquè les seves figures tenen una cintura estreta, les natges sobresortint, les cames curtes i, sobretot, una posició estàtica, malgrat el seu comportament gesticulant.

Autors com Schwarz sostenen que en aquests grups (tallers localitzats a Vulci; segons altres autors, a Chiusi i Orvieto) hi ha els artesans que fan la decoració subsidiària i els que es dediquen a les figures.²⁵⁷

Un tractament semblant de les figures el trobem en una àmfora del Museo Archeologico di Firenze, al Gruppo Monaco 883,²⁵⁸ on, en un dels costats, s'han representat dos atletes, un dels quals porta un disc i que, a més, presenta com a motiu de reompliment un rectangle disposat horitzontalment i puntejat.

Producció de Vulci, es pot atribuir al Gruppo Monaco 883 i datar a finals del segle VI aC- inicis del V aC.

255. J. D. BEAZLEY (1947), *Etruscan vase-painting*, Oxford, Clarendon Press, p. 20-21.

256. M. MARTELLI (cur.) (1987), *La ceramica degli Etruschi*, Novara, Istituto Geografico de Agostini, p. 38, 180 i 181, fig. 133 i 134.

257. M. MARTELLI (cur.) (1987), *La ceramica degli Etruschi*, Novara, Istituto Geografico de Agostini, p. 311 i 312; E. GOVI (2003), «Ceramiche etrusche figurate dal sepolcreto della Certosa di Bologna», *Studi di Etruschi*, vol. LXIX, p. 53, nota 43.

258. A. MAGI (1941), «Anfore etrusche a figure nere del R. Museo Archeologico di Firenze», *Studi Etruschi*, vol. xv, p. 318, tav. xxxvii, 1 i 2.

182. *Stamnos*

Núm. d'inv.: 11312/G 568/etiqueta
amb un 6/etiqueta on diu «Pacini»
Alçada: 28,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Stamnos de forma semblant a l'anterior, però amb el peu i el coll més amples. Com a l'exemplar anterior, li falta la tapadora.

Va ser comprat a l'antiquari florentí Giuseppe Pacini l'any 1903 i restaurat posteriorment amb papers d'un diari espanyol amb notícies de la Falange.

Una cara està molt malmesa. A cada cara es representa un home despullat però portant un mantó que li cau per damunt dels braços, que aixeca com si estigués en actitud de dansar, dirigint-se vers l'esquerra, representats amb la tècnica de les siluetes negres. Hi ha una garlanda a banda i banda.

Amb pintura blanca molt diluïda s'han marcat certs detalls anatòmics, sobretot al sector de les cames, com el genoll i les línies musculars, i també les ones del mantó. Té un braç alçat i amb el puny tancat molt mal representat.

A l'altra cara s'ha perdut part de la pintura, però hi ha un personatge vers la dreta de similars característiques i que té a prop un cercle pintat.

Sota les nanses, lotus amb palmetes. A prop del peu, puntes radials.

Paral·lels: àmfora etrusca de figures negres al Museo di Villa Giulia, que representa una «mènada ballant vers l'esquerra, de perfil, vestida amb *chiton* i mantó caient pels costats i els braços en alt», troballa esporàdica datada a inicis del segle v aC.²⁵⁹

Produccions de figures negres etrusques del segle v aC, més concretament del 500 aC-490 aC, molt properes al Gruppo Monaco 883, com l'anterior, del qual són típics els dos ulls reservats. Respecte a l'altra peça, varia el treball del cos humà i de les palmetes, que aquí no són dobles i van acompanyades d'una flor de lotus invertida, situada sota la nansa.

D'altra banda, en ambdós *stamnoi* es repeteixen les característiques garlandes rectangulars.

183. *Plat*²⁶⁰

Núm. d'inv.: 11280

Alçada: 2,5 cm

Diàmetre màxim: 15 cm

Extret d'E. Ripoll *et al.* (1981), vegeu nota 260.

Plat del Gruppo Genucilia. Sobre el fons reservat, s'ha representat en negre una cara de dona de perfil mirant vers l'esquerra, amb els cabells recollits en un mig *sakkos* reticulat, envoltada pel motiu de set onades encrespades vers l'esquerra, guarnida amb arracades i collaret perlat. Porta una diadema espigada i decorada amb palets verticals. Sobresurt un rínxol per davant de l'orella.

259. G. PROIETTI (cur.) (1980), *Il Museo Nazionale Etrusco di Vila Giulia*, Roma, Quasar, p. 96, il·lustració núm. 117.

260. Imatge extreta d'E. RIPOLL *et al.* (1981), *Guía. Museo Arqueológico de Barcelona*, Barcelona, Diputació de Barcelona, Instituto de Prehistoria y Arqueología.

Té el nas recte i la boca poc marcada.

Es pot atribuir al Gruppo Genucilia, producció de Caere (Cerveteri).

Es coneix un fragment de plat Genucilia de Caere, de figures roges, procedent d'Empúries, *Reserva Gandia*, de les excavacions de 1918.²⁶¹

Aquesta producció va ser exportada a Alèria, França, Cartago i altres indrets de la Mediterrània occidental.

Cronologia: segona meitat del segle IV aC.

184. *Skyphos*

Núm. d'inv.: 11287/G 363

Alçada: 24 cm

Diàmetre màxim: 17 cm

Palmetes dels *skyphos* 186 i 184.
Fons MAC (Barcelona).

Restaurada. Pasta rosada. La pintura negra s'aprofita per fer detalls sobre el fons reservat.

Skyphos sobre peu baix a anella i nanses horitzontals anulars.

A la part superior, sanefa amb triangles resseguits per línies paral·leles que es van repetint; sota les nanses, una palmetta ovoide i un cap femení, de perfil, a banda i banda. El cabell, recollit en un *sakkos* reticular. Porta una diadema, de la qual sobresurten rínxols tapant l'orella, que està coronada per espigues i formada per una filera perlada que, com el collaret i els aplics de perles a la trossa, al voltant del *sakkos*, s'han elaborat amb pintura blanca.

261. V. JOLIVET (1980), «Exportations étrusques tardives (IV-III siècles) en Méditerranée occidentale», *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 92, núm. 2, p. 684.

A la part inferior, la decoració queda emmarcada per dues línies reservades. Línia blanca al peu, sota el qual hi ha cercles concèntrics.

Segons Del Chiaro,²⁶² és una producció de Tarquínia, obra del «Pittore di Ginebra MF 142», cosa corroborada també per Pianu, segons el qual aquesta producció està relacionada amb el Gruppo Torcop di Care, ja que coneixem tres vasos de Tarquínia amb el mateix esquema del Gruppo Torcop amb dos perfils afrontats.²⁶³

Altres que només presenten un perfil es relacionen amb el Gruppo Barbarano, el Gruppo del Full Sakkos i el Gruppo Genucilia.

Cronologia: segle iv aC.

185. *Skyphos*

Núm. d'inv.: 608

Alçada: 25,6 cm

Alçada conservada

(sense el peu

restaurat): 19,7 cm

Diàmetre boca: 29 cm

Fons MAC (Barcelona).

Procedent d'Empúries.

Té una cara gairebé refeta del tot i, a l'altra, vuit forats signe d'antigues reparacions, i un més en el sector d'una de les nanses.

Cos bombat, argila groguenca verdosa. L'interior, envernissat de color negre. Les nanses presenten quatre motllures.

La decoració consisteix en dues cares femenines afrontades a cada costat, separades per una fulla, garlanda o palmeta que penja de la vora i un cercle amb un punt inscrit, que se sol interpretar com una pàtera. Tenen el nas allargat, el mentó gran i arrodonit i porten un collaret perlat, arracades i els cabells recollits en un *sakkos*, decorat amb motius geomètrics de creus, ratlles i puntejats, amb un rínxol sobresortint davant de l'orella, de la qual destaca només l'arracada.

A la zona més propera al peu, dues bandes reservades entre tres línies horitzontals.

Els detalls s'han realitzat amb línies; els ulls, però, són de color negre.

262. M. A. del CHIARO (1966), «Some Etruscan red figured vases in Madrid and Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), núm. 39, p. 89-96, fig. 9 i 10.

263. G. PIANU (1980), *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 39.

Va ser publicat per Bosch Gimpera, per Trias i estudiat per Del Chiaro i Pianu.²⁶⁴

Els cabells estan recollits en el característic *full sakkos* del Gruppo Torcop, producció de Caere (Cerveteri) datada al segle IV aC.

Es relaciona amb les peces trobades a Alèria, lloc clau en el recorregut de navegació entre Caere i Empúries, segons Jolivet,²⁶⁵ que posa en dubte el que diu Del Chiaro, que sosté que és obra del «Pintor Torcop de Villa Giulia», ja que veu més semblances amb el «Pintor Torcop A d'Alèria», del qual es coneixen *oinochoes* decorats de la forma *viiB* i grans *skyphos* amb la temàtica de perfils femenins afrontats. Proposa una datació tardana, vers el 290 aC en ambdós casos, però coincideixen en què es tracta d'una producció, tal com ja he apuntat, ceretana.

186. *Skyphos*

Núm. d'inv.: 11286/G 362/
etiqueta blanca amb un 7
Alçada: 22 cm
Diàmetre boca: 22 cm
Diàmetre peu: 10 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Skyphos amb peu i nanses anulars. Vernís negre que aprofita el color argila per a les figures.

En molts sectors ha estat enganxat.

A cada costat s'hi ha representat una cara de dona de perfil, mirant vers l'esquerra, una d'elles molt mal elaborada, contrastant molt amb la cara repre-

264. P. BOSCH GIMPERA (1923), «La colonització grega. La colònia grega d'Empúries: la ceràmica grega», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. VI (1915-1920), p. 710, fig. 554, làm. 36, 2; P. BOSCH GIMPERA i J. C. SERRA I RÀFOLS (1951-1957), *C. V. A. Espagne. Fasc. 3. Musée Archéologique de Barcelone. Fasc. 1*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 39, pl. 36, 2; M. A. del CHIARO (1966), «Some Etruscan red figured vases in Madrid and Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), núm. 39, p. 92-94, fig. 5 i 6 (considera que és una producció de Caere, de la mateixa manera que tres exemplars del Museo Arqueológico Nacional a Madrid: núm. d'inv. 11480, 11481 i 11483); M. A. del CHIARO (1974), *Etruscan red-figured vase-painting at Caere*, Berkeley, University of California Press, p. 77, pl. 76; G. PIANU (1980), *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 39, que l'atribueix al Pittore di Ginebra MF 142; G. TRIAS DE ARIBAS (1967-1968), *Cerámicas griegas de la península Ibérica*, València, Bryant Foundation, p. 49, núm. 56, làm. XI, 4.

265. V. JOLIVET (1980), «Exportations étrusques tardives (IV-III siècles) en Méditerranée occidentale», *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 92, núm. 2, p. 684-685, i fig. 1, núm. 2; V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, Paris, Réunion des Musées Nationaux, p. 50, 52 i 69.

sentada a l'altre costat. Aquesta sembla pintada per una altra mà i representa el cap d'una dona més ben fet, rossa, amb els cabells recollits, detalls fets amb pintura molt diluïda.

Sota les nanses hi ha una palmeta emmarcada, a banda i banda de la nansa, per una línia vertical de dues volutes en espiral.

Per a la cara de millor qualitat, a l'estudi de Del Chiaro²⁶⁶ trobem un paral·lel en un *oinochoe* falisc del Pittore del Full Sakkos.

Pianu publica una peça molt més petita, però semblant, també del Gruppo del Full Sakkos de Falerii i datada a la segona meitat del segle iv aC, que és un paral·lel molt proper a la cara de pitjor qualitat representada en el nostre exemplar.²⁶⁷

187. *Skyphos*

Núm. d'inv.: 11297/373/

G/etiqueta 22/a dins,

etiqueta blanca on diu

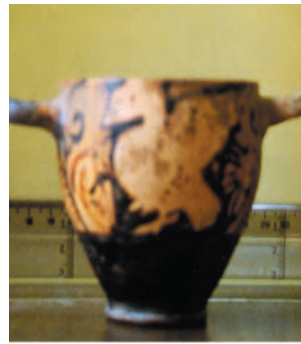
«Caballero Infante»

Alçada: 8,8 cm

Diàmetre boca: 8,5 cm

Diàmetre peu: 4,2 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Va pertànyer a la col·lecció de Caballero Infante, una part de la qual va ser venuda a la Junta de Museus per part de l'antiquari Massot.

Skyphos amb nanses i peu anulars. Vernís negre amb incrustacions terroses. Interior negre.

La decoració, que s'inicia directament a la vora, representa, en una cara, un cap de dona de perfil que mira vers l'esquerra, amb els cabells recollits en una trossa, diadema i *sakkos* amb creuetes, flanquejada per volutes. A l'altra banda, un ocell representat de tres quarts vers l'esquerra, amb les ales obertes i aixecant més el peu dret, cosa que ajuda a crear l'efecte de més volum, mentre que a l'ala i la cua s'insinuen línies paral·leles per indicar les plomes.

Sota la nansa, una palmeta emmarcada, a banda i banda, per una línia de dues volutes disposades verticalment.

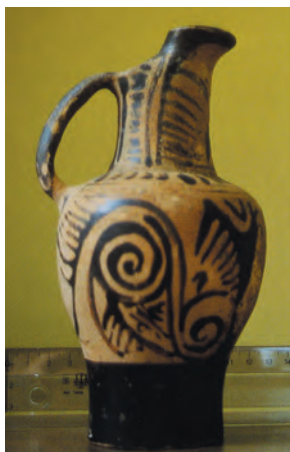
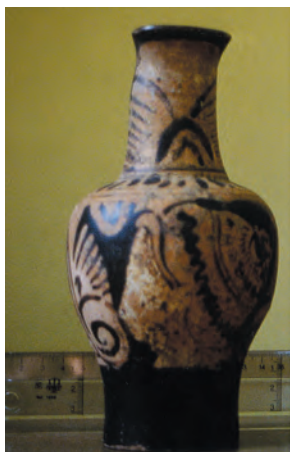
266. M. A. del CHIARO (1974), *Etruscan red-figured vase-painting at Caere*, Berkeley, University of California Press, fig. 16.

267. G. PIANU (1980), *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 97, fig. 71.

Els cabells de la dona, que es confonen pel fet de ser del mateix color que el fons reservat del vas, estan decorats amb motius puntejats, així com les arracades, que consten de quatre perles. Davant de l'orella, un rínxol. L'ull s'ha remarcat amb un punt central.

Pianu²⁶⁸ estudia exemplars també amb ocells al revers, obra del Pittore del Full Sakkos localitzat a Falerii. Veu relacions amb el Gruppo Genucilia di Caere, concretament amb el Pintor Genucilia de Villa Giulia i la producció falisca del Gruppo Genucilia a creuetes.

Cronologia: segona meitat del segle iv aC.

188. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11074/G 137/
etiqueta blava amb un
166/etiqueta amb un 364
Alçada: 19 cm
Diàmetre base: 6,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe amb bec a cartoccio, nansa arquejada i sense peu.

Ha perdut part de la pintura, però té, al centre, un cap de dona mirant vers l'esquerra, amb els cabells recollits en un *sakkos* pintat amb detall. Davant de la diadema sobresurt el que sembla ser part del serrell. Està entre volutes en espiral que flanquegen la palmeta situada al final de la nansa. Al final del coll, pètals radials. El coll, decorat per una palmeta trapezoïdal i un registre de pètals a prop de la nansa. Peu sencerament envernissat de negre, com la nansa i la vora de la boca.

Forma viiB (Beazley), obra del Pittore del Full Sakkos de Falerii.²⁶⁹

Cronologia: segona meitat del segle iv aC.

268. G. PIANU (1980), *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 96-97, núm. 71.

269. G. PIANU (1980), *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 85-87, *tav. LIV*, fig. 56 i 57; V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, París, Réunion des Musées Nationaux, p. 20-22 i 143, fig. 7.

189. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11075/G 138/
etiqueta blava amb un 167
Alçada: 17 cm
Diàmetre base: 5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe amb bec a cartoccio, nansa arquejada i sense peu. Ha perdut part dels colors.

Com l'anterior, però més petit i amb una palmeta ovoide al coll, emmarcada per dues mitges palmetes amb voluta. Reservada la zona del coll sota la nansa, on es desenvolupen una sèrie de pètals radials interromputs a l'alçada del naixement de la nansa. El fris figurat representa un cap de dona de perfil vers l'esquerra, molt poc treballat, cosa bastant evident en el *sakkos*.

Sota la nansa, una palmeta flanquejada per dues volutes en espiral.

Forma viib (Beazley).

El paral·lel més proper el trobem a Pianu, obra del Pittore del Full Sakkos localitzat a Falerii.²⁷⁰

Cronologia: segona meitat del segle iv aC.

270. G. PIANU (1980), *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 85, 87 i 88, *tav. LV, fig. 58*.

190. Skyphos kantharoide

Núm. d'inv.: 11242/G 302

Alçada: 13 cm

Diàmetre boca: 9,7 cm

Diàmetre màxim: 11,8 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta ataronjada. Incrustacions terroses. La boca, en un dels costats, una mica boteruda.

Nanses *ad occhiello* verticals, boca exvasada, cos ovoide i peu anular. Decoracions amb vernís negre marronós amb algunes parts diluïdes. Interior i exterior del llavi pintats.

Decorada a banda i banda amb fulles d'olivera (segons alguns, de llorer) disposades verticalment a la zona més propera a la nansa i formant una mètopa per un ocell aquàtic orientat vers l'esquerra.

Línia marró molt fina al final del coll, així com a la zona inferior del cos, emmarcant l'escena, que va seguida d'una altra banda ampla, com la de la boca, d'1,5 cm, a la zona més propera al peu. El gruix del peu està pintat de color marró.

És aquest mateix color el que s'ha utilitzat per representar la forma de l'ocell, de perfil vers l'esquerra i amb una ala mig oberta a la part del davant. La pupila de l'ull s'ha representat mitjançant un puntet sobre el fons reservat. En una de les cares, l'ocell representat s'ha realitzat amb més detall, indicant el detall del contorn del plomatge al final de la cua. Les potes i els peus s'han representat amb línies bastant esquemàtiques.

Fàbrica de Tarquínia, atribuïda per Del Chiaro a la «Tarquínia Silhouette Workshop».²⁷¹

271. M. A. del CHIARO (1978), «Tarquinian kantharoid-skyphoi with silhouette decoration», *Studi Etruschi*, vol. XLVI, p. 59, *tav. x-xii*: l'estudia i diu que prové d'Empúries (probablement es tracta d'una confusió amb el reproduït per Trias); V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, París, Réunion des Musées Nationaux, p. 126 (opina que Del Chiaro l'acosta abusivament al grup produït pel taller de la silueta de Tarquínia, però Jolivet no es refereix a aquest, sinó a l'amforeta d'Empúries); A. D. TRENDALL (1971), *Greek vases in the Logie collection*, Christchurch, University of Canterbury, p. 78 (el menciona sense indicar-ne la procedència).

Donati, que estudia un exemplar representant un cap masculí de trets negroides, cita la polèmica entre autors sorgida arran de l'atribució a tallers concrets.

Precisament, un paral·lel gairebé idèntic prové de la necròpolis del Calvario, a Tarquínia, d'una tomba a cambra que contenia els cossos d'una dona i d'un home.²⁷²

Del Chiaro estudia la major part dels exemplars que, de fet, han estat trobats a Tarquínia, però d'altres parlen de més d'un centre productor basant-se en altres troballes i les diferències del color de la pasta i el vernís. La distribució geogràfica va de la Populònia a Tarquínia, Alèria i cita també Empúries.²⁷³

Finals del segle IV aC - inicis del segle III aC.

191. *Sítula*

Núm. d'inv.: 11082/G 145/
etiqueta blava
Alçada: 22 cm
Diàmetre boca: 11 cm

Fons MAC (Barcelona).

Íntegra, però està perdent la decoració sobretot en un dels costats.

Sítula amb abocador en forma de cap de lleó amb la boca oberta. Boca exvasada sobre la qual es desenvolupa la nansa. Peu anular. Cos globular decorat amb figures negres sobre un fons reservat i una sèrie de palmetes que s'alternen amb flors de lotus. Al coll, pètals radials.

A la part inferior del cos, bandes de vernís negre, la inferior de les quals engloba el peu.

272. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 314, fig. 761 (tomba 6046 de la necròpolis del Calvario).

273. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 22.

Pertany al Gruppo di Toronto 495. Segons Jolivet, aquesta peça evidencia les relacions problemàtiques entre els diferents tallers etruscs tardans: és gairebé plàsticament idèntica a exemplars faliscs i als tarquinis que en deriven, però no té nanses laterals. Esmenta un paral·lel de Tarquínia amb un cap de lleó.²⁷⁴

Beazley, que va individualitzar el grup, pensava que era una producció de Vulci. Falconi creu, sense excloure altres localitats i recollint l'opinió de Camporeale, que també ho és de Tarquínia.

Imita les produccions metàl·liques derivades de la forma *stamnoide*, de les quals es coneixen abundants exemplars amb bec en forma de cap de lleó amb la boca oberta.²⁷⁵ Si bé no es descarta que algun exemplar s'hagués produït en algun centre de l'Etrúria interna, com per exemple Bolsena, tot sembla apuntar a Taranto com a centre creador i difusor d'aquest tipus durant la segona meitat del segle iv aC, pont entre la magna Grècia i Etrúria, però també amb l'àrea traciomacedònica, on es coneixen exemplars d'aquest tipus en argent i bronze daurat, resseguint la costa i la zona centre-meridional de Croàcia, Bulgària, la Rússia meridional i el nord de Grècia. De totes maneres, no són descartables centres productors a les colònies de la Grècia septentrional i a les jònies del mar Negre.²⁷⁶

Cronologia: segona meitat del segle iv aC.

274. V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, París, Réunion des Musées Nationaux, p. 81; M. T. FALCONI AMORELLI (1975), «Due collezioni private in provincia Macerata», *Archeologia Classica*, vol. XXVII, núm. 2, p. 343, *tav. LXXIV*; J. D. BEAZLEY (1947), *Etruscan vase-painting*, Oxford, Clarendon Press, p. 181-185; G. CAMPOREALE (1970), *La collezione alle Querce, materiali archeologici orvietani*, Florència, L. S. Olschki; per a les ceràmiques d'aquest grup, hi ha un estat actual de la qüestió a F. R. SERRA RIDGWAY (1996), *I corredi del fondo Scataglini a Tarquinia*, vol. I, Milà, Comune di Milano, p. 229-232.

275. M. CANDELA (1985), «Situle metalliche ceramiche a beccuccio nel IV e III secolo aC. Origine e diffusione», *BullAntBesch (Bulletin van de Vereeniging tot Bevoordering der Kennis van de Antieke Beschaving te's-Gravenhage)*, núm. 60, p. 34 i s., i 40 i s.

276. G. C. CIANFERONI (1992), «I reperti metallici», a A. ROMUALDI (et al.), *Populonia in età eilenistica. I materiali dalle necropoli. Atti del Seminario. Firenze, 30 giugno 1986*, Florència, Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, Soprintendenza ai Beni Archeologici per la Toscana, p. 15-17, fig. 3-5: stíula a beccuccio en bronze de la tomba de Montepitti (tomba A/1981).

192. Cratera

Núm. d'inv.: 11315/G 571

Alçada: 26 cm

Diàmetre boca: 16,7 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Nanses trencades i enganxades.

Pasta rosada. Decoració amb vernís negre sobre un fons reservat i algunes zones sobrepintades en blanc.

Cratera de calze. Peu alt motllurat i nanses tubulars.

A la vora de la boca, llengüetes en blanc sobre el vernís negre, que arriben fins a la part alta del cos, on acaba la part envernissada amb un registre de puntets blancs sobrepintats. Al cos i les nanses, decoració en negre marronós sobre un fons reservat. Al cos, a cada cara, una palmeta molt mal feta formant com un ventall d'uns quinze pètals, el central acabat en forma de fletxa, travessada a la part inferior per una línia horitzontal. A les nanses, línies horitzontals pintades que emmarquen una línia pintada formant una mena de rínxol ja al cos, enmig de les palmetes.

A la part inferior del cos, a partir de sota de les nanses i fins i tot al peu, també inclòs, tot envernissat de negre.

Es podria atribuir al Gruppo di Toronto 495 per la manera de tractar la decoració, sobretot les palmetes i la fulla central acabada en forma de fletxa.

Segons Beazley, aquesta producció s'atribueix a Vulci i, segons Falconi, a Tàrquínia.

Cronologia: segona meitat del segle IV aC.

193. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11076/G 139/170

Alçada: 19 cm

Diàmetre peu: 6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Boca *a cartoccio*, nansa arquejada i base plana.

Argila rosada i vernís negre menys a la part central del cos, decorada amb un fris que té cinc palmetes que s'alternen amb flors de lotus fetes esquemàticament, amb pintura molt diluïda. Les línies de les palmetes, sinuoses.

Al coll, restes de decoració sobrepintada: línies blanques pintades que ens permeten distingir el que sembla una branca d'olivera a la part central i, al final del coll, pètals radials.

Pertany a la forma VII de Beazley, concretament al Gruppo di Toronto 495.

Beazley pensava que aquesta producció es podia localitzar en diversos centres, un dels quals seria Vulci. Posteriorment, altres autors pensen, a més, en altres centres com Tarquínia.²⁷⁷

Cronologia: segona meitat del segle IV aC - inicis del segle III aC.

277. L. DONATI i M. MICHELUCI (1981), *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*, Roma, De Luca, p. 169, fig. 409, i també estudia una olla *stamnoide* del grup i amb la mateixa decoració al cos, a la p. 23, fig. 12; G. CAMPOREALE (1970), *La collezione alle Querce, materiali archeologici orvietani*, Florència, L. S. Olschki, p. 140, núm. 152, 9.

194. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11483/G 326/
etiqueta blava amb un 172
Alçada: 21 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Boca *a cartoccio* simple, llarg coll cilíndric, nansa arquejada, cos panxut i sense peu.

Argila rosada, amb decoració de vernís negre decorada amb un fris a la part globular del cos, emmarcant palmetes que s'alternen amb flors de lotus.

Al coll, hi presenta restes de pintura blanquinosa, molt diluïda, representant volutes a la zona propera a la nansa, mirant vers una fulla central; de tots ells s'ha perdut la pintura, de la qual només queden lleugeres restes.

Tarquínia, Gruppo di Toronto 495, forma VIIb²⁷⁸ de Beazley.

Cronologia: finals del segle IV aC - inicis del segle III aC.

278. V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, París, Réunion des Musées Nationaux, p. 156, fig. 60 (paral·lel semblant).

195. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11254/G 327 (?)

Alçada: 23 cm

Diàmetre base: 7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe amb boca *a cartoccio*, nansa arquejada i sense peu.

Argila rosada. Vernís negre que ha perdut el color en molts sectors. Decoració amb vernís negre, fins i tot a l'interior de la boca, excepte a la zona reservada sobre el cos, que està decorada amb un fris de palmetes i flors de lotus amb uns puntets interposats a la part superior.

Forma viib de Beazley, Gruppo di Toronto 495.

Tarquínia, finals del segle iv aC.

196. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11073/G 136

Alçada: 21,5 cm

Diàmetre base: 6,2 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe amb bec *a cartoccio*, nansa arquejada i sense peu.

Característiques semblants a l'anterior, però aquí amb un peu que entra anularment.

Vernís negre sobre fons reservat; s'ha representat un fris de palmetes i lotus enganxats i fets d'una manera molt esquemàtica.

Al coll, la pintura gairebé s'ha perdut, però podem distingir el que semblen volutes de les quals surten línies rectes, tot pintat en blanc. Al final del coll, també en blanc, pètals radials mal conservats.

Forma VII de Beazley, Gruppo di Toronto 495.

Tarquínia, finals del segle IV aC - inicis del segle III aC.

197. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11316/G 572/a dins, un cartell on diu «greg emporità»

i dues etiquetes amb un 360 i un 2126

Alçada: 15 cm

Diàmetre peu: 7,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Boca a *cartoccio*, coll cilíndric, cos panxut i sense peu.

Mala cocció; en alguns sectors, vermellosa.

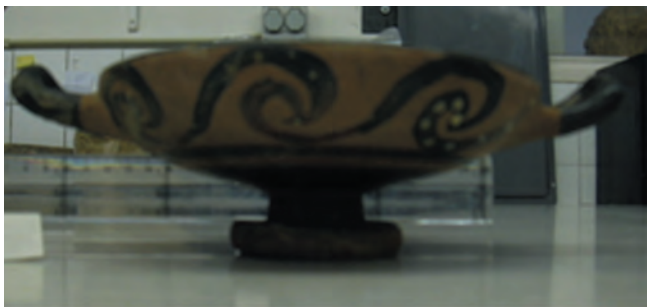
Sobre la sanefa reservada s'han representat cinc palmetes entre tres flors de lotus. Hi ha una línia de puntets negres sobre els pètals superiors.

Possiblement va ser trobada a Empúries, tal com consta en el cartell del seu interior.

Forma VIIb de Beazley, Gruppo di Toronto 495.

Tarquínia.

Cronologia: finals del segle IV aC - inicis del segle III aC.

198. *Kylix*

Núm. d'inv.: 11177/
al peu, un 217 (?) /
dins de la boca,
etiqueta amb un
988 o 886
Alçada: 16 cm
Diàmetre boca: 16 cm

Inèdita.
Fons MAC (Barcelona).

Kylix de peu alt, decorada en vernís negre sobre un fons reservat. Al cos, sobre el fons reservat i en negre, s'ha representat, en una cara, un registre de tres volutes dobles (sensació d'onades encrespades) i, a l'altra, dues i mitja. En alguns sectors, la pintura està molt més diluïda i també s'ha utilitzat la sobre-pintura en blanc representant puntets. L'interior i la zona inferior del cos fins a arribar al peu estan envernissats de negre, així com la meitat superior de les nanses.

Va pertànyer a la col·lecció Bosch.

Molts paral·lelismes amb les produccions atribuïdes al Gruppo di Orvieto.²⁷⁹

Cronologia: inicis del segle v aC.

279. S. SCHWARZ (1979), «The pattern class vases of the "Gruppo di Orvieto" in the U. S. National Museum Collection», *Studi Etruschi*, vol. XLVII, p. 65 i s.

199. *Kylix*

Núm. d'inv.: 11261/334

Alçada: 9 cm

Diàmetre màxim: 21,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Barcelona).

Restaurada.

Kylix de peu alt i amb nanses de secció quadrada.

Argila beix pintada amb vernís negre, semilluenta, amb una decoració sobre-pintada molt diluïda, acarbassada i blanquinosa, en part perduda a l'interior. Destaquen dues línies concèntriques de color negre i dues més a l'interior del peu.

Al medalló intern, entre dos cercles concèntrics fets amb dues línies pintades formant un fris de palets, s'ha representat una jove caminant o corrent vers l'esquerra, amb un mantó i una túnica, que porta una branca o un bastó fullejat i, al cap, una diadema florejada. Alguns detalls de la túnica, com els plecs, estan incisos, mentre que les fulles, la diadema i altres detalls estan sobrepintats.

A banda i banda de les parets exteriors hi ha dues joves dempeus afrontades en actitud de conversar, embolicades amb un mantó. Línies de volutes a banda i banda centren una palmeta pintada sota les nanses. Han estat pintades amb molta menys cura que a la part interna, tal com, segons Pianu, sol ser habitual en aquestes produccions, ja que probablement aquesta part era pintada pels aprenents i l'altra, pel mestre.²⁸⁰ El tema de dos o més personatges joves dempeus conversant sol ser repetitiu en aquesta sèrie.

280. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 161 i 172.

És del Gruppo Sokra, de «Sokra(tes)», signatura trobada al peu d'una *kylix* de Falerii, pel que sembla, obra d'un artesà grec emigrat a Etrúria. L'especialitat és la producció de *kylix* i de *glaux* decorats amb el típic mussol, imitant la ceràmica àtica. Són la versió sobrepintada del que Beazley va denominar Gruppo delle Kylikes Falische.²⁸¹

Alguns autors opinen que el centre principal de producció és Falerii Veteres, però es creu que podrien haver-hi oficines secundàries en llocs com, per exemple, Siena.²⁸² Pel que diu Jolivet,²⁸³ se n'han trobat a Enserune, Alèria i també a Roses.

La seva datació és vers els decennis centrals del segle iv aC.

200. *Kylix*

Núm. d'inv.: 11080/
G 143/etiqueta
1914 i un 136
Alçada: 10 cm
Diàmetre boca: 21 cm

Inèdita.
Fons MAC (Barcelona).

Peu refet.

Kylix de peu alt i amb nanses de secció quadrada. Pasta rosada i vernís negre.

Característiques similars a l'anterior, però més mal conservada, ja que ha saltat part del vernís i de la pintura en alguns sectors.

281. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 161, nota 5, i p. 164, on cita diversos exemplars de «giovane con alberello e due ammantati» procedents de Tarquínia.

282. G. PIANU (1985), «La produzione sovradipinta», a M. CRISTOFANI (cur.), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 336; D. W. RUPP (1972), «The sienese workshop of the Sokra Group», *Archeologia Classica*, vol. XXIV, p. 13-22; F. R. SERRA RIDGWAY (1996), *I corredi del fondo Scatagliani a Tarquinia*, vol. 1, Milà, Comune di Milano, p. 232 i 233.

283. V. JOLIVET (1980), «Exportations étrusques tardives (iv-iii siècles) en Méditerranée occidentale», *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 92, núm. 2, p. 684; V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, París, Réunion des Musées Nationaux, p. 10 i 17, nota 14.

A l'interior, inscrit al cercle, hi ha pintat un cap de dona de perfil, bastant mal fet, que té el coll cobert pels plecs del vestit o de la manta que se suposa que porta. Hi ha incisions a l'ull, a les celles, en una part dels rínxols que li cauen per davant de l'orella i als plecs abans esmentats.

Al cos, dues joves dempeus, afrontades a banda i banda (sembla que porten una trossa).

Es pot atribuir al Gruppo Sokra: treball menys acurat per a les figures externes (es confonen dones i homes), ús de la incisió per ressaltar detalls només en les figures de l'interior del medalló, etc.²⁸⁴

Producció de Falerii Veteres. Malgrat tot, Pianu no descarta que hi hagués centres menors de producció com Chiusi o Siena. Tal com s'ha vist en la peça anterior, se n'han trobat fora d'Itàlia a Alèria, Enserune, Montlaurès i Roses²⁸⁵ i, per tant, no seria estrany que aquesta fos d'Empúries, vist el tipus d'etiqueta amb què va ser numerada i el detall de posar-hi la data, cosa que es pot observar en altres peces que provenen d'aquest jaciment i que es conserven en el mateix museu.

Cronologia: decennis centrals del segle iv aC.

201. *Glaux*

Núm. d'inv.: 11078/G 141/

etiqueta amb un 226

Alçada: 7 cm

Diàmetre boca: 8 cm

Diàmetre peu: 4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Ceràmica etrusca sobrepintada.

Argila ataronjada i vernís negre opac. Vora entrant, cos ovoide, peu anular i nanses de secció rodona, una de les quals es disposa verticalment. A cada costat

284. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 162; G. PIANU (1982), *Ceramiche etrusche sovradipinte. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 9-22, tav. I-XIV.

285. G. PIANU (1982), *Ceramiche etrusche sovradipinte. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 9 i 10.

s'ha representat, en color ataronjat, un mussol emmarcat per una mena de mètopa, gairebé desapareguda, que lateralment són quatre fulles disposades verticalment representant una branca d'olivera feta amb pintura blanca. Per als ulls i el bec del mussol s'ha aprofitat el fons reservat del vernís negre, indicant els ulls amb un parell de puntets sobre aquest fons. Les potes pintades ja han desaparegut.

Aquestes produccions deriven dels models àtics del segle v aC decorats amb el mussol, encara que són tècnicament més decadents i estan sobrepintades (Beazley no en coneix cap de grega sobrepintada). Iconogràficament, són properes als models originals. És per aquest motiu que es creu que es podrien datar al primer període dels pintors àtics establerts a Etrúria. La seva relativa antiguitat depèn segurament de si el color ataronjat és present i, de vegades, barrejat amb el blanc.²⁸⁶

Pianu opina que aquesta producció de les *glaukes* amb el mussol és obra de l'oficina del Gruppo Sokra.²⁸⁷

La producció, que pertany al denominat Gruppo de les Glaukes, potser és de Falerii Veteres, però es pensa que hi havia centres de producció secundaris, com Siena.²⁸⁸

Els últims estudis, però, distingeixen tres grups: el primer estaria lligat a la producció falisca del Gruppo Sokra; un segon grup estaria situat a l'Etrúria meridional (Caere, Tarquínia i Vulci), dividit en dos subgrups que s'acosten al Gruppo del Fantasma i al Ferrara T585 meridional, i un tercer grup estaria documentat a Populònia i Alèria, proper al pintor de la *Centauiromachia* de Populònia.²⁸⁹

Es pot datar vers els decenniis centrals del segle iv aC.

286. G. PIANU (1982), *Ceramiche etrusche sovradipinte. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, tav. LIII, fig. 100a.

287. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 168, 169 i 190, fig. 6.

288. G. PIANU (1985), «La produzione sovradipinta», a M. CRISTOFANI (cur.), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 335-336.

289. F. R. SERRA RIDGWAY (1996), *I corredi del fondo Scatagliani a Tarquinia*, vol. I, Milà, Comune di Milano, p. 233 i 234.

202. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11285/G

361 / etiqueta blava

amb un 168

Alçada: 17,5 cm

Diàmetre base: 4,8 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Paret finíssima, cos ovoide, coll cilíndric, nansa arquejada i peu pla.

Vernís negre, sobrepintat amb pintura molt diluïda de color rosa que representa el cos d'un jove amb una manta que mira vers l'esquerra, amb alguns detalls incisos, com l'ull o la línia de la boca. A banda i banda, i lligat a la decoració propera a la nansa, hi ha una voluta acabada en una flor de tres pètals circular al final de la tija. Sota la nansa, una mena de fulla en forma de cor. Tot això està emmarcat a la base per dues línies pintades. Al coll, una branca d'olivera entre volutes a banda i banda, amb puntejats que potser representen la flor, els pètals radials a la base del coll i l'inici del cos.

Pertany al Gruppo del Fantasma, potser subgrup A de Pianu,²⁹⁰ i es pot datar vers finals del segle iv aC.

290. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 174.

203. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11120/181 (?)

Alçada: 23 cm

Diàmetre peu: 6,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe amb boca *a cartoccio* i sense peu. Cos ovoide, coll cilíndric. Nansa a cinta arquejada.

Vernís negre brillant, fins i tot dins del coll. Decoració amb pintura blanca que gairebé s'ha perdut. Sembla que al cos queden restes de pintura i volutes a la zona propera a la nansa i fins i tot al coll, on sembla que, a més, hi havia fulles. Pètals radials al final del coll.

Forma VII de Beazley, Gruppo del Fantasma, subgrup D de Pianu, que, tot i no representar a la panxa el motiu del fantasma, presenta sobrepintura de color blanc i motius vegetals.²⁹¹ D'aquest grup es coneix un exemplar d'Ullastret procedent del santuari.

Producció de Caere (Cerveteri).

Cronologia: finals del segle IV aC - primers decennis del segle III aC.²⁹²

291. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 178 i 195, fig. 15. M. PÍCAZO (1977), *La cerámica ática de Ullastret*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Instituto de Arqueología y Prehistoria, p. 119-121, fig. 1.

292. G. PIANU (1985), «La produzione sovradipinta», a M. CRISTOFANI (cur.), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 335-336.

204. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11099/166

Alçada: 20 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Oinochoe amb boca a *cartoccio*, cos ovoide, coll cilíndric i sense peu.

Vernís negre de reflex metàl·lic. Conserva restes, gairebé perdudes totalment, de decoració amb pintura blanca representant volutes i, a la part central del cos, una planta o branca d'olivera.

Forma VII de Beazley, Gruppo del Fantasma, subgrup D de Pianu, que, tot i no representar a la panxa el motiu del fantasma, presenta sobrepintura de color blanc i motius vegetals.²⁹³

Producció de Caere (Cerveteri).

Cronologia: finals del segle IV aC.

293. G. PIANU (1978), «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 178 i 194, fig. 13; G. PIANU (1985), «La produzione sovradipinta», a M. CRISTOFANI (cur.), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 336, fig. 14.2.

205. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11072/G 135/

etiqueta amb un 174

Alçada: 19 cm

Diàmetre: 5,5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Conserva, molt malmesa, pintura blanca molt diluïda. Cos ovoide, coll cilíndric, boca *a cartoccio*.

Forma VII de Beazley, Gruppo del Fantasma. És impossible reconèixer a quin grup de la classificació de Pianu pertany.

Producció de Caere (Cerveteri).

Cronologia: finals del segle iv aC.

206. Oinochoe

Núm. d'inv.: 11122/G 183

Alçada: 17 cm

Diàmetre peu: 5 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Ha perdut la decoració, però s'hi veuen restes de pintura blanca.

La boca, com els tres tipus anteriors, *a cartoccio*.

Forma VII de Beazley, Gruppo del Fantasma. No es pot distingir a quin dels grups proposats per Pianu pertany.

Producció de Caere (Cerveteri).

Cronologia: finals del segle IV aC.

207. *Skyphos*

Núm. d'inv.: 11112/G 172/

etiqueta blava amb un 310

Alçada: 15 cm

Diàmetre boca: 14,5 cm

Diàmetre peu: 7 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta rosada, cos ovoide, peu anular i nanses de secció rodona disposades una mica obliqües sota la vora, lleugerament engreixada.

Decoració sobrepintada sobre el vernís negre amb pintura blanca. A cada cara hi ha una palmeta de setze pètals en degradació, emmarcada a cada costat per una línia vertical blanca a la manera de mètopa, amb una llàgrima a prop. La vora s'ha remarcat decorant-la amb un fris de línies blanques verticals que reposen en una línia contínua horitzontal.

A la part inferior de la palmeta hi ha un punt i, a la part més propera al peu, una línia horitzontal pintada.

Se'n coneixen molts exemplars a Tarquínia, cosa que fa pensar en aquesta ciutat com a centre productor, que pertanyen a l'anomenat Gruppo Ferrara T585.

Dins d'aquest grup s'identifiquen dos subgrups: el subgrup A, que té la palmeta emmarcada, com en el cas del nostre exemplar, i el subgrup B, que no l'emmarca i es considera producte d'una altra oficina.²⁹⁴

294. G. PIANU (1982), *Ceramiche etrusche sovradipinte. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, Roma, G. Bretschneider, p. 71-77, tav. LXIII.

El nostre exemplar seria obra del Gruppo Ferrara T585 meridional, subgrup A, possiblement del mateix taller del Gruppo del Fantasma, i es distingeix de les del taller septentrional, que estan decorades per un cigne o una palmeta sobre pintats en vermell.²⁹⁵

Aquestes produccions poden ser datades entre l'últim quart del segle iv aC i inicis del segle III aC.

CERÀMICA ETRUSCA AMB VERNÍS NEGRE

208. *Stamnos*

Núm. d'inv.: 11588/G 446/

etiqueta amb un 266

Alçada: 24,8 cm

Diàmetre boca: 13,6 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Vernís negre fins i tot a l'interior de la boca. Pasta rosada. Línies del torn al cos. Boca exvasada de secció gruixuda, coll curt, cos bastant ample i nanses verticals enganxades al cos. Base plana.

No se n'ha trobat cap paral·lel, però per la tipologia sembla que corresponen a formes molt arcaiques, ja que recorden els *stamnoi* i les sítules *stamnoides* en bronze amb una cronologia que va del segle vi aC al segle III aC.²⁹⁶ Hi ha una peça semblant de la necròpolis de la Banditaccia.²⁹⁷

295. V. JOLIVET (1982), *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*, París, Réunion des Musées Nationaux, p. 12; G. PIANU (1985), «La produzione sorradipinta», a M. CRISTOFANI (cur.), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 336, fig. 14.2.5.6; F. R. SERRA RIDGWAY (1996), *I corredi del fondo Scataglini a Tarquinia*, vol. I, Milà, Comune di Milano, p. 233.

296. Tipus C de Giuliani Pomes, que dona a les sítules una cronologia que va del segle vi aC a la primera meitat del III aC: M. V. GIULIANI POMES (1957), «Cronologia delle situle rinvenute in Etruria (II)», *Studi Etruschi*, vol. xxv, p. 39 i s., concretament les p. 50-54, fig. 29 i 30, d'una tomba a cambra de la província d'Orvieto i d'inicis del segle iv aC.

297. G. RICCI (1955), «La necropoli della Banditaccia. Zona A del "Recinto"», *Monumenti Antichi*, vol. LII, fig. 46: «Tavola d'aggiunta».

La forma de Morel més propera, però amb peu i les nanses separades del cos, és la 4411*b*, que data vers finals del segle iv aC.²⁹⁸

209. *Stamnos*

Núm. d'inv.: 11590/G 445

Alçada: 25,5 cm

Diàmetre boca: 11,2 cm

Inèdit.

Gairebé bessó de l'anterior, però té més línies del torn marcades al cos.

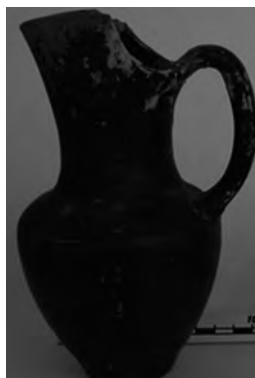
210. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: 11121/G 182/
etiqueta amb un 212

Alçada: 18 cm

Diàmetre màxim: 10 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Incrustacions terroses i calcàries.

Oinochoe a bec formant motllura a la part interior. Nansa de secció rodona que se sobrealça lleugerament per damunt de la boca. Coll llarg i peu pla, lleugerament còncav.

Correspon a la forma Morel 5731*j*, que estudia una peça del museu de Copenhaguen que creu que, probablement, prové d'Orvieto. La data vers el segle III aC.²⁹⁹

298. J. P. MOREL (1981), *Céramique campanienne: les formes*, Roma, École Française de Rome, vol. I, p. 315, i vol. II, pl. 134.

299. J. P. MOREL (1981), *Céramique campanienne: les formes*, Roma, École Française de Rome, vol. I, p. 384, i vol. II, pl. 187.

211. *Kyathos*

Núm. d'inv.: 11497/G 431

Alçada: 10,5 cm (sense nansa: 7 cm)

Diàmetre boca: 13 cm

Diàmetre base: 6,4 cm

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Pasta beix rosada visible a la part del peu.

Kyathos de vernís negre i amb una forma de clara inspiració etrusca.

Perfil còncav, boca exvasada i nansa en forma d'orella que sobresurt per damunt de la vora. Apèndix que l'uneix amb el cos recordant els *kyathoi* de tipus 4 de Rasmussen.³⁰⁰

No n'he trobat cap paral·lel, però pot ser un exemplar dels segles v aC-iv aC.

Va ser exposat a la sala XIX amb altres materials etruscs.

212. *Kantharos*

Núm. d'inv.: 11138/199

(en tinta negra)

Mides: —

Inèdit. Fons MAC (Barcelona).

Vernís negre opac.

Boca exvasada que, a la base, forma una motllura on descasen les nanses, dobles i amb apèndixs a banda i banda, en forma de banya, que se separen en arribar al final de la vora. Alt coll cilíndric de parets còncaves. Peu motllurat de base acampanada.

300. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 36.

És un producte típic del que es coneix amb el nom de *fàbrica de Malacena* pel fet de ser el lloc proper a Monteriggioni on es va trobar la tomba dels Calisna Sepús. Sembla, però, que la fàbrica estaria situada a Volterra, que produí diferents models d'aquest tipus. El nostre exemplar pertany a la sèrie Morel 3511*b*, amb paral·lels trobats a Norchia, a la tomba dels Curunas de Tuscània i també a Sovana.³⁰¹ És un producte típic destinat, a més, a ser dipositat a les tombes.³⁰²

Un altre paral·lel prové de la tomba 5024 de la necròpolis del Fondo Scatagli-ni (Villa Tarantola), a Tarquínia.³⁰³

Cronologia: finals del segle IV aC-segle III aC.

ELEMENTS ARQUITECTÒNICS/TERRACOTES

213. *Antefixa*

Núm. d'inv.: 15135

Alçada: 23 cm

Fons MAC (Barcelona).

Publicada com a màscara egípcia d'època romana,³⁰⁴ aquesta antefixa de terracota pintada, de molt pes, conserva gairebé intacta la seva policromia.

Representa una cara femenina amb els cabells, les celles i els ulls negres remarcats per una línia negra i pintats. Porta unes arracades de botó que tenen pintada una flor semblant a una margarida.

301. J. P. MOREL (1981), *Céramique campanienne: les formes*, Roma, École Française de Rome, vol. I, p. 266, i vol. II, pl. 96.

302. J. D. BEAZLEY (1947), *Etruscan vase-painting*, Oxford, Clarendon Press, p. 230-232, pl. xxxviii, fig. 8; M. MONTAGNA PASQUINUCCI (1972), «La ceramica a vernice nera del Museo Guarnacci di Volterra», *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 84, vol. I, p. 269-498, fig. 5.

303. M. BONGHI JOVINO (cur.) (1986), *Gli Etruschi di Tarquinia*, Mòdena, Panini, p. 338.

304. A. BALIL (1960), «Máscaras funerarias del Egipto romano en el Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxiii, p. 160-166 (creu que és una màscara funerària de l'Egipte romà i la data vers el segle III aC, p. 166, fig. 3).

Els cabells, a la part que envolta el rostre, són ondulats i semblen fets mitjançant ditades.

L'expressió mostra el somriure eginètic típic de l'arcaisme grec.

Probablement era una antefixa d'un temple etrusc. Es coneixen fins i tot diverses matrius d'antefixes trobades en recintes de santuaris etruscs, on eren elaborades *in situ*.³⁰⁵

De l'àrea urbana de Caere es coneixen cinc exemplars del que Cristofani anomena «tipus II de la fase arcaica», que responen a les característiques de la nostra: ulls sortint, nas ben modelat, llavis amb somriure, mentó arrodonit, arracades de disc còncau i amb una policromia que accentua els ulls ametllats, les celles, etc.³⁰⁶

Es pot datar vers mitjan segle VI aC.

214. Sàtir

Núm. d'inv.: 844

Alçada: 6,2 cm

Llargada: 12 cm

Amplada: 5 cm

Inèdit.

Fons MAC (Barcelona).

Va ser trobat a Empúries i, com el cap de lleó comentat anteriorment, s'exposava al petit museu que tenia el Servicio Forestal a Sant Martí d'Empúries³⁰⁷ fins que va ser traslladat a Barcelona, al Museu Arqueològic de Catalunya, on actualment s'exposa a la sala dedicada a aquest jaciment.

Sàtir itifàl·lic. Fang rosat. Està totalment esquerdat i enganxat i presenta signes de policromia de color vermellós.

305. G. COLONNA (cur.) (1985), *Santuari d'Etruria*, Milà, Electa, p. 46, 48, 52 i 118; A. ANDREN (1940), *Architectural terracottas from Etrusco-Italic temples*, Lund i Leipzig, s. n.

306. M. CRISTOFANI (1991), «Scavi nell'area urbana di Caere: le terrecotte decorative», *Studi Etruschi*, vol. LVI, p. 78, *tav. XI, fig. b*.

307. A. GARCÍA Y BELLIDO (1941), «Nuevos hallazgos griegos de España», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. 45, p. 525 i 526, *fig. 24* (cita un exemplar idèntic a «Die Antiken Terracoten (I)», p. 193); A. GARCÍA Y BELLIDO (1948), *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, vol. I, p. 202, i vol. II, *lám. CLVIII, fig. 21*.

Cap barbat, cua i cames equines, orelles punxegudes. Està estirat, en actitud de banquetejar, sobre *kliné*, amb el cos mirant a l'espectador i amb el braç esquerre recolzat sobre un doble coixí.

Agafa un *rython* en forma de corn amb la mà dreta i té el penis erecte.

És difícil d'atribuir, però hi ha un parell de paral·lels gairebé idèntics, de bronze, conservats al Musée du Louvre, que formaven part d'un lampadari etrusc, i un de la Biblioteca Nacional, que pertanyia a un trípode i que s'atribueix a una fàbrica de Vulci.³⁰⁸

Es podria datar vers finals del segle VI aC - v aC.

SARCÒFAGS/URNES

En total, es conserven un sarcòfag i quatre urnes. El vas cànop que esmenta l'antiga guia del museu no s'ha localitzat.

Aquestes peces ja havien estat exposades al Museu d'Arqueologia i Arts Decoratives de la Ciutadella.³⁰⁹ El primer, però, a fer-ne un estudi més acurat va ser Blázquez,³¹⁰ per tant, no són inèdites.

215. Sarcòfag

Núm. d'inv.: 11523/556

Coberta

Alçada màxima: 50 cm

Caixa

Llargada: 90 cm

Alçada: 32 cm

Amplada: 38 cm

Fons MAC (Barcelona).

Sarcòfag de pedra sorrenca mal conservat, format per la coberta esculpuda i una caixa sense cap ornamentació.

308. M. F. BRIGUET (1977), «Un lampadaire devient trépied. Réexamen de la "suspension" étrusque Br 3142 du Musée du Louvre», a *La civiltà arcaica di Vulci e la sua espansione. Atti X Convegno di Studi Etruschi e Italici* (Grosseto-Roselle-Vulci, 1975), Florència, L. S. Olschki, p. 65-79, *tav.* xxxii-xxxiii; A. M. ADAM (1984), *Bronzes étrusques et italiques*, París, Bibliothèque Nationale de Paris, p. 66 i 67.

309. *Guía del Museo de Arqueología y Artes Decorativas* (1930), Barcelona, s. n., p. 119 i 120 (esmenta que, a la sala 17, de «Cerámica griega», s'exposen manufactures gregues «especialmente de Corinto (siglo VII aC) de estilo orientalizante [...]». Junto a estos últimos se han reunido algunas urnas cinerarias etruscas, procedentes varias de ellas de Volterra, y un vaso canopial de análogo origen»).

310. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 90-100.

La coberta no sembla correspondre's amb la caixa, s'hi han esculpit una parella d'esposos *banquetejant* estirats en un triclini. L'home, seminu, es recolza en un doble coixí i passa el braç dret per darrere de l'espatlla de la dona, mentre que amb l'altra mà agafa el que podria ser la *bullà* penjant d'un collaret. La dona, vestida amb túnica i mantó, tal com sembla pel treball dels plecs del vestit, sosté, amb la mà dreta, una magrana. Va guarnida amb un collaret i una polsera. Marit i muller dirigeixen la seva mirada amunt.

Tipologia molt habitual: sigui en parella o individualment, es representen estirats en el triclini i agafen, com en aquest cas l'home, el collaret o una pàtera; llegeixen un llibre en què s'han escrit les seves accions en vida o el seu *cursus honorum*; sostenen un ou o una magrana, símbols de regeneració i d'immortalitat, o, de vegades, les dones sostenen un ventall.

Blázquez parla d'una llarga tradició en aquest tipus de representacions que va del segle VI aC al II aC.³¹¹

216. *Urna*

Núm. d'inv.: 11520/553

Llargada: 56 cm

Alçada: 32 cm

Alçada màxima tapa: 42 cm

Fons i foto del MAC (Barcelona).

311. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 96, fig. 5, i p. 99 i 100.

Urna rectangular de pedra sorrenca formada per una caixa amb peu i una tapadora esculpades. Conserva molt poques restes de policromia a la sanefa superior de la caixa, on hi havia el nom de la difunta, a la sanefa inferior del peu i en part dels cossos, que conserven tonalitats vermelloses.

A la coberta s'hi ha representat una dona estirada sobre un triclini i recolzada en un doble coixí que sosté, amb la mà dreta, recolzada sobre la cama doblegada, una magrana, com l'ou, símbol de la mort i de la immortalitat i la regeneració. Mira a l'espectador i va vestida amb túnica i mantó; la túnica, lligada a la part del davant mitjançant una llaçada. Va guarnida amb arracades, polsera i collaret. Els cabells estan recollits en una trossa.

A la caixa s'hi ha representat una escena de comiat entre esposos en què apareixen sis personatges: dos d'ells, situats a banda i banda, emmarcant l'escena, són dues *lases*, una de les quals acaricia el cap d'un nen. Un home s'acomia, donant-li la mà, d'una dona amb vel al cap, o sigui, la difunta, que té al seu costat una noia que aguanta amb la mà dreta un mantó, el mateix gest que observem en el nen, situat al seu costat i que és acariciat per la *lase*.

L'escena es podria interpretar com el comiat d'una dona de la seva família abans d'iniciar el seu camí cap al més enllà.

Destaca l'interès per representar els plecs de la túnica i del mantó, realitzats amb molt geometrisme i poca naturalitat, fet que contrasta amb el treball de la caixa, obra evidentment d'una altra mà o taller, impregnat d'un gran naturalisme.

Blázquez cita un paral·lel pel treball dels plecs del vestit del museu de Berlín, però no en diu res més.³¹²

217. *Urna*

Núm. d'inv.: 11521

Coberta

Alçada màxima: 30 cm

Caixa

Llargada: 53 cm

Alçada: 35 cm

Amplada: 27 cm

Fons MAC (Barcelona).

312. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 95-97, fig. 2, i p. 92.

Probable producció de Chiusi (segons Blázquez, de Volterra), de la segona meitat del segle III aC.

Urna d'alabastre amb la caixa i la coberta escultrades, que presenten incrustacions i mancances.

A la coberta s'hi ha representat la difunta recolzant el colze esquerre sobre el doble coixí i amb la cara reposant sobre la mà. A la mà dreta porta una magrana.

A la caixa s'hi ha representat una escena d'acomiadament d'una parella entre dues *lases*, una de les quals sosté un ceptre.³¹³

Producte de Chiusi, de la segona meitat del segle III aC.

218. *Urna*

Núm. d'inv.: 11519

Coberta

Alçada: 13 cm

Llargada: 40 cm

Caixa

Alçada: 30 cm

Amplada: 25 cm

Fons MAC (Barcelona).

Urna de travertí i tapadora escultrades, realitzades amb pedra calcària molt porosa.

A la caixa s'hi ha representat (en mig i baix relleu) un guerrer perseguint una quimera i un floró de quatre pètals. El guerrer, de perfil, amb el cos de tres quarts, i la quimera, també de perfil, però amb la cara frontalment, mirant a l'espectador.

313. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 93-95, fig. 3.

La tapadora, que conserva restes de policromia, imita d'una manera bastant detallada la coberta d'una casa a doble vessant, remarcant les teules i la biga central.

El guerrer, vestit amb *chiton* curt i cinturó, sosté amb la mà dreta una espasa, amb l'esquerra, l'escut circular, i porta casc.

La quimera reposa les potes posteriors sobre un pedestalet, mentre que les anteriors les té aixecades per damunt d'una roseta de quatre pètals. De la seva esquena neix un cap de cabra i la seva cua acaba transformant-se en una serp, amb la boca mig oberta, amenaçant al guerrer.³¹⁴ Destaquen el treball de detall de les urpes i de la melena del lleó, així com el pèl a la cuixa, a la part dorsal i a l'anterior del cos.

Aquesta forma, amb coberta imitant un sostre a doble vessant, està documentada tant a Volterra com a Chiusi. Es pot relacionar amb tipus més arcaics que les urnes que representen episodis pictòrics típics de la mitologia grega hel·lenística i es considera de tradició local.³¹⁵

Un paral·lel molt semblant estudiat per Brunn³¹⁶ és una urna de la col·lecció Cassucini de Palerm, en què la quimera té una cara més aviat de dona, la cua acabada en forma de serp, més una altra que li neix de l'esquena i que, dirigint-se vers la dreta, aixeca també les potes davanteres sota les quals hi ha una roseta, també de quatre pètals, gairebé idèntica a la nostra, que torna a apareixer per damunt del llom de l'animal. Es pot considerar sortida del mateix taller.

Segons Blázquez, aquestes rosetes apareixen sovint en les urnes produïdes a Chiusi.³¹⁷ La seva datació és de finals del segle III aC-primera meitat del II aC.

314. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 90-92, fig. 1.

315. F. H. PAIRAULT (1972), *Recherches sur quelques séries d'urnes de Volterra à représentations mythologiques*, Roma, École Française de Rome, p. 38.

316. H. BRUNN i G. KÖRTE (1965), *I rilievi delle urne etrusche*, vol. 3, Roma, Ardita, lám. CL, núm. 15.

317. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 92.

219. Urna

Núm. d'inv.: 11522/
altres núm.
d'inv.: tapadora, 560;
caixa, 561

Caixa

Amplada: 40 cm
Alçada: 30 cm
(sense tapa: 28 cm)
Obertura: 28 × 9 cm

Tapadora

Amplada: 45,5 cm

Lletres

Alçada: 2,5 cm

Fons i foto del MAC (Barcelona).

Urna de terracota feta a motllo i representant, a la tapa, una dona adormida, i a la caixa, una escena mitològica. Encara conserva restes de policromia.

Tapadora: la difunta estirada sobre un doble coixí i tapant-se amb un llençol. Porta els cabells recollits en una trossa i, a la part del davant, serrell. El llençol que la cobreix deixa veure el cap, però posa en evidència les formes de l'esquena, la cintura, el braç i les cames.

Caixa: relleu representant la lluita dels germans Etèocles i Polinices, fills d'Èdip, un tema del cicle tebà molt freqüent en l'època hel·lenística.

La lluita és contemplada per dues *lases* al fons, una a cada costat, que sostenen una torxa encesa. Vesteixen *chiton* cenyit a la cintura i tancat sota el pit nu, que porta una cinta creuada. Tot emmarcat per dues pilastres estriades eòliques. Als costats llargs, sèries d'oves: sobre el costat superior, hi ha les restes pintades d'una inscripció.

Encara es poden distingir restes de la pintura que els decorava: color vermell i blau en la indumentària i cuirasses; els escuts, ocres, i el fons, marronós.

Inscripció pintada poc llegible, retrògrada, com és habitual en etrusc. A la vora de la dreta, segons Blázquez,³¹⁸ s'hi pot veure una «R». A causa de la mala conservació de la pintura d'algunes lletres, gairebé perdudes, i altres que podrien haver estat rectificades, només podem proposar una primera lectura: *arθa caitviθi apiasa*. Una inscripció incisa abans de cocció a la banda dreta, per tant, a l'inici del text, representa una lletra «P», o bé un numeral v, que seria en aquest últim cas la indicació del número de l'urna en una sèrie.

Indica el nom i filiació i el nom del marit de la difunta, com és habitual en aquests tipus, en què es fa ús del gamonímic, indicant el nom del marit acabat en «ASA».

Es coneixen moltíssimes urnes reproduint aquest esquema canònic, reclam de la pintura de la tomba François de Vulci, de matrius diferents, ja que eren escenes fetes a motllo i pintades, procedents de tallers de Chiusi. Moltes es conserven al Musée du Louvre, majoritàriament provinents de la dispersió de la col·lecció Campana.³¹⁹

Brunn classifica paral·lels més semblants, sortits d'una matriu molt semblant, en el grup II, i cita més de dos-cents exemplars.³²⁰ Al Museo Archeologico di Firenze, n'hi ha una de gairebé idèntica de la vall de Chiana (núm. d'inv. 5716). Quant a la tapa, les representacions de figures dormint són una creació d'època hel·lenística.³²¹

Cronologia: primera meitat del segle II aC, quan s'inicien a Chiusi aquestes produccions a motllo destinades a les classes mitjanes, època marcada per les lluites socials d'aquell segle que afectaren a Etrúria:³²² petites tombes amb un modest aixovar. A la tomba 5 de Gioiella de Castiglione del Lago, a Perugia, quatre deposicions, tres de masculines i una de femenina, presenten aquesta urna.

318. J. M. BLÁZQUEZ (1962), «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxv, p. 97-99.

319. M. F. BRIGUET (2002), *Les urnes cinéraires étrusques de l'époque hellénistique*, París, Musée du Louvre i Réunion des Musées Nationaux.

320. H. BRUNN i G. KÖRTE (1965), *I rilievi delle urne etrusche*, vol. 2, Roma, Ardita, p. 32, lám. xix, 1 (del Museo Archeologico di Firenze).

321. M. F. BRIGUET (2002), *Les urnes cinéraires étrusques de l'époque hellénistique*, París, Musée du Louvre i Réunion des Musées Nationaux, p. 29.

322. M. CRISTOFANI (cur.) (1985), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 364 i 365, fig. 15, 3, 2d.

Altres museus

MUSEU EPISCOPAL DE VIC

El Museu Episcopal de Vic va ser fundat pel bisbe Josep Morgades i Gili el 7 de juliol de l'any 1891. La seva fundació es deu a la iniciativa d'uns quants vigatans que es reunien al Círcol Literari.³²³

Mossèn Gudiol esmenta que aquell any «les seccions egípcia, etrusca, grega y d'exemplars recollits a les Balears, donan respectivament 78, 63 y 45 objectes, haventse procurat que entre ells, y especialment en les mostres de l'art de ornar la ceràmica de Grecia y Italia, hi hagués indicada una evolució del procediment decoratiu, que dongués idees precises en aquesta particularitat. [...] En la sala ahont hi há les seccions més antigues s'hi veuen classificats els exemplars d'èpoques protohistòriques, els de l'edat del bronze, les seccions egípcia, etrusca y grega, l'aplega mallorquina y ibicenca y la secció romana [...]».³²⁴

Cal dir que algunes de les peces estudiades no tenen número d'inventari i que la publicació de Morgades arriba fins al número tres mil; per tant, del total de dotze objectes estudiats d'aquest museu, només en surten inventariats tres.

Cal destacar que algunes van ser regalades per «Monsignor Silvestro Rouger» (calzes 3055, 3056, 3058 i, probablement, el 3057), tal com consta en les etiquetes que conserven enganxades. Un parell d'*aryballoi* porten també etiquetes que ens indiquen la seva procedència de la zona de Capena, concretament de Castelnuovo

323. J. GUDIOL I CUNILL (1918), *El Museu Arqueològich-Artístich Episcopal de Vich*, Vic, Tipografia Balmesiana, p. 5 i 15.

324. J. GUDIOL I CUNILL (1918), *El Museu Arqueològich-Artístich Episcopal de Vich*, Vic, Tipografia Balmesiana, p. 44 i 60.

de Porto. El *kyathos* de *bucchero nero*, en canvi, sembla que va ser anteriorment de «Planella y Roure», tal com ens indica una altra etiqueta enganxada a la base del seu peu. Pel que fa al *kantharos* d'*impasto*, Morgades ens indica que prové de Civiltà Castellana.³²⁵

De tots els materials, només hi ha una fibula de bronze que va ser localitzada a la comarca d'Osona.³²⁶

CERÀMICA ETRUSCA DE FIGURES NEGRES

220. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: —

Alçada: 30 cm

Inèdit. Fons MEV.

Restaurat i enganxat en alguns sectors del cos.

Oinochoe trilobulat amb peu acampanat. Rodets a la part d'enllaç entre la nansa i el llavi.

Motllura que separa en dos el coll i a partir de la qual s'inicia la decoració pintada figurada: al bec de l'abocador, dos ulls pintats; al coll, registre

325. J. MORGADES (1893), *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, fundado e inaugurado en 7 de julio de 1891*, Vic, Imprenta de Ramón Anglada.

326. Informació facilitada per Miquel dels Sants Gros, a qui agraeixo la seva col·laboració.

de motius vegetals representant l'alternança de tres fulles d'heura amb palmetes, amb les quals s'entrellacen mitjançant unes tiges; a la part superior del cos, personatges que es persegueixen dins d'un escenari boscós: quatre personatges corrent vers la dreta, bellugant els braços com en una dansa i separats per motius vegetals, com palmetes i fulles d'heura, entre d'altres, que ja veiem presents en la decoració del coll; tots presenten les cames i els braços gairebé en una posició idèntica i tenen ales als peus, però només dos d'ells tenen ales a l'esquena: el personatge alat podria ser un *demone* i el que porta calçat alat, Eos, tot i que també podria tractar-se d'una evolució de l'episodi grec d'Aquil·les perseguint a Troilos.

Aquesta escena està separada de la de la part inferior del cos, consistent en una sèrie d'animals (lleó, cabra, quimera i esfinx) en processó i caminant vers l'esquerra, mitjançant una gruixuda línia pintada de color negre. Aquest mateix color és el que s'ha utilitzat per pintar les figures sobre el fons beix, el peu, una part del coll i la nansa. Estries del mateix color decoren la part inferior del cos, unint-se amb el peu.

Alguns elements dels homes, com els ulls, els cabells i elements de la musculatura del cos i del contorn, s'han remarcat amb incisions. Els animals, en canvi, s'han representat només seguint la tècnica de la silueta.

Donen moltes pistes les flors que s'hi representen, sovint com a separadores d'escenes o episodis, com sol passar en algunes tombes etrusques, ja que és molt probable que els pintors de ceràmiques rebessin també encàrrecs per decorar tombes.

Motius decoratius florals.

A Tarquínia, tombes d'estil joni datades de l'últim quart del segle VI aC, com a la Tomba della Caccia e della Pesca, al primer ambient, on es representa el retorn de la cacera, hi ha algunes d'aquestes mateixes flors. Passa el mateix a la Tomba della Leonesse, on apareix un dels motius florals idèntics formant una sanefa.

En una àmfora del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia, a més de presentar el mateix tipus de figura humana, els elements vegetals esquemàtics són utilitzats també com a separadors de figures. En els animals tampoc s'ha utilitzat la incisió. L'ordenació de la narració també s'ha realitzat mitjançant dos registres. L'autora que en fa l'estudi veu l'estil de les figures proper al Grup de la Tolfa i, en la pintura funerària, a la Tomba dei Tori, i el data entre els anys 540 aC-520 aC.³²⁷

Quant a l'atribució, es pot considerar un vas pòntic de figures negres de clara influència jònia.

El fundador del taller de vasos pòntics es considera, per ara, que és el Pittore di Paride (Pintor de París), potser descendent d'un immigrant grec oriental, tal com apunta Hemelrijk.³²⁸ Les seves influències jònies són evidents. Tres vasos de Tarquínia s'atribueixen directament a la seva mà. La datació d'aquests vasos està estretament lligada a la de la pintura funerària etrusca. Els més antics, o sigui, els del Pintor de París, es daten entre el 540/530 aC i el 520 aC. Els més tardans, o sigui, els del Pintor de Tytos, el Pintor de la Biblioteca Nacional 178 i els seus seguidors, solen tenir com a data límit el 510 aC. Els que he trobat més semblants al nostre s'atribueixen al Pintor de Tytos i al del Sileno.³²⁹ Si ens hem de pronunciar per un d'aquests dos, és més segura l'atribució al Pintor de Tytos.³³⁰ Basant-se en la distribució dels llocs on han estat trobats, la fàbrica d'aquests vasos se situa a Vulci.

327. B. GINGE (1987), *Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*, vol. XII: *Ceramiche etrusche a figure nere*, Roma, Giorgio Bretschneider, p. 23 i 24, *tav.* ix i x.

328. J. M. HEMELRIJK (1984), *Caeretan Hydriae*, Mainz, s. n.

329. L. HANNESTAD (1976), «The followers of the Paris Painter», *Det Kongelige Danske Videnskabsnernes Selskab Historisk-filosofiske Meddelelser* (Copenhaguen), vol. 47, núm. 4, pl. 20 i 34.

330. Agraïxo al professor Luigi Donati, de la Universitat di Firenze, la seva col·laboració al llarg de tots aquests anys.

IMPASTO

221. *Kantharos*

Núm. d'inv.: 1524

Alçada: 18,5 cm

Diàmetre boca: 11,7 cm

Diàmetre peu: 5,7 cm

Apèndix nanses: 3,4 cm

Inèdit. Fons MEV.

Kantharos bicònic d'*impasto*, marró i vermellós, amb dues nanses bitubulars coronades per apèndixs decorats amb un floró incís. Hi destaca una protuberància motllurada sobresortint al final del cos a cada cara. Peu petit i poc pronunciat.

A cada cara s'hi ha representat un cavall alat amb elements de detall també incisos, com les ales, els ulls, les orelles i el marc que l'envolta.

A l'interior destaquen grafit i a l'exterior, a la zona propera a la nansa, un altre grafit incís, potser indicant el taller o l'autor.

Morgades en dóna la descripció següent: «Cantharus de color oscuro, lleva gallardemente esgrafiado un caballo alado... Mide 0'185 m. Procede de Civiltà Castellana (Italia)».³³¹

Camporeale³³² cita exemplars pràcticament idèntics quant a mides; sols varien detalls a les ales i la perfecció del cap i els apèndixs de les nanses amb botó. Són *impasto faliscocapenate*.

Altres formes també porten el mateix motiu decoratiu treballat: apareixen figures de lleons i altres animals on s'han indicat, de la mateixa manera, la musculatura de la cuixa posterior, la crinera dorsal, les ales nombroses i orientades de manera variada, el final del morro *a flor*, les urpes anteriors plegades, etc., molts detalls que penso que també són freqüentment tractats de la mateixa manera en la ceràmica etruscocoríntia figurada.

El mateix autor les data durant tot el segle VII aC.

Segons Paribeni,³³³ els cavalls alats són encara la representació més usual, derivin de models orientals grecs o bé de contaminacions tan freqüents en les arts d'imitació de l'antic cavall àpter amb les ales que es donen en els altres animals. Amb les ales entren altres ornaments capritxosos, els contorns s'alteren i els elements grafit es multipliquen a l'interior del cos de cabres, cérvols, ocells, feres, peixos, etc. Narce i Capena són els llocs de l'*agro falisco* on se n'han trobat més.

L'exemplar més semblant, sobretot pels apèndixs de les nanses i el tractament de les flors, però, el tenim a la col·lecció Olcott, estudiat per Edlund³³⁴ i que probablement prové de Fiano Romano, a prop de Capena. El cavall torna, però, a ser diferent: fins i tot la cama avançada porta el que sembla un signe. Les flors dels apèndixs estan més mal fetes, però gairebé són idèntiques, i el data vers el 630 aC-600 aC, una datació que proposo també per a la peça que ens ocupa.

331. J. MORGADÉS (1893), *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, fundado e inaugurado en 7 de julio de 1891*, Vic, Imprenta de Ramón Anglada, p. 36.

332. G. CAMPOREALE (1991), *La collezione C. A. d'impasti e bucheri*, vol. 1, Roma, Giorgio Bretschneider, p. 54-55, lám. xxx, fig. 49a-49c.

333. E. PARIBENI (1906), «Necropoli del territorio capenate», a *Monumenti Antichi dell'Accademia dei Lincei*, vol. xvi, Roma, p. 455.

334. Ingrid E. M. EDLUND (1980), *The Iron Age and Etruscan vases in the Olcott Collection at Columbia University*, Nova York i Filadèlfia, American Philosophical Society, p. 55, 83 i 84, fig. 2a-2f.

BUCCHERO

222. Kantharos

Núm. d'inv.: —
 Alçada: 8,8 cm
 Diàmetre boca: 11,2 cm
 Diàmetre peu: 6,4 cm

Inèdit. Fons MEV.

Kantharos de bucchero nero transicional.

El seu estat de conservació no és massa bo. La part trencada està mal enganxada, sobretot una de les nanses, i més de la meitat del peu ha estat integrat. L'interior s'està desfent.

Presenta nanses a cinta que es desenvolupen per damunt de la boca, cos carenat i peu alt i acampanat. Com a única decoració, presenta una protuberància motllurada sobresortint a l'inici del peu.

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

223. Calze

Núm. d'inv.: 3055
 Alçada: 9,4 cm
 Diàmetre boca: 9 cm
 Diàmetre peu: 6,4 cm
 Gruix: 3 mm

Inèdit. Fons MEV.

A la base interior del peu hi ha una etiqueta enganxada on diu, a banda del número d'inventari, «Regal de S. Ronger».

Calze de *bucchero nero* transicional. Mal restaurat a la part del peu. Incrustacions calcàries al peu i al cos.

Peu alt, acampanat i amb una motllura anellada. Presenta al cos una decoració incisa, emmarcada per dues línies horitzontals, consistent en línies verticals incises formant una sanefa que recorda esquemàticament la decoració figurada feta a motllo d'altres peces en *bucchero*.

Bucchero transicional, forma de Rasmussen 2d.³³⁵

Primera meitat del segle VI aC.

224. Calze

Núm. d'inv.: 3056

Alçada: 9,1 cm

Diàmetre boca: 9,8 cm

Diàmetre peu 7,3 cm

Inèdit. Fons MEV.

Etiqueta del museu que diu «3.056 Reg. Mons. Silo Ronger».

El peu, alt i acampanat, està esquerdat i té incrustacions al seu interior. La boca està refeta. El cos, convex, presenta com a única decoració dues motlures.

Bucchero nero pesante, producció del territori de Chiusi,³³⁶ de la segona meitat del segle VI aC.

335. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 27 i 28.

336. M. CRISTOFANI (cur.) (1985), *Civiltà degli Etruschi*, Milà, Electa, p. 293 i 294, fig. 118 (dins d'un *focolare* ritual).

225. Calze

Núm. d'inv.: 3058

Alçada: 8,6 cm.

Diàmetre boca: 10,2 cm

Diàmetre peu: 6,8 cm

Gruix: 0,5 cm

Inèdit. Fons MEV.

A la fitxa diu «Reg. Silves Ronger Proc. Italia».

El cos està fragmentat, enganxat i, en algunes zones, s'ha intentat integrar.

Peu acampanat i motllura a la part de la boca, a la part central del cos i enllaçant amb el peu. En tota una part de l'exterior de la boca ha saltat la superfície i es veu la pasta de color marronós. En algunes zones és negre i en d'altres, gris i beix, fruit de la mala cocció.

Bucchero nero pesante, de Chiusi, de finals del segle VI aC.

226. Calze

Núm. d'inv.: 3057

Alçada: 10 cm

Diàmetre boca: 9,2 cm

Diàmetre peu: 7,2 cm

Inèdit. Fons MEV.

Calze de coloració grisa clara a beix, lleugerament tort, de mala qualitat i amb incrustacions terroses.

Peu alt i acampanat. Com a decoració, té una línia incisa sota la boca i una motllura al final del cos.

A l'interior, línies incises que podrien ser numerals.

Per la seva numeració correlativa a les anteriors i per la seva tipologia i datació, li podríem atribuir el mateix origen que les anteriors, o sigui, un regal de monsenyor Silvestro Ronger.

Producció en *bucchero pesante* de finals del segle VI aC - inicis del segle V aC.

227. *Kyathos*

Núm. d'inv.: 2

Alçada: 9,3 cm (sense nansa: 7,4 cm)

Diàmetre boca: 3,6 cm

Diàmetre peu: 6,4 cm

Inèdit. Fons MEV.

De peu acampanat, boca alta, cos globular i nansa a cinta rematada per un apèndix pla. L'única decoració que presenta consisteix en dos registres, al cos i a la zona propera al peu, de grups de tres o quatre línies incises.

Etiqueta enganxada al peu, on s'ha escrit a màquina «A. Planella y Roure».

La seva etiqueta i baixa numeració no sembla que tinguin relació amb la sèrie anterior i tampoc es correspon amb el número 2 de l'inventari de Morgades.

Bucchero transicional, de tipus 4b de Rasmussen,³³⁷ de la primera meitat del segle VI aC.

337. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 115, 116, 147, 148 i 198, pl. 36.

CERÀMICA ETRUSCOCORÍNTIA

Ungüentaris 1534, s. n. i 1533

Inèdits. Fons MEV.

228. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 1534

Alçada: 9,2 cm

Diàmetre boca: 3,8 cm

Diàmetre màxim: 5 cm

Alçada nansa: 2 cm

Inèdit. Fons MEV.

Aryballos piriforme amb nansa a cinta i pintat amb decoració lineal. Una part del peu està trencada. L'argila és rosada.

La boca, discoïdal, presenta quaranta estries radials que neixen de la línia pintada que l'envolta externament. A la part interior de la boca, iniciant el coll, hi ha una altra línia pintada.

La nansa, a cinta, està decorada per tres línies color marró, la superior de les quals enllaça, com és habitual, amb la línia pintada que envolta la part exterior de la boca.

Al final del coll destaquen una línia ataronjada, de la qual neixen dinou pètals ataronjats, i, a la part central del cos, tres línies, de les quals les dues externes són ataronjades amb la part central marró i que centren una línia gruixuda de color marró. A sota, tres línies més, molt fines i de color ataronjat, que precedeixen, a la part propera al peu, tres grups de tres esvelts pètals de color marró distribuïts regularment. El final del peu està pintat de color ataronjat. El seu interior és lleugerament còncav. La presència de pètals a la zona propera al peu és una mostra d'antiguitat dins d'aquesta sèrie.

A la fitxa consta que prové de Castelnuovo di Porto (Itàlia),³³⁸ ciutat habitada actualment i que formava part del territori de l'Etrúria meridional, concretament de l'Ager de Capena, formant part de la confederació etrusca que va lluitar contra els romans.

Cronologia: finals del segle VII aC - inicis del VI aC.³³⁹

229. *Aryballos*

Núm. d'inv.: —

Alçada: 9,5 cm

Diàmetre boca: 4,4 cm

Diàmetre màxim: 5,9 cm

Alçada nansa: 2 cm

Inèdit. Fons MEV.

Aryballos piriforme d'argila rosada, boca discoïdal i nansa a cinta, decorat amb motius pintats de color marró i de tipus geomètric lineal en alguns sectors ja desapareguts.

Sembla que la decoració de la boca, trencada i restaurada, era d'estries radials, de les quals en conserva alguna, i que a l'interior del coll hi havia una línia pintada que agafava part de la boca.

338. J. MORGADÉS (1893), *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, fundado e inaugurado en 7 de julio de 1891*, Vic, Imprenta de Ramón Anglada, p. 35 (la publicà com a *guttus* dins de l'apartat «Antigüedades romanas»).

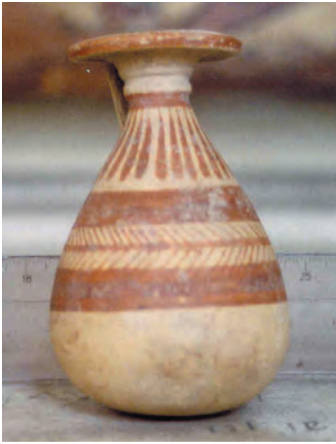
339. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, *tav.* 47, fig. 6.

La nansa, a cinta, presenta quatre línies, com és habitual, la superior enllaçant amb la línia pintada que recorria l'exterior de la boca.

Del final del coll neix una sèrie de pètals radials molt poc esvelts, dels quals només se'n conserven cinc. La decoració del cos la formen dues línies gruixudes de color marró, la inferior més gruixuda, que en centra una de color lilós en part perduda. Sembla que, a la part inferior, hi havia dues línies gruixudes que potser estaven separades per alguna de més fina. Al peu, tres línies més parcialment conservades que precedeixen el final del peu, que també estava pintat. L'interior forma un melic.

A Catalunya se'n va trobar un de semblant a Empúries.³⁴⁰

Cronologia: inicis del segle VI aC.

230. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 1533

Alçada: 8,6 cm

Diàmetre boca: 4,2 cm

Diàmetre màxim: 5,2 cm

Alçada nansa: 2,8 cm

Inèdit. Fons MEV.

Alabastron de cos globular, boca discoïdal i nansa a cinta, amb decoració lineal elaborada amb un mateix color de tonalitat marró ataronjada.

La boca està decorada amb quaranta-vuit estries radials que neixen de la línia que envolta la boca per la part exterior (hi ha una gran taca del degoteig de la tinta). Destaca una altra línia pintada a l'inici de l'interior del coll.

Del coll destaquen dues motlures formant un collaret, de les quals la inferior està parcialment pintada per una línia, de la qual neixen dinou esvelts pètals que decoren la part més elevada del cos. La part central d'aquest està decorada amb dues gruixudes línies, d'aproximadament 1 cm, contenint-ne una de vinosa, que emmarquen una decoració *a espina de peix*.

340. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 226, 227 i 237, lám. 1, fig. c.

La nansa, a cinta, està decorada amb tres línies de diferent gruix, la més elevada enllaçant amb la línia que, tal com ja s'ha dit, envolta l'exterior de la boca. La línia més inferior té a sota seu un punt pintat.

Consta com a procedent de Castelnuovo di Porto (Itàlia).³⁴¹

El motiu decoratiu *a espina de peix* no se sol trobar en els *alabastres* amb decoració lineal. Un paral·lel que presenta aquest motiu va ser trobat a la Camera degli Alari de la tomba número 10 de la Banditaccia, a Cerveteri.³⁴²

D'Empúries prové un *aryballos* piriforme decorat amb motiu *a espina de peix*.³⁴³

Cronologia: finals del segle VII aC.

METALL

231. *Fíbula*

Núm. d'inv.: 8257

Llargada: 12,3 cm

Diàmetre màxim: 2,7 cm

Inèdita. Fons MEV.

Fíbula *a navicella* de bronze a la qual li manca gairebé tota l'agulla, però que conserva la doble molla i el peu. Cos lleugerament bombat que, a la part posterior, presenta decoracions geomètriques incises: línies verticals i obliques formant mètopes i triangles.

341. J. MORGADES (1893), *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, fundado e inaugurado en 7 de julio de 1891*, Vic, Imprenta de Ramón Anglada, p. 35 (la classifica com a *guttus* dins de l'apartat «Antigüedades romanas»).

342. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 38.

343. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 226, 227 i 237, fig. b.

Sembla que va ser trobada en excavacions a la comarca.³⁴⁴

El paral·lel més semblant trobat fora d'Itàlia és una fíbula *a navicella* Mulhouse-Ratzedoerfle, França, que es pot datar vers els primers decennis del segle VII aC.³⁴⁵

Atesa la seva dispersió, no és estrany localitzar-ne a la península Ibèrica; de fet, unes altres tres, *a navicella*, conservades al Museu d'Arqueologia de Catalunya a Girona, provenen d'Empúries.³⁴⁶

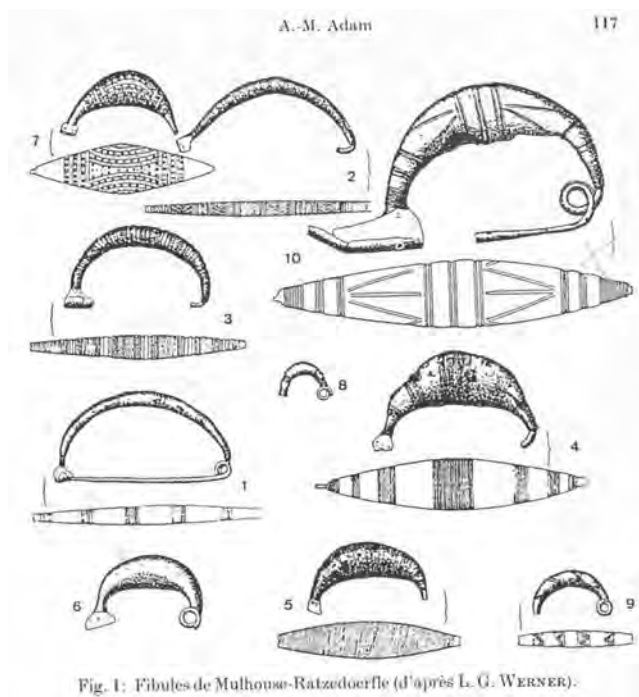

Fig. 1: Fibules de Mulhouse-Ratzedoerfle (d'après L. G. WERNER).

Imatge d'A. M. Adam (1992), fig. 1, vegeu nota 345.

344. Segons informació facilitada per Miquel dels Sants Gros, a qui agraeixo la seva col·laboració.

345. A. M. ADAM (1992), «Signification et fonction des fibules dans le cadre des relations transalpines du VIIIe au VIe siècle avant notre ère», a *Etrusker Nördlich von Etrurien. Akten des Symposiums von Wien, 2-5 Oktober 1989*, Viena, Sitzungsberichte-Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, p. 389-409, concretament p. 396-398, fig. 1, núm. 10; J. M. GRAN AYMERICH (1992), «Les matériaux étrusques hors d'Etrurie», a *Etrusker Nördlich von Etrurien. Akten des Symposiums von Wien, 2-5 Oktober 1989*, Viena, Sitzungsberichte-Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, p. 329 i s.

346. M. OLIVA (1944), «La colección emporitana del Museo Arqueológico de Gerona», a *Memorias de los museos arqueológicos provinciales*, vol. v, Madrid, Dirección General de Bellas Artes, p. 103, nota 1; M. ALMAGRO (1955), «Las necrópolis de Ampurias», a *Monografías Ampuritana III*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 395, fig. 361: de la «incineración núm. 16, muralla NE», que sembla d'un altre tipus.

MUSEU DE L'EMPORDÀ (FIGUERES)

Dedicat a l'art i l'arqueologia comarcals. Les sales dedicades a l'arqueologia mostren materials trobats a la comarca de l'Alt Empordà. De fet, les peces etrusques estudiades corresponen a tipus dels quals es coneixen troballes a Empúries.

Cal destacar, a més, que a les fitxes de totes elles diu: «Possible col·lecció Marés».

CERÀMICA ETRUSCOCORÍNTIA**232. *Aryballos***

Núm. d'inv.: 340

Alçada: 9,8 cm

Diàmetre màxim: 5,4 cm

Diàmetre boca: 3,7 cm

Inèdit. Fons Museu de l'Empordà.

Pasta de color beix.

Aryballos piriforme de boca discoïdal i nansa a cinta que presenta una decoració lineal de tonalitat marró.

La boca té una decoració lineal de cercles concèntrics, el més interior dels quals s'estén fins a l'interior de la boca. La nansa té tres línies pintades. Destaquen els vint-i-dos pètals radials que es desenvolupen al final del coll, així com, al cos, la decoració *a espina de peix* emmarcada per dues línies amples de color marró. Vers el peu, una línia pintada més fina seguida d'una franja de gran amplada que engloba el petit peu, tot ell pintat.

D'*aryballoi* amb motiu *a espina de peix* se'n coneixen a Etrúria en contextos de l'orientalitzant recent i semblen ser una producció de la ciutat de Vulci. La seva datació és del tercer quart - finals del segle VII aC.

Fora d'Etrúria només coneixem, de moment, exemplars de les necròpolis de Cartago i un procedent d'Empúries, pel que sembla, de la necròpolis del Portitxol, amb una cronologia anterior a la fundació d'aquesta colònia per part dels grecs.³⁴⁷

233. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 344

Alçada: 7,5 cm

Diàmetre màxim: 7 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Inèdit.

Fons Museu de l'Empordà.

Aryballos globular amb la boca discoïdal i la nansa a cinta, decorat amb tres ocells que es dirigeixen vers la dreta en un camp delimitat per dues línies pintades i acabat d'omplir amb rosetes pintades. Tant els ocells com les rosetes porten alguns detalls incisos, com, per exemple, les set plomes de les ales, l'ull i el punt d'unió entre el cap i el coll i el cos i l'ala. Les rosetes porten una creu incisa.

En molts sectors, la pintura s'ha esborrat, però sol ser vermellosa al cos i marro a les ales. Els peus dels ocells també han estat representats amb pintura.

De l'acabament del coll neixen, d'una línia, vint pètals, mentre que a la boca es distingeixen almenys tres cercles concèntrics pintats, fets amb compàs, i una línia pintada a l'inici de l'interior del coll. A la nansa, tres línies marrons pintades.

El *ciclo degli uccelli*, segons Szilágyi,³⁴⁸ és un del grans cicles tardans: l'única decoració que té consisteix en ocells aquàtics que, en grups de tres o quatre, es dirigeixen vers la dreta. Són contenidors de perfums i solen ser d'alabastre. El més probable és que es tracti d'una producció de Caere o potser de Vulci. Els cossos, si no és pel cercle que indica l'esquena, no solen tenir grafit. Això sí, les plomes de

347. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 225-227 i 237, fig. 20.

348. J. G. SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II, Florència, L. S. Olschki, p. 648; A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 129-131, *tav.* XLIX, fig. b i c; A. NASO (1980), «La necropoli etrusca di Pian della Conserva», *Quaderni del Gruppo Archeologico Romano* (Roma), núm. 15, *tav.* 34, fig. 15 (trobadà al túmul PC 33).

les ales estan indicades amb molta cura. La seva datació és del 560 aC-550 aC i és un cicle tardà.

Cal recordar que d'Empúries prové un *aryballos* globular del *ciclo degli uccelli* conservat al Museu Arqueològic de Catalunya a Girona (vegeu l'estudiat més endavant) i que, de la tomba a incineració número 9 de la necròpolis de la muralla nord-est d'Empúries, prové una *kylix* etruscocoríntia del *ciclo dei Rossoni*, Gruppo a Maschera Umana, que es pot datar vers el 550 aC,³⁴⁹ com la tassetta androposopa del mateix cicle tardà i procedent d'Ullastret.³⁵⁰

234. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 338

Alçada: 8 cm

Diàmetre màxim: 6,6 cm

Diàmetre boca: 4,2 cm

Inèdit. Fons Museu de l'Empordà.

Aryballos globular, nansa a cinta i boca discoïdal, amb decoració lineal consistent en línies pintades de color taronja menys les línies del centre del cos i la del centre de la boca, que són de color vermellós. Destaquen els habituals pètals, que neixen del final del coll, i les tres línies que decoren la nansa. A la boca, cercles concèntrics.

En llapis, hi ha escrit al peu «Roses 1909».

La forma i la decoració imiten les produccions corínties de tipus B2.

Es coneix un paral·lel procedent d'Empúries datat vers la primera meitat del segle VI aC. També se n'han trobat a Cumas, Nàpols, Pithecussa, Sardenya, Còrsega, Sicília, Cartago i Eivissa.³⁵¹

349. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 233 i 236, fig. 2.

350. A. ARRIBAS i G. TRIAS (1961), «Un interesante hallazgo cerrado en el yacimiento de Ullastret», *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), vol. xxxiv, p. 34-61.

351. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 40, tav. 50, fig. 8; V. BELLELI (1998), «Alcuni vasi etrusco-corinzi da Cuma, Napoli e Pithecusa», *Studi Etruschi*, vol. LXIV, p. 27 i s.; R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y

El fet que s'hagi escrit «Roses 1909» pot indicar, per tant, el lloc de la troballa. Cronologia: mitjan segle VI aC.

235. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 342

Alçada: 10,2 cm

Diàmetre màxim: 5,4 cm

Diàmetre boca: 3,6 cm

Inèdit. Fons Museu de l'Empordà.

Pasta de color beix groguenc.

Alabastron de boca discoïdal i nansa a cinta que neix d'una protuberància motllurada situada al final del coll i a l'inici del cos, pròpia de les produccions etrusques d'inspiració oriental.

Al final del coll, trobem l'habitual decoració consistent en pètals i, sota la motllura, una línia vermellosa que dóna pas a un espai decorat per tres fileres de punts, els de la primera fila més grans, de color marró, seguits d'una altra línia que emmarca, amb dues línies més vers la part inferior del cos, un espai on s'hi han representat tres *running dogs*, o gossos corrent, vers la dreta, pintats de manera molt diluïda. Els gossos, però, semblen més aviat llebres.

Al voltant de la boca, com és habitual, s'hi han representat tres línies concèntriques, la més interior de les quals s'allarga també fins a l'interior de la boca.

De la nansa, en falta més de la meitat, però s'hi distingeixen perfectament tres línies pintades de color marró.

La base de la peça fa un entrant en forma de melic.

També en coneixem variants amb el peu pla.³⁵² Van ser distribuïdes també pel

período arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. Musso i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 230 i 237, fig. a; E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materias procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 111-113, fig. ME-E 1/111, i p. 112, on també hi ha un *alabastron* etruscocoarinti amb decoració lineal.

352. A. CHERICI (1988), *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*, Florència, G. Bretschneider, p. 128.

Laci, la Campània³⁵³ i fora d'Itàlia. Cal recordar que, procedent d'Empúries, el Museu Diocesà de Girona conserva un *alabastron* etruscocrinti que, probablement, estava decorat amb el motiu del *running dog*³⁵⁴ i que hi ha un exemplar decorat, però només amb una àmplia faixa de set línies de puntets, trobat a Eivissa.³⁵⁵

Producció probablement de Vulci.

La seva cronologia és de finals del segle VII aC - inicis del segle VI aC.

236. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 335

Alçada: 9,9 cm

Diàmetre boca: 2,8 cm

Diàmetre màxim: 5 cm

Inèdit. Fons Museu de l'Empordà.

Pasta de color beix.

Alabastron de nansa poc desenvolupada, boca discoïdal i base lleugerament apuntada.

La decoració pintada és de tipus geomètric, destacant quatre fileres formant línies de punts de color marró, emmarcades per tres i tres sèries de franges de color marró-vinós-marró. Destaquen onze pètals marrons d'una llargada mitjana de 2 cm que neixen de la base del coll i dos punts pintats a la nansa.

A la boca destaca una línia concèntrica marró d'uns 3 mm i línies internes al coll.

353. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 36 i, per la forma, *tav.* 46, fig. 1; V. BELLELI (1998), «Alcuni vasi etrusco-corinzi da Cuma, Napoli e Pithecusa», *Studi Etruschi*, vol. LXIV, p. 34, fig. 6d (de Cumas).

354. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 229 i 238, fig. b.

355. E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 112 i 113, fig. ME-E 1/110.

Els centres de producció dels *alabastra* etruscocorintis amb una ampla faixa de línies puntejades se situen en més d'un taller: Caere, Tarquínia i Càpua.³⁵⁶ Co-neixem un exemplar d'Eivissa decorat amb una faixa de set línies punte-jades.³⁵⁷

Cronologia: primera meitat del segle VI aC.

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA (GIRONA)

El Museu Arqueològic de Catalunya a Girona, localitzat a Sant Pere de Galli-gants, té el seu origen en el Museu Provincial d'Antiguitats i Belles Arts, creat el 1846 per la Comissió Provincial de Monuments de Girona. Després de conèixer di-verses ubicacions, l'any 1857 es va instal·lar al claustre del monestir romànic bene-dictí de Sant Pere de Galligants, desamortitzat el 1836. No es va obrir al públic, però, fins a l'any 1870, quan la Comissió ja havia fet restaurar el claustre i hi va construir un pis al damunt. Va ser dipositari dels materials obtinguts de les exca-vacions arqueològiques oficials a les comarques de Girona, així com de donacions i dipòsits. Hi van treballar importants figures de la Comissió de Monuments, com Botet i Sisó, E. C. Girbal, Pujol i Campa i M. Cazurro, entre d'altres.³⁵⁸

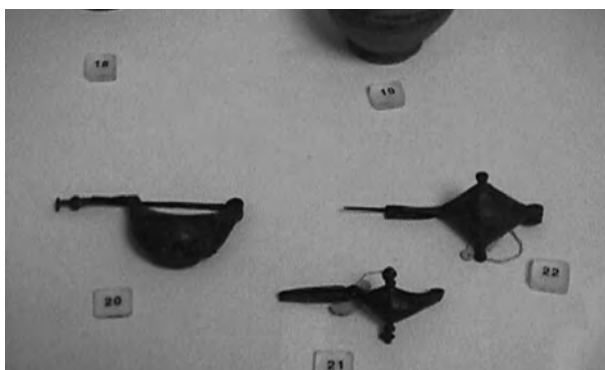
356. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider.

357. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 230 i 237, fig. a; E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 112 i 113, fig. ME-E 1/110.

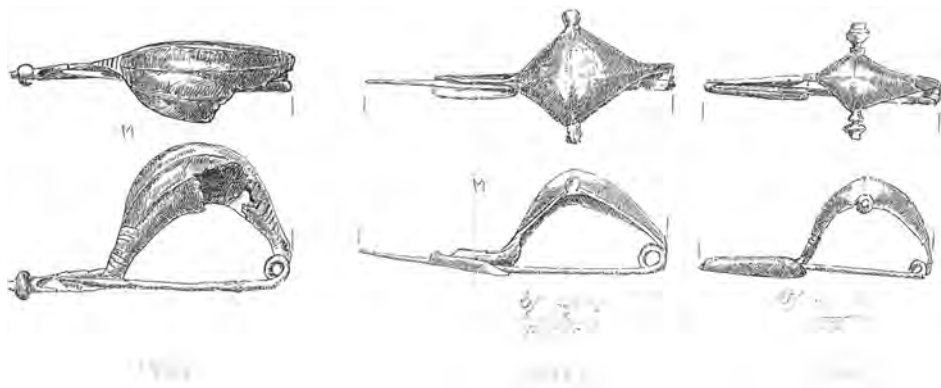
358. A. MARTÍN, J. M. LLORENS, L. PALAHÍ i X. SINTES (2001), *Girona. Sant Pere de Galligants*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Guies del Museu d'Arqueologia de Cata-lunya, p. 4.

Àmfora etrusca del cap de Creus.
Fons MAC (Girona).

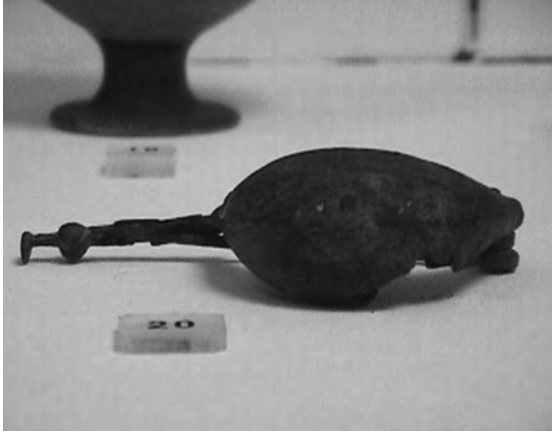

Fíbules etrusques. Fons MAC (Girona).

Dibuix de Mercè Ferré.

METALL

237. Fíbula

Núm. d'inv.: 13366 (vitrina 19)

Llargada: 9,2 cm

Inèdita. Fons MAC (Girona).

Procedent d'Empúries.

Fíbula de bronze *a navicella*. Li falta un tros de l'arc, però l'estat general de conservació és bastant bo, ja que té l'agulla, la molla doble i el peu sencers.

Com a decoració, presenta una sèrie d'incisions longitudinals formant gallons i dues sèries de perpendiculars respecte a aquestes en cadascun dels seus extrems. El peu acaba en un botó o apèndix circular aplanat.

Del tipus G II β de Sundwall i amb una cronologia del segle VII aC,³⁵⁹ també se n'han localitzat a França, Alemanya, Polònia i Grècia (santuari d'Olímpia).³⁶⁰

La seva localització a Empúries, essent peces de cronologia tan antiga, anteriors a la fundació de la colònia grega, ens planteja la qüestió dels contactes comercials dels antics habitants del lloc i són prova dels primers contactes i intercanvis amb la civilització etrusca.

Probablement prové, com les altres dues estudiades més endavant, de tombes d'una de les necròpolis més antigues.

359. I. JUCKER (1991), *Italy of the Etruscans*, Jerusalem, The Israel Museum Jerusalem, i Mainz, Vonzchen, p. 62; J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co., p. 223.

360. C. TENDILLE (1978), «Les fibules protohistoriques de la région nimoise», *Document d'Archéologie Méridionale*, núm. 1, p. 77 i s.; *Gli Etruschi e l'Europa* (1992), Milà, Fabbri, p. 118, fig. 45, p. 194 i 195; A. COFFYN i J. P. MOHEN (1968), «La protohistoire au Musée d'Agen (Lot-et-Garonne)», *B. S. P. F.*, vol. LXV, p. 771 i 772, fig. 9, núm. 3.

238. *Fíbula*

Núm. d'inv.: 13369

(vitrina 19)

Llargada: 7,5 cm

Inèdita. Fons MAC (Girona).

Procedent d'Empúries.

Es conserva sencera.

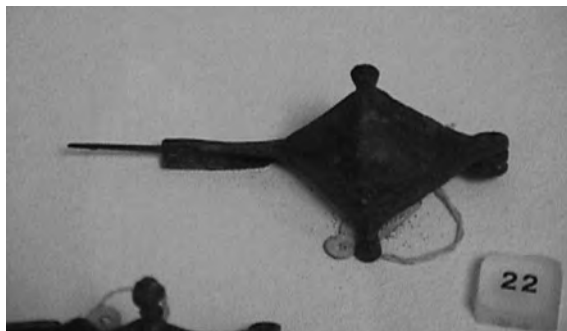
Arc *a navicella* bastant corbat i de forma romboïdal, amb apèndixs formant botons laterals a la part central i de més amplada del cos, de triple protuberància, constituint l'única ornamentació.

Diversos exemplars de cos romboïdal i amb botons laterals provenen de la necròpolis vil·lanoviana de la Capriola, al territori de Volsini, i apareixen en diverses tombes, com la 18, la 24, o Tomba del Pectoral, i la 28, o Tomba del Vas Grec. En aquesta darrera, van aparèixer associats a material vil·lanovità tardà un vas proto-corinti d'importació i un petit *kantharos* d'*impasto buccheròide*, datats de la primera edat del ferro.³⁶¹ Aquesta mateixa tipologia és freqüent a l'Etrúria meridional i central i en algunes de les fíbules de la necròpolis d'Este. El seu període d'ús, però, s'estén fins a la primera meitat del segle VI aC i es coneixen exemplars exportats a la Gàl·lia meridional i, com veiem, a Empúries.³⁶²

Cronologia: segle VII aC.

361. R. BLOCH (1972), *Recherches archéologiques en territoire volsinien*, París, E. de Boccard, p. 102 i 103, fig. 43, pl. xvi (tomba 18), p. 112-115, fig. 48 (tomba 24) i p. 137-141, fig. 58 (tomba 28).

362. A. M. CHIECO, L. CALZAVARA, M. DE MIN i M. TOMBOLANI (1976), *Proposta per una tipologia delle fibule di Este*, Florència, Istituto di Studi Etruschi ed Italici, Biblioteca di Studi Etruschi i L. S. Olschki, tav. xi: «Tipo xii: fibule a navicella a corpo romboidale piuttosto profondo con bottoni laterali»; A. M. ADAM (1984), *Bronzes étrusques et italiques*, París, Bibliothèque Nationale de Paris, p. 146, núm. 210 (diu que és una derivació d'una fíbula *a navicella*); A. DUVAL, C. ELUÈRE i J. P. MOHEN (1974), «Les fibules antérieures au ve siècle avant notre ère trouvées en France», *Gallia*, vol. xxxii, fig. 17, p. 29.

239. Fíbula

Núm. d'inv.: 13372

(vitrina 19)

Llargada: 9,4 cm.

Inèdita. Fons MAC (Girona).

Procedent d'Empúries.

Es conserva sencera.

Fíbula d'arc *a navicella* de forma romboïdal i amb dues protuberàncies o botons globulars a la part de més amplada del cos.³⁶³

Tipus G II β d de Sundwall, amb paral·lels a la necròpolis de Poggio Bucco, concretament a la tomba a fossa 3, datada al segon quart del segle VII aC.³⁶⁴

BUCCHERO**240. Kantharos**

Núm. d'inv.: 23016

(vitrina 19)

Alçada: 9,6 cm (amb nanses: 17 cm)

Diàmetre boca: 12,3 cm

Diàmetre peu: 6,4 cm

Inèdit. Fons i foto del MAC (Girona).

Va ingressar al museu el mes d'abril de 1962.

Kantharos de *bucchero nero sottile*. Cos carenat, peu alt i acampanat i nanses a cinta rematades per apèndixs. La vora presenta una decoració en ziga-zaga emmarcada per dues línies horitzontals.

363. R. BLOCH (1972), *Recherches archéologiques en territoire volsinien*, París, E. de Boccard, pl. xvi, fig. 1 (fíbula de la tomba 18, paral·lel bastant semblant però amb decoració incisa).

364. J. SUNDWALL (1943), *Die älteren italischen Fibeln*, Berlín, W. de Gruyter & Co., p. 223; G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 44, fig. 16, núm. 25 i 26.

A l'interior de les nanses, decoració incisa que continua a l'interior de la boca: requadres emmarcant una *x* i, dins de la boca, per sota de la nansa, motius en doble espiral.

Forma 3*d* de Rasmussen, que cita un exemplar amb decoració semblant però a l'exterior de la boca.³⁶⁵

Cronologia: finals del segle VII aC.

CERÀMICA ETRUSCOCORÍNTIA

241. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 23022

Alçada: 9 cm

Diàmetre boca: 3,5 cm

Diàmetre màxim: 5 cm

Fons MAC (Girona).

Procedent d'Empúries, va ser comprat per la Comissió de Monuments.

Pasta beix rosada.

Aryballos de cos piriforme, boca discoïdal un xic torta i nansa a cinta, pintat amb decoració lineal. A la boca, estries radials i línia marró a l'interior de l'inici del coll. Al final del coll hi ha una línia fina i marró de la qual neixen vint-i-cinc pètals radials. Al cos, decoració a bandes horitzontals de color marró i lila, dues de les quals, les més amples, que a més estan situades a la part superior del cos, emmarquen una decoració *a espina de peix*. A la part inferior del cos, tres línies fines i una banda ben ampla que engloba el peu. A la nansa, tres bandes pintades de color marró, el mateix color utilitzat al peu i a la representació de l'espina de peix.³⁶⁶

365. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 22, fig. 91, i pl. 31, fig. 165.

366. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 226, 227 i 237, làm. i, fig. b.

Els paral·lels més propers que presenten el motiu *a espina de peix*, que és contemporani al tipus amb decoració *a escates*, es troben en contextos de l'orientalitzant recent a Etrúria i el Laci: la Populònia (tomba E del Casone), Chiusi (tomba del Poggio alla Sala), Vulci (tomba 52, zona de l'Osteria), Poggio Bucco (tomba VII), Tarquínia (tomba III de Monterozzi), Civitavecchia (tomba IX de la Scaglia), San Giovenale (tomba 1 de Castellina Camerata, tomba I de Valle Vesca), Caere (tomba 8 de la Banditaccia, tomba 151 de Laghetto I, tombes 226 i 339 de Laghetto II, Camera degli Alari), Veio (tomba IX de Casalaccio, tomba XX de Picazano), Roma (tomba L de l'Esquilino) i Decima (tomba CVIII).³⁶⁷

També se'n coneixen a Cartago, procedents de les necròpolis arcaïques, i a la localitat francesa de Bourges.³⁶⁸

Un paral·lel idèntic va ser trobat a la Camera degli Alari, a Cerveteri, associat a *bucchero sottile* i material protocorinti i corinti. La forma la seguim trobant en contextos més tardans associada a *bucchero* transicional, *alabastra* i *aryballoi* globulars, però desapareixent abans que aquestes altres produccions, cosa que ens permet prendre-la com a referent cronològic.³⁶⁹

La seva datació la podem situar vers el 630 aC-600 aC.

242. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 41303

(vitrina 19)

Alçada: 7,9 cm

Diàmetre boca: 4 cm

Inèdit. Fons MAC (Girona).

Procedent d'Empúries, va ser adquirit a Ruta Ronstingl de Barcelona.

Pasta beix rosada. Ha perdut part de la pintura, marró i vinosa, i té un cop al cos.

Aryballos globular de boca discoïdal i nansa a cinta. La seva decoració consisteix en la representació de tres aus pintades, amb el bec molt llarg i punxegut, que es dirigeixen vers la dreta, amb detalls incisos: les plomes, la part anterior del cos,

367. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 37 i 38, *tav.* 48, 1.

368. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 38.

369. G. BARTOLONI (1972), *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*, Florència, L. S. Olschki, p. 135, nota 1, tomba VII: «Mancando la ceramica d'imitazione protocorinzia o transizionale, quale gli aryballoi piriformi, questo corredo non sembra anteriore all'inizio del secolo VI aC».

que en l'enllaç amb l'ala presenta una doble línia incisa, i els ulls. També s'han representat rosetes amb una creu incisa entre les figures.

La boca, la línia final del coll i la base s'han decorat amb pètals radials. Dues línies horitzontals pintades emmarquen l'escena. A la nansa, com sol ser habitual, línies horitzontals pintades.

Pertany a la sèrie del cicle dels ocells i, dins dels grups estudiats per Szilágyi, sembla que es pot atribuir al Gruppo Hildesheim.³⁷⁰

Del *ciclo degli uccelli* tenim l'*aryballos* globular del Museu de l'Empordà, però també de cicles tardans, com el cicle dei Rossoni, la copa androposopa d'Ullastret i la *kylix* d'Empúries, aquestes dues últimes del Gruppo a Maschera Umana.

Forma B1 de Payne (?).

La cronologia proposada és del 570 aC al 560 aC.

243. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 16

Alçada: 8 cm

Diàmetre boca: 3,8 cm

Diàmetre màxim: 6,6 cm

Fons MAC (Girona).

Procedent d'Empúries, va ser adquirit per la Comissió de Monuments.

Aryballos globular de boca discoïdal i nansa a cinta, decorat amb motius lineals pintats.

La boca presenta tres bandes concèntriques, la central de més amplada i de color lila, alternança que es repeteix al cos, on la lila, però, és la més fina i està emmarcada per dues bandes de color marró, la inferior de més amplada.

Al final del coll, una línia lila de la qual neixen pètals radials marrons. La nansa presenta quatre bandes marrons, la superior de les quals acaba envoltant tota la vora de la boca.³⁷¹

370. J. Gy SZILÁGYI (1998), *Ceramica etrusco-corinzia figurata*, vol. II, Florència, L. S. Olschki, tav. CCXLVIII, fig. e-i.

371. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 230 i 237, lám. I, fig. 1.

La forma i la decoració imiten les produccions corínties arcaiques (625 aC-600 aC) de tipus B2 de Payne i que, generalment, estan associades a *bucchero* transicional, gris i *pesante*. És una de les formes més difoses sobretot a l'Etrúria meridional i també al Laci, la Campània, Calàbria, Sicília, Cartago, Sardenya, Còrsega,³⁷² França, Empúries i Eivissa,³⁷³ on coneixem, d'aquesta sèrie d'*aryballos* globular, altres exemplars amb decoració figurada³⁷⁴ que es poden datar vers la primera meitat del segle VI aC.

MUSEU DIOCESÀ DE GIRONA

Es va formar a partir de cessions de col·leccions arqueològiques i artístiques fetes al seminari, com, per exemple, la del reverend Ramon Font, amb molts objectes d'origen emporità.

Actualment forma part del Museu d'Art de Girona.

CERÀMICA ETRUSCOCORÍNTIA

244. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 834

Alçada: 9,5 cm

Diàmetre boca: 3,5 cm

Diàmetre màxim: 5,2 cm

Fons Museu Diocesà de Girona.

Ceràmica etruscocroríntia procedent d'Empúries. Antiga col·lecció Font.

Estat de conservació regular: part inferior del cos esquerdada i un 50 % de la boca, incompleta, ha estat integrat. La decoració, pintada, s'ha perdut gairebé del tot.

372. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 40, *tav.* 50, núm. 8 (no he considerat la referència que fa l'autora al C. V. A. de Madrid, I, vol. III, ja que aquests formen part d'antigues adquisicions del Museo Arqueológico Nacional, com, per exemple, la col·lecció del marquès de Salamanca i la del diplomàtic Tomàs Asensi, que va adquirir, però també va rebre de regal, algunes peces de mans de Luciano Bonaparte, príncep de Canino); V. BELLELI (1998), «Alcuni vasi etrusco-corinzi da Cuma, Napoli e Pithecusa», *Studi Etruschi*, vol. LXIV, p. 27 i s.

373. E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 11-113 i p. 112, fig. 41, ME-E 1/111.

374. El de l'antiga col·lecció Gudiol, representant hoplites, estudiat en l'apartat del Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona), i el del Museu de l'Empordà, del cicle dels ocells, que, si bé no podem afirmar que es tracta d'una peça emporitana, sí que és una troballa local, com la resta del que s'exposa en aquell museu, cosa que ens permet situar aquesta producció en una extensa àrea d'exportació.

Pasta beix rosada.

Alabastron de boca discoïdal i nansa poc desenvolupada que conserva pocs elements de la seva decoració: restes de pètals radials de color negre a la base del coll i línies concèntriques, una de les quals és incisa, a la boca. Al cos es veuen restes de bandes horitzontals a la part superior i a la inferior, en color negre, part del que seria decoració figurada representant *running dogs* vers la dreta. Segurament també hi havia decoració pintada formant sanefes de puntejats, com sol ser habitual en aquestes sèries d'*alabastra*.³⁷⁵

La forma, de derivació oriental, s'inspira en models del corinti antic o arcaic (625 aC-600 aC), del qual la peça estudiada segueix fidelment la forma, tal com s'evidencia en el fet de tenir una nansa poc desenvolupada respectant, per tant, el seu arquetip corinti.

Els seus paral·lels estan documentats sobretot en territori de Vulci, que seria el seu centre productor, com Poggio Bucco, Pitigliano, Satúrnia, Magliano, San Givernale i també a Caere i llocs del Laci i de la Campània, com la Sabina, Roma i Cumas, fins a arribar a llocs com Sicília, Cartago, Sardenya i Empúries. Procedent d'Eivissa, tenim un exemplar amb decoració lineal i una àmplia faixa de decoració puntejada.³⁷⁶

A Etrúria, aquestes imitacions etrusco-corínties es troben associades a *bucchero* transicional i gris i imiten la decoració lineal, però també figurada, amb una cronologia que va de finals del segle VII aC fins a mitjan segle VI aC.³⁷⁷

MUSEU CAU FERRAT (SITGES)

El Cau Ferrat era la casa i estudi de l'artista i escriptor Santiago Rusiñol (Barcelona, 1861 - Aranjuez, 1931), fruit de la reforma feta per l'arquitecte Francesc Rogent a partir del que eren dues casetes de pescadors que Rusiñol havia adquirit per viure i instal·lar les seves col·leccions. Fou la seu i centre de les anomenades *festes modernistes* i el lloc de trobada d'intel·lectuals i artistes.

Rusiñol el va llegar a la vila de Sitges amb la idea que fos un museu públic que, finalment, després d'un acord entre el Patronat del Museu i la Junta de Museus de Barcelona, va ser inaugurat l'any 1933.

375. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 34 i 37, *tav.* 45 i 47.

376. E. VENTO MIR (1985), *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*, València, Ajuntament de València, p. 112, fig. ME-E 1/104, i p. 113.

377. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-coríntias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 229 i 238, fig. b.

A banda de les importants col·leccions de ferros forjats, vidre, ceràmica i talles, entre d'altres, hi ha materials arqueològics que provenen d'excavacions a l'illa d'Eivissa, concretament de les excavacions de la necròpolis púnica de Puig des Molins, en què Rusiñol participà activament, acompanyat del seu amic Josep Costa, entre els anys 1912 i 1913.

Inèdita. Vitrina amb materials eivissencs del Cau Ferrat. En primer terme, l'*olpe* etrusca.

245. *Olpe*

Núm. d'inv.: 1247/fitxa 31247, núm. 178 de col·locació a la vitrina

Alçada: 14,3 cm (amb nansa: 17,1 cm)

Diàmetre màxim: 9,6 cm

Diàmetre boca: 7,4 cm

Diàmetre peu: 4,8 cm

Gruix: 4 mm

Bucchero nero transicional que presenta incrustacions terroses en tota la superfície. Tant a l'exterior com a l'interior, es veuen les línies del torn. Una petita part de la boca ha estat restaurada i, de la base, en manca un petit fragment.

Cos bicònic, peu anular i nansa a cinta que sobresurt per damunt de la boca i es va eixamplant a mesura que s'apropa a la boca i a l'enllaç amb el cos.

Prové de les excavacions que féu Santiago Rusiñol a la necròpolis de Puig des Molins, a Eivissa.

Es tracta, però, d'una producció de *bucchero*, forma Jug 1b de Rasmussen (Ramage 8c),³⁷⁸ que es pot datar de la primera meitat del segle VI aC i que augmenta el repertori ja conegut de materials etruscs eivissencs.

D'exemplars del mateix tipus se'n coneixen a Sardenya, Cartago, Cadis, etc.

378. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 90 i 91, pl. 23 i 24.

MUSEU DEL PERFUM (BARCELONA)

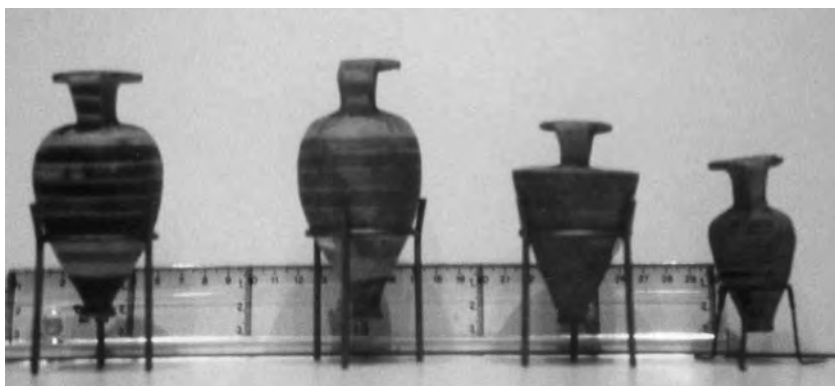
És la Fundació Planas Giralt, situada a Barcelona, passeig de Gràcia, 39.

Va ser inaugurat a mitjan 1963 amb el propòsit de mostrar l'evolució, sobretot, dels objectes destinats a contenir perfums al llarg de la història i en l'àmbit de totes les civilitzacions.

Alguns dels objectes etruscs detectats estan classificats com a grecs.

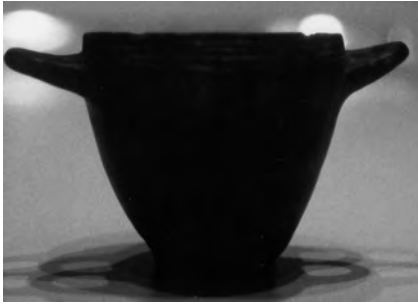

Fons Museu del Perfum.

Aspecte de les vitrines exposant, entre d'altres, objectes etruscs. Fons Museu del Perfum.

BUCCHERO

246. Kotyle

Núm. d'inv.: 14, 1 Et.

Alçada: 5,8 cm

Diàmetre boca: 6,5 cm

Diàmetre màxim: 6 cm

Diàmetre peu: 3,2 cm

Gruix: 2-3 mm

Inèdita. Fons Museu del Perfum.

Kotyle miniaturística de *bucchero sottile*. *Impasto*. Una part de la boca ha estat restaurada.

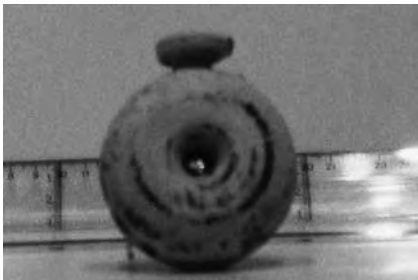
Destaca per presentar una decoració incisa que, a la vora, consisteix en cinc línies horitzontals resseguint el llavi. Immediatament per sota d'aquesta decoració s'han representat, en cada cara de la peça, set ventalls verticals fets amb cinc línies i sense ser puntejats, que tenen una alçada mitjana de 2,2 cm.

Tipus B de Rasmussen.

Es consideren produccions de Cerveteri.³⁷⁹

Cronologia: segon i tercer quarts del segle VII aC.

CERÀMICA ETRUSCOCORÍNTIA

247. Askos

Núm. d'inv.: 15, 2 Et.

Alçada: 8,2 cm

Diàmetre cos: 7,2 cm

Diàmetre boca: 2,8 cm

Inèdit. Fons Museu del Perfum.

Mal conservat: li falta la nansa, el coll ha estat enganxat i ha perdut gairebé tota la decoració pictòrica.

Askos anular: cos anellat, coll cilíndric, boca a disc i la nansa seria a cinta.

379. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 93 i 94, pl. 25, fig. 120 i 121.

Les dues cares de l'anella que forma el cos han estat decorades amb línies concèntriques pintades de color marró. A la part central de l'anella s'observen petites línies incises en sentit transversal pel que fa a la pintura.

Sembla que aquest tipus d'*askos* etruscocorinti deriva de models mesocorintis, documentats també durant el corinti tardà I (575 aC-550 aC). Se'n coneix un procedent de la tomba 5 de Vulci i un que té els costats, no centrals, sinó laterals, decorats amb un brau, un cigne i una pantera. Va ser trobat a Castro, col·lecció P. Loti.³⁸⁰

248. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 34

Alçada: 10,9 cm

Diàmetre màxim: 5 cm

Diàmetre boca: 3 cm

Inèdit. Fons Museu del Perfum.

Alabastron etruscocorinti. Presenta incrustacions terroses i part de la decoració pictòrica perduda.

Pasta beix, boca discoïdal, nansa poc desenvolupada i cos ovoide.

La pintura, molt diluïda, es distribueix a la boca, on es conserva un dels cercles concèntrics, de color marró, com la línia que trobem a l'interior d'aquesta. La nansa, puntejada; al final del coll, pètals marrons, i, a la part central del cos, línies horitzontals marrons emmarcant-ne una de color vinós, que serveixen per emmarcar les figures de tres *running dogs*, o gossos a silueta, que es dirigeixen vers la dreta. Més que gossos, la llargada de les orelles ens fa pensar en llebres.

380. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 38, *tav.* 48, *fig.* 3-6.

Decoració *running dog* de tradició protocoríntia. El centre de producció se situa a Vulci.³⁸¹ Va ser distribuïda fins a la península Ibèrica: exemplar d'Empúries conservat al Museu Diocesà de Girona.³⁸²

Cronologia: finals del segle VII aC-primera meitat del segle VI aC.

249. *Alabastron*

Núm. d'inv.: 38

Alçada: 9,4 cm

Diàmetre boca: 3,6 cm

Diàmetre màxim: 5,1 cm

Inèdit. Fons Museu del Perfum.

Alabastron etruscocorinti que presenta part del cos esquerdada i enganxada. Decoració pictòrica mal conservada.

Pasta beix, boca discoïdal, nansa poc desenvolupada i cos ovoide. Es poden distingir restes d'una línia concèntrica vinosa a la boca, tres puntets a la nansa i pètals radials que neixen de la línia al final del coll. Al cos, decoració a bandes, dues de les quals són puntejades. Algunes de les bandes són de color vinós.

Producció que se situa a Vulci i que va ser exportada fora d'Itàlia.

Cronologia: finals s. VII - primera meitat del segle VI aC.

381. E. MANGANI (1986), *C. V. A. Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*, vol. II, Roma, L'Erma di Bretschneider, p. 33, *tav.* 45.

382. R. M. ASENSI (1991), «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 229 i 238, *lám.* II, *fig.* b.

250. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 967

Alçada: 9,7 cm

Diàmetre boca: 3,5 cm

Diàmetre màxim: 5,2 cm

Diàmetre peu: 1,5 cm

Inèdit. Fons Museu del Perfum.

Aryballos piriforme de coll cilíndric, boca discoïdal i nansa a cinta. Decoració lineal: a la boca, tres línies concèntriques de color marró i vinós; a la nansa, quatre línies marrons, la superior enllaçant amb la de la vora de la boca. De la línia situada al final del coll neixen pètals radials, per sota dels quals trobem la decoració del cos, que consisteix en una alternança de cinc línies horitzontals d'uns 4 mm, que alternen els colors marró i vinós, seguides d'una altra línia més separada de color marró i més diluïda. El final del cos i el peu estan pintats de color marró.

Cronologia: inicis s. VI aC.

251. *Aryballos*

Núm. d'inv.: 1260

Alçada: 10,6 cm

Diàmetre boca: 3,7 cm

Diàmetre màxim: 5,2 cm

Diàmetre peu: 1,4 cm

Inèdit. Fons Museu del Perfum.

Li falta més d'una quarta part de la boca.

Aryballos piriforme de boca discoïdal, coll cilíndric i nansa a cinta. Bastant semblant a l'anterior, però la pasta és més fosca i els colors són més clars.

La boca està decorada amb cercles concèntrics i una línia a l'interior de l'inici del coll.

A la nansa hi ha una línia marró i dues d'ataronjades, mentre que, de la línia pintada al final del coll, i com sol ser habitual, neix una sèrie de pètals de molta esveltesa.

Al cos hi ha una alternança de cinc línies amples, d'uns 4 mm, en què es combinen els colors taronja i marró, seguides de dues fines línies ataronjades. El final del cos i el peu estan pintats de color marró. Puntejat a la boca i línies concèntriques.

Cronologia: inicis s. VI aC.

MUSEU DE MONTSERRAT

El Museu de Montserrat va ser inaugurat el 27 d'abril de 1911 gràcies a la iniciativa del pare Bonaventura Ubach i Medir (Barcelona, 1879 - Montserrat, 1960), que, a més de reunir materials zoològics i etnològics amb la idea d'il·lustrar el món de la Bíblia, també va reunir materials arqueològics no només de l'Orient bíblic, sinó també de les cultures grega i llatina, entre d'altres.³⁸³

D'objectes etruscs s'exposen quatre ceràmiques de *bucchero nero* que formaven part de la col·lecció de l'arquitecte Xavier Busquets, que les va donar al museu l'any 1991.³⁸⁴

L'espai on està ubicat el museu és obra de Josep Puig i Cadafalch, que el va construir l'any 1930 com a restaurant, formant part d'un projecte de reforma general del monestir.³⁸⁵

Fons Museu de Montserrat.

383. C. LAPLANA i T. MACIÀ (1998), *Museu de Montserrat. Guia de visita*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 9 i 16.

384. Agraïixo al pare Laplana les facilitats concedides per a l'estudi d'aquestes peces, així com a Montserrat Marín i Javier Méndez la seva col·laboració.

385. C. LAPLANA i T. MACIÀ (1998), *Museu de Montserrat. Guia de visita*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 7.

BUCCHERO

252. *Oinochoe*

Núm. d'inv.: MOB 813012

Alçada: 28 cm

Diàmetre boca: 14 cm

Diàmetre màxim: 17,5 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Foto Museu de Montserrat.

Bucchero nero.

Oinochoe de boca trilobulada, llavi curvilini, coll alt, peu anular i nansa a cinta. Té dues protuberàncies a la boca, situades a banda i banda de la nansa. El coll presenta una motllura formant un collaret a la part inferior, on s'inicia el cos. El cos està decorat, a la part més alta, amb semiventalls impresos, disposats horitzontalment, oberts vers la dreta i formats per un nombre irregular de línies puntejades.

A partir de la part del cos que presenta més amplada hi ha dues sanefes, separades, de línies incises disposades horitzontalment, formant sèries de cinc i sis línies, respectivament. La zona situada entre la sanefa inferior i el peu ha estat decorada amb una sèrie de triangles formats per una doble línia incisa, amb el vèrtex envaint el camp de la sanefa ja esmentada.

Tipus 3a de Rasmussen (Ramage tipus 9b), molt documentat a Cerveteri. Deriva de models del protocorinti inicial.³⁸⁶ La mateixa decoració és present a l'*olpe* de *bucchero* estudiat del Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona.

Cronologia: últim quart - finals del segle VII aC.

386. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 78 i 79, pl. 8, fig. 31.

253. Calze

Núm. d'inv.: MOB 813010

Alçada: 15 cm

Diàmetre màxim (boca): 16,5 cm

Diàmetre peu: 13,3 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Museu de Montserrat.

Bucchero nero.

Calze de parets altes i obliqües, cos de fons hemisfèric carenat i peu alt i acampanat. Com a decoració, té deu ventalls oberts impresos a la part més alta del cos, la zona més propera a la boca, que es desenvolupen per damunt de tres línies incises formant una motllura. A la part de la carena, osques formant arquets o dents. A la part superior del peu hi ha una anella o collaret motllurat.

Tipus 2d de Rasmussen (Ramage 4c).³⁸⁷

Cronologia: últim quart del segle VII aC.

254. Calze

Núm. d'inv.: MOB 813013

Alçada: 15,4 cm

Diàmetre màxim (boca): 16 cm

Diàmetre peu: 12,2 cm

Gruix: 3 mm

Inèdit. Museu de Montserrat.

Bucchero nero.

Calze de parets altes i obliqües, cos de fons hemisfèric, carena i peu alt i acampanat. Com a decoració, dues línies incises formant una motllura a la zona supe-

387. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 98 i 99, pl. 27, fig. 137.

rior de la carena, que ha estat decorada amb osques formant puntes de diamant. A la part superior del peu hi ha una anella o collaret motllurat.

Tipus 2d de Rasmussen (Ramage 4c).³⁸⁸

Cronologia: últim quart - finals del segle VII aC.

255. *Kantharos*

Núm. d'inv.: MOB 813011

Alçada: 9 cm (amb nanses: 14 cm)

Diàmetre màxim boca: 15,5 cm

Diàmetre peu: 6,9 cm

Gruix: 4 mm

Inèdit. Museu de Montserrat.

Bucchero nero transicional.

Parets obliqües amb la vora arrodonida, el cos amb fons hemisfèric carenat, les nanses a cinta sobrealçades per damunt de la boca i el peu acampanat i d'alçada mitjana.

A la part de la carena té, com a decoració, osques formant arquets i puntes de diamant; a la part de la boca propera a la vora, tres línies incises.

Tipus 3e de Rasmussen, el més exportat fora de la península Itàlica,³⁸⁹ per la seva distribució i el que ja s'ha dit de les troballes a la península Ibèrica en estudiar els *kantharos* del Museu Arqueològic de Catalunya a Barcelona.

Cronologia: finals del segle VII aC - primera meitat del segle VI aC.

388. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, p. 98 i 99, pl. 27, fig. 136.

389. T. B. RASMUSSEN (1979), *Bucchero pottery from Southern Etruria*, Nova York, Cambridge University Press, pl. 32, fig. 169, p. 104-106, 150 i 151 (per a la distribució).

MUSEU DE GAVÀ

El Museu de Gavà, format bàsicament per fons d'origen arqueològic i reivindicat des de la dècada dels seixanta del segle xx, va ser inaugurat l'any 1978. Va servir d'estímul l'important descobriment de les mines prehistòriques de Can Tintorer (1974-1975) i la creació, l'any 1974, d'un grup, assessorat pel professor Miquel Tarradell, que excavà el poblat ibèric del Calamot. Un dels objectes més remarcables, entre d'altres, que custodia el museu és un casc etrusc de bronze que va ser trobat a l'Ancoratge de les Sorres (Gavà-Viladecans).³⁹⁰

Vitrina del Museu de Gavà amb materials de diversos derelictes de l'Ancoratge de les Sorres, entre els quals dos cascs etruscs.

256. Casc

Núm. d'inv.: 1149

Alçada: 20,2 cm

Llargada: 25,5 cm

Amplada: 18,5 cm

Pes: 1.240 g

Dipòsit Museu de Gavà.

Casc de bronze llis, segons els autors que el van publicar, del tipus *etruscher helmtyp mit stirkehle*, de front llis i perfil amb entrants circulars darrere dels quals hi ha uns botons on anaven inserides les galteres. Està coronat per un aplic

390. Museu de Gavà. *Memòria 25 anys* (2004), Gavà, Museu de Gavà, p. 13-15 i 21.

representant un cap de lleó amb la boca oberta i la llengua fora, amb uns forats on anava la crinera.³⁹¹

Cronologia: segles IV aC - III aC.

Detall del casc extret de
P. Izquierdo i J. M. Solias (1991),
vegeu nota 392.

Els mateixos autors esmenten que prové d'un derelict, dels diversos localitzats a la mateixa zona, trobat durant extraccions d'àrids a mitjans dels anys seixanta del segle XX, al qual s'ha anomenat Ancoratge de les Sorres. Pel que sembla, va ser trobat un altre casc etrusc del qual el museu n'exposa una reproducció cedida pels seus propietaris actuals, la col·lecció Levy de Nova York, que el va comprar el 1989 a la casa de subhastes Christie's. Aquest segon casc, del tipus Negau, es pot datar vers el segle V aC.

El derelict en qüestió, del qual, segons testimonis, es conservava el costellam del vaixell i portava una càrrega d'àmfores grecoitàliques, rep el nom de les Sorres VIII i sembla que també en formaven part una campana de bronze i, possiblement, un *simpulum* de bronze exposats a la mateixa vitrina del museu i que es daten entre els segles III aC - II aC.³⁹²

Com que, pel que sembla, tots aquests objectes formaven part d'una mateixa càrrega i tenim objectes des del segle V aC al II aC, tot plegat ha portat a pensar, en-

391. P. IZQUIERDO i J. M. SOLIAS (1991), «Dos cascos de bronce de tipología etrusca procedents d'un derelict romà trobat a l'Ancoratge de les Sorres (Gavà, Baix Llobregat)», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 601-614.

392. P. IZQUIERDO i J. M. SOLIAS (1991), «Dos cascos de bronce de tipología etrusca procedents d'un derelict romà trobat a l'Ancoratge de les Sorres (Gavà, Baix Llobregat)», a O. MUSSO i J. REMESAL, *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 605.

tre altres hipòtesis, que probablement es tractava d'una càrrega de vaixell destinada a reciclatge de metall, sobretot si tenim en compte l'activitat minera documentada des d'antic a la zona.

Altres interpretacions aposten per l'ús dels cascs per part de la tripulació d'un vaixell militar, pirata o comercial armat o, fins i tot, que els cascs fossin objecte de comerç.

Jolivet, en el seu estudi sobre les exportacions etrusques tardanes a la Mediterrània occidental, recorda que Colomines ja va estudiar els cascs etruscs trobats a Mallorca, paral·lels als d'Empúries, que es poden datar vers el 300 aC³⁹³ i que Coarelli relaciona amb les temptatives de desembarcament de l'armada romana a les Balears durant la Segona Guerra Púnica.³⁹⁴ No es pot descartar que la presència d'aquests cascs estigui relacionada amb aquest fet i que el salt cronològic entre l'un i l'altra fos causat pel fet que són peces que s'aprofiten sempre que estiguin en bon estat, atès que probablement tenien un valor alt en el mercat.

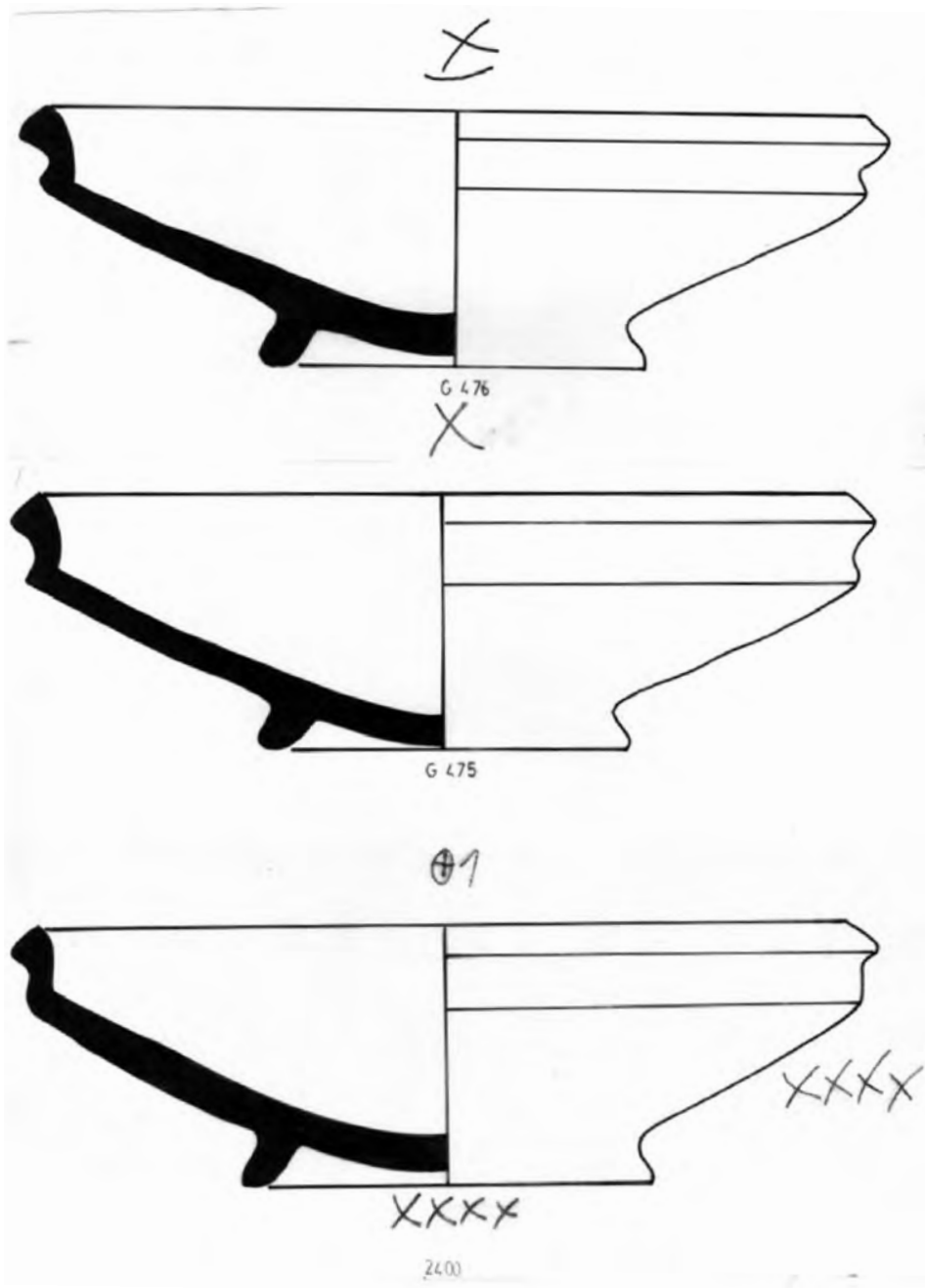
També seria possible que fossin de derelictes diferents, tenint en compte que l'any 1998 va ingressar al Museu de Gavà la col·lecció Suñer, formada per materials, alguns dels segles VI aC i V aC, procedents de les Sorres i que, per tant, eleven la cronologia d'aquest ancoratge.

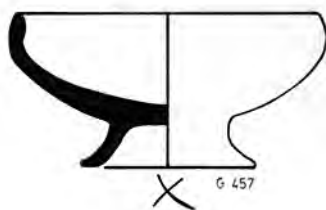
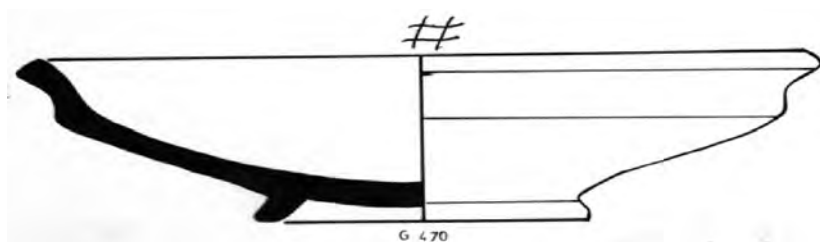
Casc etrusc actualment a la col·lecció Levy. Imatge extreta d'Izquierdo i Solias (1991), vegeu nota 392.

393. V. JOLIVET (1980), «Exportations étrusques tardives (IV-III siècles) en Méditerranée occidentale», *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 92, núm. 2, p. 681; J. COLOMINAS ROCA (1949), «Casques etruscos de La Tène en Mallorca», *Ampurias* (Barcelona), vol. XI, p. 196-198.

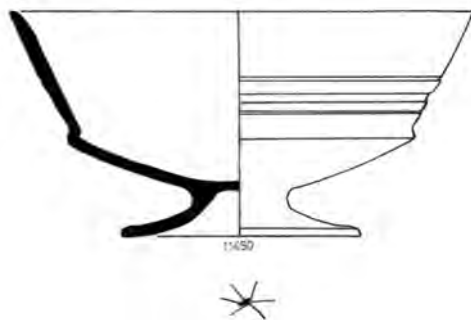
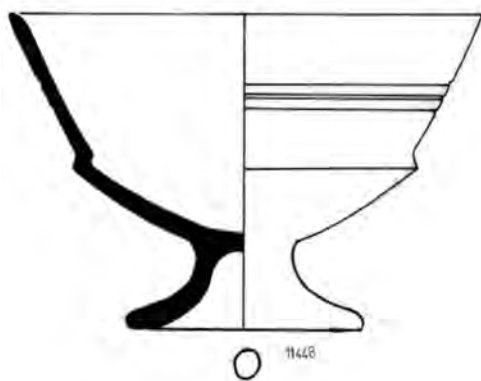
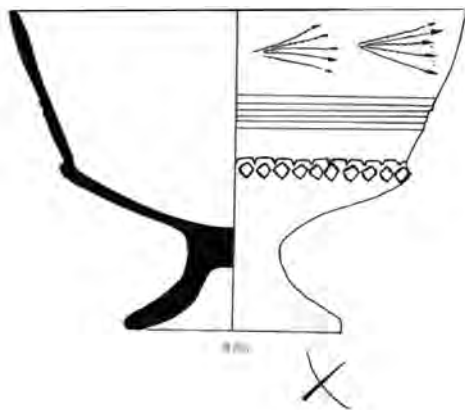
394. F. COARELLI (1976), «Un elmo con iscrizione latina arcaica al Museo di Cremona», a *Mélanges a J. Heurgon I*, Roma, s. n., p. 172, nota 51.

LÀMINA I, fig. 1, 2 i 3. *Bucchero* del MAC (Barcelona) amb elements incisos, alguns són signes de valor.

LÀMINA II, fig. 1 i 2. *Bucchero* del MAC (Barcelona) amb elements incisos, alguns són signes de valor.

LÀMINA III, fig. 1, 2 i 3. *Bucchero* del MAC (Barcelona) amb elements incisos, alguns són signes de valor.

Bibliografia

- ADAM, A. M. (1984). *Bronzes étrusques et italiques*. París: Bibliothèque Nationale de Paris.
- (1992). «Signification et fonction des fibules dans le cadre des relations transalpines du VIIIe au VIe siècle avant notre ère». A: *Etrusker Nördlich von Etrurien. Akten des Symposiums von Wien, 2-5 Oktober 1989*. Viena: Sitzungsberichte-Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse.
- ALBORE-LIVADIE, C. (1979). «Le bucchero nero en Campanie». A: *Le bucchero nero étrusque et sa diffusion en Gaule Méridionale*. Brussel-les: Latomus.
- ALMAGRO, M. (1943). «Un nuevo bronce griego hallado en España». *Ampurias* [Barcelona], núm. 5, p. 251-252.
- (1949). «Los hallazgos de *bucchero nero* etrusco hacia Occidente y su significación». *Boletín Arqueológico de Tarragona* [Tarragona], vol. XLIX, fasc. 26-28, p. 97-102.
- (1955). «Las necrópolis de Ampurias». A: *Monografías Ampuritanas III*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. 2 v.
- ALMAGRO, M.; GARCÍA Y BELLIDO, A. (1947). *Ars Hispaniae*. Vol. I. Madrid: Plus Ultra.
- ÁLVAREZ-OSSORIO, F. (1910). *Vasos griegos, etruscos é italo-griegos que se conservan en el Museo Arqueológico Nacional*. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.
- AMBROSINI, L. (1998). «Una copia di specchi del “Gruppo delle Lase” con un nuovo tipo di raffigurazione». *Studi Etruschi*, vol. LXII, p. 63-94.
- (2005). «Frammento di...». *Studi Etruschi*, vol. LXX, p. 313-314.
- ANDREN, A. (1940). *Architectural terracottas from Etrusco-Italic temples*. Lund; Leipzig: s. n. 2 v.
- AQUILUÉ, X. [et al.] (2001). *Josep Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala*. L'Escala: Ajuntament de l'Escala; Empúries: Museu d'Arqueologia de Catalunya; Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- ARRIBAS, A.; TRIAS, G. (1961). «Un interesante hallazgo cerrado en el yacimiento de Ullastret». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], vol. XXXIV, p. 18-40.
- ASENSI, R. M. (1991). «Los materiales etruscos del orientalizante reciente y periodo arcaico de la península Ibérica: las cerámicas etrusco-corintias de Ampurias». A: MUSSO, O.; REMESAL, J. *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 225-238.
- BALIL, A. (1960). «Máscaras funerarias del Egipto romano en el Museo Arqueológico de Barcelona». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], vol. XXXIII, p. 160-166.

- BARRAL I ALTET, X. (1993). «Recuperar el passat, instruir els «antiquaris» i codificar l'arqueologia: el catàleg del Museu Provincial d'Antiguitats de Barcelona (1888)». A: *Homenatge a Miquel Taradell*. Vol. XXIX. Barcelona: Estudis Universitaris Catalans, p. 63-80.
- BARTOLONI, G. (1972). *Le tombe da Poggio Buco nel Museo Archeologico di Firenze*. Florència: L. S. Olschki.
- BEAZLEY, J. D. (1947). *Etruscan vase-painting*. Oxford: Clarendon Press.
- BELLELI, V. (1998). «Alcuni vasi etrusco-corinzi da Cuma, Napoli e Pithecusa». *Studi Etruschi*, vol. LXIV, p. 9-42.
- BERROCAL-RANGEL, L. (1994). «La falcata de Capote y su contexto». *Madrid Mitteilungen*, núm. 35, p. 258-291.
- BLÁZQUEZ, J. M. (1960a). «Espejos etruscos figurados del Museo Arqueológico Nacional de Madrid». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], vol. xxxiii, p. 145-155.
- (1960b). «La colección de *bucchero* etrusco del Museo Arqueológico Nacional». *Zephyrus* [Salamanca], núm. 11, p. 141-150.
- (1962). «La colección inédita de urnas y sarcófagos etruscos del Museo Arqueológico de Barcelona». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], vol. xxxv, p. 90-100.
- BLECH, M.; MARZOLI, D. (1991). «Bronzestatuetten von Mallorca: Mars Balearicus». *Madrid Mitteilungen*, núm. 32, p. 94-116.
- BLOCH, R. (1972). *Recherches archéologiques en territoire volsinien*. París: E. de Boccard.
- BONAMICI, M. (1974). *I bucheri con figurazioni graffite*. Florència: L. S. Olschki.
- BONGHI JOVINO, M. [cur.] (1986). *Gli Etruschi di Tarquinia*. Mòdena: Panini.
- BOSCH GIMPERA, P. (1923). «La colonització grega. La colònia grega d'Empúries: la ceràmica grega». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. VI (1915-1920).
- (1937). *L'art grec a Catalunya*. Barcelona: Imp. Thomas.
- BOSCH GIMPERA, P.; SERRA I RÀFOLS, J. C. (1951-1957). C. V. A. *Espagne. Fasc. 3. Musée Archéologique de Barcelone. Fasc. 1*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BOSIO, B.; PUGNETTI, A. [cur.] (1980). *Gli Etruschi di Cerveteri*. Mòdena: Panini.
- BOULOMIE, B. (1973). *Les onchoes en bronze du type schnabelkanne en Italie*. Roma: École Française de Rome.
- BRIGUET, M. F. (1977). «Un lampadaire devient trépieds. Réexamen de la "suspension" étrusque Br 3142 du Musée du Louvre». A: *La civiltà arcaica di Vulci e la sua espansione. Atti X Convegno di Studi Etruschi e Italici (Grosseto-Roselle-Vulci, 1975)*. Florència, L. S. Olschki, p. 65-79, tav. xxxii-xxxiii.
- (2002). *Les urnes cinéraires étrusques de l'époque hellénistique*. París: Musée du Louvre: Réunion des Musées Nationaux.
- BROWN, W. L. (1960). *The Etruscan lion: Monographs on classical archaeology*. Oxford: Clarendon Press.
- BRUNN, H.; KÖRTE, G. (1965). *I rilievi delle urne etrusche*. Roma: Ardita. 3 v. [Primera edició de 1870]
- CAMPOREALE, G. (1962). «Brochetta cipriota dalla tomba del Duce di Vetulonia». *Archeologia Classica*, vol. xiv, p. 61 i s.
- (1970). *La collezione alle Querce, materiali archeologici orvietani*. Florència: L. S. Olschki.
- (1983). «Considerazioni su una brochetta fittile del villanoviano recente». *Studi Etruschi*, vol. LI, p. 7.
- (1991). *La collezione C. A. d'impasti e bucheri*. Vol. I. Roma: Giorgio Bretschneider, p. 54-55, lám. xxx, fig. 49a-49c.
- CANDELA, M. (1985). «Situle metalliche ceramiche a becuccio nel IV e III secolo aC. Origine e diffusione». *BullAntBesch (Bulletin van de Vereeniging tot Beoordeling der Kennis van de Antieke Beschaving te's-Gravenhage)*, núm. 60, p. 24-61.

- CARRERAS ROSSELL, T.; DOMÈNECH VIVES, I. (2003). *Museu Cau Ferrat. La col·lecció de vidre*. Vol. IV. Sitges: Consorci del Patrimoni de Sitges.
- CASELLAS, R. (1909-1910). «Les troballes escultòriques a les excavacions d'Empúries». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* [Barcelona], núm. 3.
- CECCANTI, M.; COCCHI, D. (1980). «Materiali ceramici rinvenuti a Vulci». *Studi Etruschi*, vol. XLVIII.
- CHERICI, A. (1988). *Ceramica etrusca della Collezione Poggiali di Firenze*. Florència: G. Bretschneider.
- CHIARO, M. A. del (1966). «Some Etruscan red figured vases in Madrid and Barcelona». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], núm. 39, p. 89-96.
- (1974). *Etruscan red-figured vase-painting at Caere*. Berkeley: University of California Press.
- (1978). «Tarquinian kantharoid-skyphoi with silhouette decoration». *Studi Etruschi*, vol. XLVI, p. 57-64.
- CHIECO, A. M.; CALZAVARA, L.; MIN, M. de; TOMBOLANI, M. (1976). *Proposta per una tipologia delle fibule di Este*. Florència: Istituto di Studi Etruschi ed Italici. Biblioteca di Studi Etruschi: L. S. Olschki.
- CIANFERONI, G. C. (1992). «I reperti metallici». A: ROMUALDI, A. [et al.]. *Populonia in età eilenistica. I materiali dalle necropoli. Atti del Seminario. Firenze, 30 giugno 1986*. Florència: Ministero per i Beni Culturali e Ambientali. Soprintendenza ai Beni Archeologici per la Toscana.
- COARELLI, F. (1976). «Un elmo con iscrizione latina arcaica al Museo di Cremona». A: *Mélanges a J. Heurgon I*. Roma: s. n., p. 157-173.
- COFFYN, A.; MOHEN, J. P. (1968). «La protohistoire au Musée d'Agen (Lot-et-Garonne)». *B. S. P. F.*, vol. LXV, p. 757-778.
- COHEN, A. (1991). *Compleksi tombali di Cerveteri con urne cinerarie tardo-orientalizzanti*. Florència: Istituto di Studi Etruschi e Italici: L. S. Olschki.
- COLOMINAS ROCA, J. (1949). «Casos etruscos de La Tène en Mallorca». *Ampurias* [Barcelona], vol. XI, p. 196-198.
- COLONNA, G. (1961). «Il ciclo etrusco-corinzio dei Rosoni». *Studi Etruschi*, vol. XXIX, p. 47-88.
- (1967). «L'Etruria meridionale interna dal villanoviano alle tombe rupestri». *Studi Etruschi*, vol. XXXV, p. 3-30.
- (1970a). *Bronzi votivi umbro-sabellici a figura umana. I. Periodo Arcaico*. Florència: Istituto di Etruscologia e Antichità Italiane: Sansón.
- (1970b). «Una nuova iscrizione etrusca del VII secolo». *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 82, núm. 2, p. 637-672, fig. 12 (p. 661).
- (1992). «L'avventura romantica». A: *Gli Etruschi e l'Europa*. Milà: Fabbri.
- COLONNA, G. [cur.] (1985). *Santuari d'Etruria*. Milà: Electa.
- COOK, B. F. (1986). «A class of Etruscan bronze omphalos-bowls». *American Journal of Archaeology*, vol. 74, núm. 4, p. 337-344.
- COSTA RIBAS, B.; GÓMEZ BELLARD, C. (1987). «Importaciones cerámicas griegas y etruscas en Ibiza». *Mélanges de la Casa de Velázquez* [París], vol. XXIII, p. 31-56.
- CRISTOFANI, M. (1973). *Introduzione allo studio dell'etrusco*. Florència: L. S. Olschki.
- (1986). *I bronzi degli etruschi*. Novara: Istituto Geografico de Agostini.
- (1991). «Scavi nell'area urbana di Caere: le terrecotte decorative». *Studi Etruschi*, vol. LVI, p. 69-84.
- CRISTOFANI, M. [cur.] (1985). *Civiltà degli Etruschi*. Milà: Electa.
- (1990). *La grande Roma dei Tarquini*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- DONATI, L. (1968). «Vasi di bucchero decorato con teste plastiche umane. Zona di Chiusi». *Studi Etruschi*, vol. XXXVI, p. 319-355.
- (1988). «Roselle (Grosseto). Le ceramiche di due pozzetti in roccia sulla collina settentrionale». *Notizie degli Scavi di Antichità* [Roma], vol. XXXVIII-XXXIX.

- DONATI, L. (2005). «La coppia di figure sedute incise sui cinerari biconici: gli esempi di Tarquinia». A: *Dinamiche di sviluppo delle Città nell'Etruria Meridionale: Caere, Tarquinia, Vulci. Atti del XXIII Convegno di Studi Etruschi e Italici, 1-6 ottobre 2001, Pisa-Roma*. S. Il.: Ist, p. 371-381.
- DONATI, L.; MICHELUCI, M. (1981). *La collezione Ciacci nel Museo Archeologico di Grosseto*. Roma: De Luca.
- DURAN I SANPERE, A. (1975). *Barcelona i la seva història*. Vol. III. Barcelona: Curial, p. 572.
- DUVAL, A.; ELUÈRE, C.; MOHEN, J. P. (1974). «Les fibules antérieures au ve siècle avant notre ère trouvées en France». *Gallia*, vol. xxxii, p. 1-61.
- EDLUND, Ingrid E. M. (1980). *The Iron Age and Etruscan vases in the Olcott Collection at Columbia University*. Nova York; Filadèlfia: American Philosophical Society.
- ELIAS DE MOLINS, A. (1888). *Catálogo del Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona, publicado por la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos, redactado por Don Antonio Elias de Molins*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa.
- ENSEÑAT, B. (1966). «Unos bronce griegos hallados en Sóller (Mallorca)». *Pyrenae*, núm. 2, p. 77-80.
- FALCONI AMORELLI, M. T. (1968). «Materiali di Ischia di Castro conservati nel Museo di Villa Giulia». *Studi Etruschi*, vol. xxxvi, p. 169 i s.
- (1971). «Materiali archeologici da Vulci. Monte Auto, tomba a cassone». *Studi Etruschi*, vol. xxxix, p. 209 i s.
- (1975). «Due collezioni private in provincia Macerata». *Archeologia Classica*, vol. xxvii, núm. 2, p. 331-346.
- FERNÁNDEZ JURADO, J. (1991). «Las cerámicas etruscas de Huelva». A: MUSSO, O.; REMESAL, J. *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 413-437.
- FERRÀ, B. (1901). «Bronces antiguos hallados en Mallorca». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. 5, p. 174-188.
- FERRAGUTI, U. (1937). «I bronzi di Vulci». *Studi Etruschi*, vol. xi, p. 107 i s.
- FUGAZZOLA, M. A. (1984). *La cultura villanoviana. Guida ai materiali della prima età del ferro nel Museo di Villa Giulia*. Roma: Edizioni dell'Ateneo.
- GALESTIN, Marjan C. (1987). *Etruscan and Italic bronze statuettes*. Warfhuizen: Rijksuniversiteit Groningen.
- GARCÍA Y BELLIDO, A. (1931). «Las relaciones entre el arte etrusco y el ibero». *Archivo Español de Arte y Arqueología*, núm. 20.
- (1934). «Una aportación más al estudio de las relaciones entre etruscos e iberos. Un bronce etrusco de Ampurias». *Anuario del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: homenaje a Don José Ramón Mélida y Alinari* [Madrid], vol. 2, p. 303-320.
- (1936). «Espejo etrusco de Ampurias». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], núm. 12, p. 191-193, concretament el cita a la p. 193.
- (1940). «La colonización phokaia en España». *Ampurias* [Barcelona], vol. ii, p. 55-83.
- (1941). «Nuevos hallazgos griegos de España». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], vol. 45, p. 524 i s.
- (1945). «De arqueología balear. Algunos bronce mallorquines». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], núm. 61, p. 284-304.
- (1948). *Hispania Graeca*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos. 3 v.
- GARCÍA SASTRE, A. (1997). *Els museus d'art de Barcelona: Antecedents, gènesi i desenvolupament fins l'any 1915*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GAULTIER, F. (1992). «La collezione Campana». A: *Gli Etruschi e l'Europa* (1992). Milà: Fabbri, p. 350-361.
- GERHARD, E. (1965). *Etruskische Spiegel*. Roma: Ardita. 2 v.

- GIEROW, P. G. (1966). *The Iron Age culture of Latium*. Vol. I: *Classification and analysis*. Lund: C. W. K. Gleerup.
- GINGE, B. (1987). *Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*. Vol. XII: *Ceramiche etrusche a figure nere*. Roma: Giorgio Bretschneider.
- GIULIANI POMES, M. V. (1954). «Cronologia delle situle rinvenute in Etruria (I)». *Studi Etruschi*, vol. XXIII, p. 149 i s.
- (1957). «Cronologia delle situle rinvenute in Etruria (II)». *Studi Etruschi*, vol. XXV, p. 39 i s.
- GJERSTAD, E. (1960). «Early Rome (III)». *ActaInstRomSue* [Lund], vol. XVII, núm. 3.
- Gli Etruschi e l'Europa* (1992). Milà: Fabbri.
- GÓMEZ BELLARD, C. (1991). «*Kantharos*, *aryballos* y esfinge de hueso. Reflexiones a partir de los materiales etruscos de Ibiza». A: MUSSO, O.; REMESAL, J. *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 295-305.
- GOVI, E. (2003). «Ceramiche etrusche figurate dal sepolcreto della Certosa di Bologna». *Studi Etruschi*, vol. LXIX, p. 43-70.
- GRACIA, F. (1991). «Materiales etruscos en el poblado ibérico de La Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona)». A: MUSSO, O.; REMESAL, J. *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 177-186.
- GRAN AYMERICH, J. M. (1973). «Un conjunto de vasos de *bucchero* inciso. Ensayo de formalización». *Trabajos de Prehistoria*, núm. 30, p. 217-310.
- (1992). «Les matériaux étrusques hors d'Etrurie». A: *Etrusker Nördlich von Etrurien. Akten des Symposions von Wien, 2-5 Oktober 1989*. Viena: Sitzungsberichte-Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse, p. 329 i s.
- GRAU ZIMMERMANN, B. (1978). «Phönikische Metalkannen in der orientalisierenden Horizonten des Mittelmeerraumes». *Madriider Mitteilungen*, núm. 19, p. 162 i s.
- GUAL, J. M. (1993). *Figures de bronze a la protohistòria de Mallorca*. Palma de Mallorca: Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports.
- GUDIOL I CUNILL, J. (1918). *El Museu Arqueològic-Artístic Episcopal de Vich*. Vic: Tipografia Balmesiana.
- Guía del Museo de Arqueología y Artes Decorativas* (1930). Barcelona: s. n.
- HANNESSTAD, L. (1976). «The followers of the Paris Painter». *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk-filosofiske Meddelelser* [Copenhague], vol. 47, núm. 4.
- HAYNES, S. (1974). *Etruscan bronze utensils*. Londres: British Museum Publications.
- HEMELRIJK, J. M. (1984). *Caeretan Hydriae*. Mainz: s. n.
- HENCKEN, H. (1968a). *Tarquinia, Villanovans and early Etruscans*. Cambridge: Peabody Museum.
- (1968b). *Tarquinia and Etruscan origins*. Londres: Thames and Hudson.
- IZQUIERDO, P.; SOLIAS, J. M. (1991). «Dos cascos de bronze de tipologia etrusca procedents d'un de relíctes romà trobat a l'Ancoratge de les Sorres (Gavà, Baix Llobregat)». A: MUSSO, O.; REMESAL, J. *La presencia de material etrusco en la península Ibérica. Sezione di Studi Storici A. Boscolo*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 601-614.
- JACOBSTHAL, P.; LANGDORF, A. (1929). *Die Bronzeschnabelkannen*. Berlín: s. n.
- JACOBSTHAL, P.; NEUFFER, E. (1933). «Recherches sur l'hellénisation de la Provence». *Préhistoire* [París], vol. II, fasc. I, p. 43-44, fig. b.
- JEHASSE, J. L. (1973). *La nécropole préromaine d'Aléria*. París: Centre National de la Recherche Scientifique.
- JOLIVET, V. (1980). «Exportations étrusques tardives (IV-III siècles) en Méditerranée occidentale». *Mélanges de l'École Française de Rome*, vol. 92, núm. 2, p. 681-724.

- JOLIVET, V. (1982). *Recherches sur la céramique étrusque à figures rouges tardives du Musée du Louvre: Département des Antiquités Grecques et Romaines*. Paris: Réunion des Musées Nationaux.
- JUCKER, I. (1991). *Italy of the Etruscans*. Jerusalem: The Israel Museum Jerusalem; Mainz: Vonzchen.
- LAPLANA, C.; MACIÀ, T. (1998). *Museu de Montserrat. Guia de visita*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- LAURENS, A. (1974). *Catalogue des collections de la Société Archéologique de Montpellier*. Vol. I: *Céramique corinthienne et étrusco-corinthienne*. Montpellier: Société Archéologique de Montpellier.
- MADOZ, P. (1985). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar. Madrid, 1845*. Vol. I (Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó). Barcelona: Curial.
- MAGI, A. (1941). «Anfore etrusche a figure nere del R. Museo Archeologico di Firenze». *Studi Etruschi*, vol. xv.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1976). «León etrusco de bronce hallado en Ampurias». *Revista de la Universidad Complutense*, núm. 25, p. 169-174.
- MANGANI, E. (1986). C. V. A. *Italia. Fasc. LXIII. Grosseto*. Vol. II. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- MARTELLI, M. [cur.] (1987). *La ceramica degli Etruschi*. Novara: Istituto Geografico de Agostini.
- MARTÍN, A.; LLORENS, J. M.; PALAHÍ, L.; SINTES, X. (2001). *Girona. Sant Pere de Galligants*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura: Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya.
- MENGARELLI, P. (1927). «Caere e le recenti scoperte». *Studi Etruschi*, vol. I, p. 145 i s.
- MESSERSHIMDT, F. (1932). «Inedita Etruriae». *Studi Etruschi*, vol. v, p. 509 i s.
- MINTO, A. (1940). «Populonia. Nuova tomba a camera scoperta su poggio della Porcareccia». *Notizie degli Scavi*, p. 375-379.
- (1943). *Populonia*. Florència: Istituto di Studi Etruschi: Rinascimento del Libro.
- MONACCHI, D. (1986). «Nota sulla stipe votiva di Grotta Bella (Terni)». *Studi Etruschi*, vol. LIV, p. 75-99.
- MONTAGNA PASQUINUCCI, M. (1972). «La ceramica a vernice nera del Museo Guarnacci di Volterra». *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 84, vol. I, p. 269-498.
- MOREL, J. P. (1981). *Céramique campanienne: les formes*. Roma: École Française de Rome. 2 v.
- MORGADÉS, J. (1893). *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, fundado e inaugurado en 7 de julio de 1891*. Vic: Imprenta de Ramón Anglada.
- MUFFATI, G. (1969). «L'instrumentum in bronzo». *Studi Etuschi*, vol. xxxvii.
- Museu de Gavà. Memòria 25 anys* (2004). Gavà: Museu de Gavà, p. 13-15 i 21.
- NASO, A. (1980). «La necropoli etrusca di Pian della Conserva». *Quaderni del Gruppo Archeologico Romano* [Roma], núm. 15.
- (2003). «I bronzi etruschi ed italici del romisch-Germanisches zentralmuseum». A: *Kataloge Vor-Und Frühgeschichtlicher Altertümer*. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
- OLIVA, M. (1944). «La colección emporitana del Museo Arqueológico de Gerona». A: *Memorias de los museos arqueológicos provinciales*. Vol. V. Madrid: Dirección General de Bellas Artes.
- ORFILA, M. (1981). *Figuras de bronce protohistóricas, griegas y romanas halladas en Menorca*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona.
- PAIRAULT, F.-H. (1972). *Recherches sur quelques séries d'urnes de Volterra à représentations mythologiques*. Roma: École Française de Rome.
- «Palestrina. Tomba scoperta in occasione dell'allargamento della Via Vecchia presso la Stazione tramviaria» (1933). *Notizie degli Scavi*, vol. LIX.
- PALLOTTINO, M. (1968). *Testimonia Linguae Etruscae*. 2a ed. Florència: La Nuova Italia.

- PALMIERI, A. (2004). «Il tumulo Zanobi, o della Madonna del Pianto, a Tarquinia». *Studi Etruschi*, vol. LXX, p. 325.
- PARIBENI, R. (1906). «Necropoli del territorio capenate». A: *Monumenti Antichi dell'Accademia dei Lincei*. Vol. XVI. Roma: s. n., p. 277-490.
- PAYNE, H. (1931). *Necrocorintia: a study of Corinthian art in the archaic period*. Oxford: Clarendon Press.
- PERICOT, L. (1934). *Historia de España*. Vol. I. Barcelona: Gallach.
- PIANU, G. (1978). «Due fabbriche etrusche di vasi sovradipinti: il Gruppo Sokra ed il Gruppo del Fantasma». *Mélanges de l'École Française de Rome*, núm. 90, p. 161-187.
- (1980). *Ceramiche etrusche a figure rosse. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*. Roma: G. Bretschneider.
- (1982). *Ceramiche etrusche sovradipinte. Materiali del Museo Archeologico Nazionale di Tarquinia*. Roma: G. Bretschneider.
- (1985). «La produzione sovradipinta». A: CRISTOFANI, M. [cur.]. *Civiltà degli Etruschi*. Milà: Electa, p. 335-336.
- PICAZO, M. (1977). *La cerámica ática de Ullastret*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Instituto de Arqueologia y Prehistoria.
- POUPÉ, J. (1963). «Les aryballes de bucchero imitant des modèles protocorinthiens». *Études Etrusco-Italiques. Recueil des Travaux d'Histoire et Philologie*, vol. 4, fasc. 31, p. 227-260.
- PROIETTI, G. [cur.] (1980). *Il Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia*. Roma: Quasar.
- PUMA, R. D. de (1985). «An Etruscan Lasa Mirror». *Muse*, núm. 19, p. 44-55.
- PY, M. (1993). «Dictionnaire des céramiques antiques (VIII siècle a. n. e. - VIIe siècle de n. e.) en Méditerranée nord-occidentale». *Lattara* [Lattes], núm. 6.
- PY, M.; ADROHER, A. M.; SÁNCHEZ, C. (2001). «Corpus des céramiques de l'Âge du Fer de Lattes». *Lattara* [Lattes], núm. 14, vol. 1.
- RALLO, A. (1974). «Lasa. Iconografia e esegi». A: *Università di Roma, Istituto di Etruscologia e Antichità Italiche. Studi e materiali di Etruscologia e Antichità Italiche*. Vol. 12. Florència: Sansoni.
- RASMUSSEN, T. B. (1979). *Bucchero pottery from Southern Etruria*. Nova York: Cambridge University Press.
- REBUFFAT-EMMANUEL, D. (1973). *Le miroir étrusque d'après la collection du cabinet des médailles*. Roma: École Française de Rome.
- RICCI, G. (1955). «La necropoli della Banditaccia. Zona A del "Recinto"». *Monumenti Antichi*, vol. LII.
- RICHARDSON, E. (1983). *Etruscan votive bronzes. Geometric, orientaling, archaic*. Mainz am Rhein: Verlag von Zabern. 2 v.
- RIDAO, F. (1998). «El primer barco español en el Japón Bakumatsu». *Revista Española del Pacífico*, núm. 8, s. p. [No es dona número de pàgina en no constar aquesta informació consultada per Internet]
- RIPOLL, E. [et al.] (1981). *Guía. Museo Arqueológico de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Instituto de Prehistoria y Arqueología.
- RUPP, D. W. (1972). «The sienese workshop of the Sokra Group». *Archeologia Classica*, vol. XXIV, p. 13-22.
- SALVIANTI, C. (1985). «Donatori e donazioni: alle origini del Museo Civico di Fiesole». A: SALVIANTI, C. [cur.]. *La collezione Costantini*. Florència: s. n.
- SANAHUJA, M. E. (1971). «Noticia sobre un aplique de stamnos-sítula procedente de Ullastret». *Pyrenae*, núm. 7, p. 162-164.
- SANMARTÍ, E.; MARTÍ, A. (1974). «Algunas observaciones sobre el comercio etrusco en Ampurias». A: *Simpósio Internacional de Colonizaciones, Barcelona-Ampurias, 1971-1974*. Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, p. 53-60.

- SANZ-PASTOR, C. (1986). *Museos y colecciones de España*. Madrid: Ministerio de Cultura.
- SASSELLI, G. (1981). C. S. E. (*Corpus Speculorum Etruscorum*). Italia, 1: Bologna Museo Civico. Roma: L'Erme di Bretschneider. 2 fasc.
- SCALIA, F. (1968). «I cilindretti di tipo chiusino con figure umane». *Studi Etruschi*, vol. xxxvi, p. 357-401.
- SCHWARZ, S. (1979). «The pattern class vases of the «Gruppo di Orvieto» in the U. S. National Museum Collection». *Studi Etruschi*, vol. xlvii, p. 65 i s.
- SERRA RIDGWAY, F. R. (1996). *I corredi del fondo Scataglini a Tarquinia*. Milà: Comune di Milano. 2 v.
- SOLÀ, M. A. (1975). «GINESI, Antonio». A: *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol. VIII. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, p. 106.
- STEUDING, H. (1948). *Mitología griega y romana*. Barcelona: Labor.
- STOPPONI, S. [cur.] (1985). *Case e palazzi d'Etruria*. Milà: Electa.
- SUNDWALL, J. (1943). *Die älteren italischen Fibeln*. Berlín: W. de Gruyter & Co.
- SZILÁGYI, J. G. (1967). «Etrusco-korintische polychrome vasen». *Wissz Rostock*, núm. 16, p. 543-553.
- (1992). *Ceramica etrusco-corinzia figurata*. Florència: L. S. Olschki. 2 v.
- (1998). *Ceramica etrusco-corinzia figurata*. Florència: L. S. Olschki. 2 v.
- TARRADELL, M. (1964). «La necrópolis de Son Real y la Illa dels Porros». *Excavaciones Arqueológicas en España* [Madrid], núm. 24.
- TENDILLE, C. (1978). «Les fibules protohistoriques de la région nîmoise». *Document d'Archéologie Méridionale*, núm. 1, p. 77-112.
- TORELLI, M. [cur.] (2000). *Gli Etruschi*. Milà: Bompiani.
- TOVOLI, S.; VITALI, D. [cur.] (1979). *La necropoli villanoviana di Ca' dell'Orbo a Villanova di Castenaso. Problemi di popolamento dal IX al VI secolo aC. Catalogo della Mostra, Museo Civico-Archeologico*. Bolònia: Comune di Bologna.
- TRENDALL, A. D. (1971). *Greek vases in the Logie collection*. Christchurch: University of Canterbury.
- TRIAS DE ARRIBAS, G. (1967-1968). *Cerámicas griegas de la península Ibérica*. València: Bryant Foundation. 2 v.
- VALENTÍN, G. (1969). «Il motivo della Potnia Theron sui vasi di bucchero». *Studi Etruschi*, vol. xxxvii, p. 413-442.
- VEGAS, M. (1957). «Asas de «oinokoes» de bronce etruscos del Museo de Barcelona». *Cuadernos de Historia y Arqueología de la Escuela Española en Roma* [Roma], vol. ix, p. 75-94.
- VENTO MIR, E. (1985). *Colección Martí Esteve: Materiales procedentes de Ibiza*. València: Ajuntament de València.
- WIMAN, I. M. B. (1990). «Malstria-Malena. Metals and motifs in Etruscan mirror craft». *Studies in Mediterranean Archaeology* [Göteborg], vol. xci.
- ZUFFA, M. (1960). «Infundibula». *Studi Etruschi*, vol. xxviii, p. 165-207.

Índex de noms rellevants

- Acadèmia de Bones Lletres 8, 13
Ancoratge de les Sorres (Gavà-Viladecans) 225-227
anfora nicostenica 56, 59
Castelnuovo di Porto 185, 196, 198
ciclo degli olpei 118
ciclo degli uccelli 201, 202, 212, 213
ciclo dei galli affrontati 134
ciclo dei Rossoni 202, 212
Col·lecció Damià Mateu 14, 33-36, 38, 39, 133, 134
Col·lecció Eusebio de Fortuny 14, 61
Col·lecció Francesc Permanyer 14, 18
Col·lecció Francisco Caballero Infante 14, 51
Col·lecció Frederic Bordes Altarriba 14, 27
Col·lecció Frederic Marès 200
Col·lecció Frederic Rahola 14, 119
Col·lecció Josep Costa Ferrer 14, 123
Col·lecció Josep Gudiol Ricart 14, 17, 134, 213
Col·lecció Levy de Nova York 226, 227
Col·lecció Manuel Cazorro 14, 31, 124, 130, 134, 205
Col·lecció Manuel i Ramon Vidal Quadras 14, 90
Col·lecció Planella i Roure 186, 194
Col·lecció Planes 33, 35
Col·lecció Planes-Giralt 216
Col·lecció Ramon Font 213
Col·lecció Ròmul Bosch Catarineu 14, 121, 131, 132, 162
Col·lecció Ruta Ronstingl 211
Col·lecció Santiago Rusiñol 214, 216
Col·lecció Xavier Busquets 221
Comissió de Monuments 205, 210, 212
donació Schaeffer 36
Empúries 17, 27, 29, 31, 124, 130, 149, 161, 165, 176, 207-213
fàbrica de Malacena 75
Group of New York GR 517 145
Gruppo a Maschera Umana 202, 212
Gruppo ad Archetti Intrecciati 116, 117
Gruppo degli Anforoni Squamati 58, 59
Gruppo del Fantasma 163-172
Gruppo del Full Sakkos 149
Gruppo delle Glaukes 166
Gruppo delle Kylikes Falische 164
Gruppo delle Lase 15
Gruppo delle Pyxidi 121
Gruppo di Orvieto 162
Gruppo di Toronto 495 156-161
Gruppo Ferrara Meridionale T585 166, 171, 172
Gruppo Genuclia di Caere 147-149, 152
Gruppo Hildesheim 212
Gruppo Monaco 883 145, 147
Gruppo Monaco 892 145
Gruppo Policromo 122
Gruppo Porz 137
Gruppo Sokra 164-166
Gruppo Torcop di Caere 149, 150
Junta de Museus 13, 14, 117

- Mallorca 33, 35, 227
 MASSOT, Andreu (antiquari) 14, 15, 19, 22, 151
 Museu de la Ciutadella 13, 21, 22, 177
 Osona 186
 PACINI, Giuseppe (antiquari) (Firenze) 14, 117, 146
 Pittore dei Rossoni 120
 Pittore del Full Sakkos 151-153
 Pittore della Centauromachia de Populonia 166
 Pittore della Hercle 118
 Pittore di Ginebra MF 142 149, 150
 Pittore di Paride 188
 Pittore di Tytos 188
 Pollença (Mallorca) 33, 35
 PUIG I CADAVALCH, Josep M. 7, 13, 14, 221
 Puig des Molins (Eivissa) 14, 79, 213, 215
 regal de monsenyor Silvestro Ronger/Rouger 185, 194
 Roses 202
running dogs 125, 138, 203, 214, 218
 Santa Àgata 8, 13, 15, 19, 22, 143
 Tarquinia Silhouette Workshop 154

Inventari de peces

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA (BARCELONA)

Metall

1. Mirall
2. Mirall
3. Mirall
4. Mirall
5. Mirall
6. Màneg de mirall
7. Màneg de mirall
8. Màneg de mirall
9. Màneg de mirall
10. Màneg de mirall
11. Fíbula
12. Fíbula
13. Fíbula
14. Fíbula
15. Fíbula
16. Fíbula
17. Figura de Mart
18. Oferent
19. Oferent
20. Oferent
21. Aplic cap de lleó
22. Aplic cap de sàtir
23. Nansa
24. Nansa
25. Nansa

26. Nansa
27. Nansa
28. Nansa
29. Nansa
30. Nansa

Impasto

31. Escudella mononansada
32. Vas doble comunicant
33. Amforeta
34. Tasseta carenada
35. *Oinochoe*
36. *Oinochoe*
37. *Oinochoe*
38. Olleta
39. *Oinochoe*
40. Olleta
41. Urna/olleta
42. Olleta
43. Calze
44. *Olpe*

Bucchero

45. Safata
46. Safata
47. Cullera
48. Cullera

49. Espàtula	98. Calze
50. <i>Pothnia</i>	99. Calze
51. <i>Pothnia</i>	100. Calze
52. Nansa	101. <i>Oinochoe</i>
53. Àmfora	102. <i>Oinochoe</i>
54. Àmfora	103. <i>Oinochoe</i>
55. <i>Olpe</i>	104. <i>Oinochoe</i>
56. <i>Olpe</i>	105. <i>Oinochoe</i>
57. <i>Olpe</i>	106. <i>Oinochoe</i>
58. <i>Olpe</i>	107. <i>Oinochoe</i>
59. <i>Olpe</i>	108. <i>Oinochoe</i>
60. <i>Olpe</i>	109. <i>Oinochoe</i>
61. <i>Olpe</i>	110. <i>Oinochoe</i>
62. <i>Olpe</i>	111. <i>Oinochoe</i>
63. <i>Olpe</i>	112. <i>Oinochoe</i>
64. <i>Olpe</i>	113. <i>Oinochoe</i>
65. <i>Olpe</i>	114. <i>Oinochoe</i>
66. <i>Kyathos</i>	115. <i>Oinochoe</i>
67. <i>Kyathos</i>	116. <i>Oinochoe</i>
68. <i>Kyathos</i>	117. <i>Oinochoe</i>
69. <i>Kyathos</i>	118. <i>Oinochoe</i>
70. <i>Kyathos</i>	119. Olleta
71. <i>Kyathos</i>	120. Olleta
72. <i>Kyathos</i>	121. Olleta
73. <i>Kotyle</i>	122. Copa
74. <i>Kotyle</i>	123. Copa
75. <i>Kotyle</i>	124. Copa
76. <i>Kotyle</i>	125. Copa
77. <i>Kotyle</i>	126. Plat
78. <i>Kotyle</i>	127. Bol
79. <i>Kylix</i>	128. Bol
80. <i>Kylix</i>	129. Bol
81. <i>Kylix</i>	130. Plat
82. Amforeta	131. Plat
83. Amforeta	132. Plat
84. <i>Kantharos</i>	133. Plat
85. <i>Kantharos</i>	134. Plat
86. <i>Kantharos</i>	135. Bol
87. <i>Kantharos</i>	136. Bol
88. <i>Kantharos</i>	137. Bol
89. Calze	138. Bol
90. Calze	139. Bol
91. Calze	140. Bol
92. Calze	141. Bol
93. Calze	142. Bol
94. Calze	143. Bol
95. Calze	144. Bol
96. Calze	145. Tasseta a mà
97. Calze	146. Fragment

- 147. Fragment
- 148. Fragment

Ceràmica etruscocríntia

- 149. *Oinochoe*
- 150. Àmfora
- 151. *Olpe*
- 152. *Olpe*
- 153. *Pyxis*
- 154. *Aryballos*
- 155. *Aryballos*
- 156. *Aryballos*
- 157. *Aryballos*
- 158. *Aryballos*
- 159. *Aryballos*
- 160. *Aryballos*
- 161. *Aryballos*
- 162. *Aryballos*
- 163. *Aryballos*
- 164. *Aryballos*
- 165. *Aryballos*
- 166. *Aryballos*
- 167. *Aryballos*
- 168. *Aryballos*
- 169. *Aryballos*
- 170. *Aryballos*
- 171. *Aryballos*
- 172. *Alabastron*
- 173. *Alabastron*
- 174. *Alabastron*
- 175. *Alabastron*
- 176. *Alabastron*
- 177. *Alabastron*
- 178. *Alabastron*
- 179. *Copa*
- 180. *Bol*

Ceràmica etrusca pintada

- 181. *Stamnos*
- 182. *Stamnos*
- 183. *Plat*
- 184. *Skyphos*

- 185. *Skyphos*
- 186. *Skyphos*
- 187. *Skyphos*
- 188. *Oinochoe*
- 189. *Oinochoe*
- 190. *Skyphos kantharoides*
- 191. *Sítula*
- 192. *Cratera*
- 193. *Oinochoe*
- 194. *Oinochoe*
- 195. *Oinochoe*
- 196. *Oinochoe*
- 197. *Oinochoe*
- 198. *Kylix*
- 199. *Kylix*
- 200. *Kylix*
- 201. *Glaux*
- 202. *Oinochoe*
- 203. *Oinochoe*
- 204. *Oinochoe*
- 205. *Oinochoe*
- 206. *Oinochoe*
- 207. *Skyphos*

Ceràmica etrusca amb vernís negre

- 208. *Stamnos*
- 209. *Stamnos*
- 210. *Oinochoe*
- 211. *Kyathos*
- 212. *Kantharos*

Elements arquitectònics / terracotes

- 213. *Antefixa*
- 214. *Sàtir*

Sarcòfags / urnes

- 215. *Sarcòfag*
- 216. *Urna*
- 217. *Urna*
- 218. *Urna*
- 219. *Urna*

ALTRES MUSEUS

MUSEU EPISCOPAL DE VIC

Ceràmica etrusca de figures negres

220. *Oinochoe*

Impasto

221. *Kantharos*

Bucchero

222. *Kantharos*

223. *Calze*

224. *Calze*

225. *Calze*

226. *Calze*

227. *Kyathos*

Ceràmica etruscocríntia

228. *Aryballos*

229. *Aryballos*

230. *Alabastron*

Metall

231. *Fíbula*

MUSEU DE L'EMPORDÀ (FIGUERES)

232. *Aryballos*

233. *Aryballos*

234. *Aryballos*

235. *Alabastron*

236. *Alabastron*

MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA (GIRONA)

Metall

237. *Fíbula*

238. *Fíbula*

239. *Fíbula*

Bucchero

240. *Kantharos*

Ceràmica etruscocríntia

241. *Aryballos*

242. *Aryballos*

243. *Aryballos*

MUSEU DIOCESÀ DE GIRONA

Ceràmica etruscocríntia

244. *Alabastron*

MUSEU CAU FERRAT (SITGES)

245. *Olpe*

MUSEU DEL PERFUM (BARCELONA)

Bucchero

246. *Kotyle*

Ceràmica etruscocríntia

247. *Askos*

248. *Alabastron*

249. *Alabastron*

250. *Aryballos*

251. *Aryballos*

MUSEU DE MONTSERRAT

Bucchero

252. *Oinochoe*

253. *Calze*

254. *Calze*

255. *Kantharos*

MUSEU DE GAVÀ

256. *Casc*

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFAALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFAALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro: Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona: (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar: Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Vallldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)

- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona: Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PÀGES, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona: Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-'Amal Bi-l-ašturlab» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ: Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUES, *El cartoral de Santa Maria de Roses: Segles X-XIII* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL i ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana: Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG i FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG i FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: L'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG i FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. I, *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: Diari català (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT i RIUS i Ansari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatar* (docs. 1-698) (1999)
- 53/2 Josep M. FONT i RIUS i Ansari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari* (docs. 699-1478) (1999)
- 53/3 Josep M. FONT i RIUS i Ansari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari* (docs. 1479-1873). *Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ i LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. I ([1908]; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ i LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 ([1921]; ed. facsímil, 2000)

- 55 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* ([1947]; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT i RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT i RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG i CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch: Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÓS, *Els orígens medievals del paisatge català: L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET i SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* ([1908]; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT i RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT i RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: I. Llibre dels fets del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLIVER, *Democràcia contra dictadura: Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part ([1926-1950]; ed. facsímil, 2007)

- 75/2 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part ([1952]; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall del segle XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* ([1925]; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians, 1607-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)

9 788499 650708